

STERNTHAL

1915 - 1918

K.u.K.

RES. SPITAL KUTTENBERG

KRANKENBESUCH
VON 2-4 NACHMITTAGS
NÁVŠTEVA NEMOCNÝCH
OD 2-4 HOD. ODPOLEDNE

BETEG LÁTOGATÁS
DÉLUTÁN 2-4 IG
OBISKANJE BOLNIKOVA
OD 2-4 URE POPOLDAN

*Na situacijskem načrtu barakarskega taborišča Strnišče iz leta 1915 je prikazana shema skupin Vojne bolnišnice Strnišče med veliko vojno.
Fotodokumentacija PMPO.*

*Auf dem Lageplan des Barackenlagers Sternthal aus dem Jahre 1915 ist eine Schemazeichnung der Gruppen des Kriegsspitals während des Großen Krieges zu sehen.
Fotodokumentation PMPO.*

*On the site map of the barrack camp Sternthal from 1915 there is a schematic drawing of the war hospital group during the Great War.
Photo documentation PMPO.*

STERNTHAL 1915 - 1918

**VOJNA BOLNIŠNICA
NA FOTOGRAFIJAH IN RAZGLEDNICAH**

**KRIEGSSPITAL
AUF FOTOGRAFIEN UND ANSICHTSKARTEN**

**WAR HOSPITAL
ON PHOTOGRAPHS AND PICTURE POSTCARDS**

STERNTHAL 1915–1918

Besedila / Texte / Texts:

mag. Nataša Kolar, Aleksander Kumer

Uredniški odbor / Redaktionsausschuss / Editorial committee:

mag. Nataša Kolar, Aleksander Kumer, Majda Klemenčič Vodušek, Vladko Meglič

Jezikovni pregled / Sprachliche Überarbeitung / Linguistic revision:

mag. Darja Gabrovšek Homšak

Prevod povzetka v nemški in angleški jezik / Übersetzung der Zusammenfassung in die deutsche und englische Sprache / Translation of the summary into German and English:

Prevajanje ST, Sandra Travnikar s.p.

Slikovno gradivo / Bildmaterial / Photo material:

Aleksander Kumer, Martin Ozmec, Vladko Meglič, Informacijsko-dokumentacijski center za dediščino Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož, Österreichisches Staatsarchiv Wien, Župnijski urad Lovrenc na Dravskem polju

Oblikovanje / Gestaltung / Layout:

Tiskarna EKART d. o. o., Sp. Jablane 19, 2326 Cirkovce

Tisk / Druck / Print:

Tiskarna EKART d. o. o., Sp. Jablane 19, 2326 Cirkovce

Naklada / Auflage / Edition:

500 izvodov

Založilo / Verlag / Publisher:

DPD Svoboda Kidričevo

Zanj / Für / For:

Majda Klemenčič Vodušek

Publikacija je nastala v sodelovanju z Občino Kidričevo in LAS Bogastvo podeželja in je delno sofinancirana iz sredstev EU - EKSRRP.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Univerzitetna knjižnica Maribor

94(497.4Strnišče)«1915/1918»

355.721(497.4Strnišče)«1915/1918»

KOLAR, Nataša, 1961-

Sternthal : 1915-1918 : vojna bolnišnica na fotografijah in razglednicah = Kriegsspital auf Fotografien und Ansichtskarten = war hospital on photographs and picture postcards / [besedila Nataša Kolar, Aleksander Kumer ; prevod povzetka v nemški in angleški jezik Sandra Travnikar ; slikovno gradivo Aleksander Kumer ... et al.]. - Kidričevo : DPD Svoboda, 2021

ISBN 978-961-95274-0-5

COBISS.SI-ID 50270467

VSEBINA

Predgovor.....	4
Vorwort	
Foreword	
Uvod.....	7
Einleitung	
Introduction	
Vojaško zdravstvo	11
Militärisches Gesundheitswesen	
Military health service	
Gradnja.....	21
Bau	
Construction	
Opis, urbanistična zasnova.....	27
Beschreibung, städtebaulicher Entwurf	
Description, conception of urban development	
Infrastruktura.....	40
Infrastruktur	
Infrastructure	
Vzdrževanje	51
Instandhaltung	
Maintenance	
Delovanje	58
Funktion	
Operation	
Gospodarstvo, samooskrba	83
Wirtschaft, Selbstversorgung	
Economy, self sufficiency	
Vojnoujetniški delovni oddelek.....	102
Kriegsgefangene, Arbeitssektor	
Prisoner of war, work division	
Prosti čas	111
Freizeit	
Free time	
Duhovna oskrba	129
Geistlicher Beistand	
Spiritual care	
Vojaško pokopališče.....	137
Friedhof	
Cemetery	
Premirje	147
Waffenstillstand	
Cease fire	
Viri	149
Quellen	
References	
Literatura	150
Literatur	
Literature	

Predgovor

Vorwort

Foreword

Od 2014 do 2018 smo po vsem svetu z različnimi spomin-skimi dogodki, publikacijami, razstavami, dokumentarnimi filmi in drugimi kulturnimi prireditvami obeležili stoletnico poteka prve svetovne vojne, v kateri je izgubilo življenje več kot sedemnajst milijonov ljudi.

Prva svetovna vojna, v zgodovinopisju imenovana tudi vélika vojna, je bila silovita, obsežna in neprizanesljiva tako za zmagovalne države kot tudi za države poraženke. Vojskujo-či se vojaki so pridobili strašne nove izkušnje, prebivalstvo v zaledju pa je bilo prisiljeno soočiti se z nezaslišanim napenjanjem vseh sil za preživetje tako svojih najbližjih kot tudi državljanov, beguncev in vojnih ujetnikov. Vélika vojna je spremenila zemljevid sveta. Štirje veliki predvojni svetovni imperiji so razpadli (nemški, avstro-ogrski, ruski, osmanski), nastale so številne nove države. Kljub sodobnemu razvoju in družbenim mehanizmom je zapuščina te vojne povod za novo prelivanje krvi v številnih predelih sveta tudi še v 21. stoletju.

V prvi svetovni vojni je bila fotografija bistveni sestavni del slikovne dokumentacije pri spremljanju vojnih dogodkov na bojiščih in v zaledju. Vojni tiskovni urad na Dunaju je širjenje fotografij cenzuriral in nadzoroval. Posnetke življenjskega vsakdana so naredili uradni vojaški in tudi zasebni ljubiteljski fotografi. Oboji so se zavedali pomena posnetega doživetelega dogodka, tako da so dogajanje ohranili za zgodovino na fotografskem papirju in na negativih na steklenih ploščah. Vojne fotografije so postale pomemben zgodovinski vir za proučevanje življenja med véliko vojno. Posnetki, ki so jih naredili uradni fotografi, in tisti, ki so delo ljubiteljskih fotografov, se razlikujejo po tem, da so bile fotografije prvih cenzurirane, ker so bile objavljene v različnih časopisih, ljubiteljske fotografije pa so poslikali častniki in vojaki za svoj spomin.

V knjigi predstavljamo dejavnost in vsakdanji utrip življenja Vojne bolnišnice Sternthal/Strnišče pri Ptujju (v nadaljevanju Strnišče) med letoma 1915 in 1918. V zgodovinski

zbirki ptujskega muzeja hranijo v dokumentaciji fotografije neznanih avtorjev in album z 277 fotografijami rezervne bolnišnice Lukavac, ki je spadala v kompleks Vojne bolnišnice Strnišče. Leta 1916 je fotografije posnel ljubiteljski fotograf Albin Pogačnik starejši. Ob tem albumu so ohranjene še druge serije posnetkov strniških rezervnih bolnišnic (na primer rezervnih bolnišnic Klatovo, Kutna Gora in Mlada Boleslav) neznanih fotografov. Te fotografije so pridobili zasebni slovenski zbiralci, ki jih to področje prve svetovne vojne zanima. Med njimi je tudi slovenski zbiralec Aleksander Kumer. Predstavitev strniških rezervnih bolnišnic tako dopolnjuje tudi izbor fotografij in fotorazglednic neznanih fotografov iz Kumerjeve zbirke o Vojni bolnišnici Strnišče.

Zbrani in predstavljeni posnetki kompleksa Vojne bolnišnice Strnišče predstavljajo izjemno fotografsko zapuščino obravnavanega obdobja. Ne glede na to, kdo je posnetek naredil in za kakšen namen, so ohranjene fotografije postale del nacionalnega spomina in kulturnozgodovinske dediščine.

Knjiga *Sternthal 1915–1918, Vojna bolnišnica na fotografijah in razglednicah*, s katero želimo ozavestiti zgodovinski spomin ter opozoriti na nesmisel vojn in na trpljenje, ki ga povzročajo, je skupno delo Pokrajinskega muzeja Ptuj - Ormož in Delavskega prosvetnega društva Svoboda Kidričevo.

Von 2014 bis 2018 wurde auf der ganzen Welt mit verschiedenen Gedenkfeiern, Publikationen, Ausstellungen, Dokumentarfilmen und anderen kulturellen Veranstaltungen an das Ende des Ersten Weltkriegs vor einhundert Jahren gedacht, wobei mehr als siebzehn Millionen Menschen ihr Leben verloren.

Der erste Weltkrieg, in der Geschichtsschreibung auch Gro-

ßer Krieg genannt, war heftig, weitreichend und unerbittlich, für die Siegerländer, wie auch für die Besiegten. Die dort kämpfenden Soldaten haben schreckliche, neue Erfahrungen gemacht, die Bevölkerung im Hinterland wurde gezwungen, sich mit beispielloser Opferung aller Kräfte zum Überleben ihrer engsten Verwandten wie auch der Mitbürger, Flüchtlinge und Kriegsgefangenen zu konfrontieren. Der Große Krieg hat die Landkarte der Welt verändert. Die vier großen vorkriegszeitlichen Weltimperien zerfielen (das Deutsche, Österreich-Ungarische, Russische und Osmanische), es entstanden zahlreiche neue Länder. Trotz der modernen Entwicklung und dem gesellschaftlichen Mechanismus ist die Hinterlassenschaft dieses Kriegs Anlass für neues Blutvergießen in vielen Gebieten der Welt, sogar noch im 21. Jahrhundert.

Im ersten Weltkrieg war die Fotografie ein wichtiger Bestandteil der Bilddokumentation beim Verfolgen der Kriegseignisse auf dem Schlachtfeld und im Hinterland. Die Kriegspressestelle in Wien hat das verbreiten der Fotografien zensiert und kontrolliert. Fotografien aus dem Alltag wurden von offiziellen militärischen und privaten Amateurfotografen gemacht. Beide waren sich der Bedeutung des fotografierten erlebten Ereignisses bewusst, so dass das Geschehene für die Geschichte auf Fotopapier und Negativen auf Glasplatten festgehalten wurde. Kriegsfotografien wurden eine wichtige Geschichtsquelle zur Erforschung des Lebens während des Großen Krieges. Die Aufnahmen, welche von offiziellen Fotografen gemacht wurden und jene, welche das Werk von Amateurfotografen sind, unterscheiden sich voneinander so, dass die Fotografien, der erst erwähnten zensiert wurden, da sie in verschiedenen Zeitungen veröffentlicht wurden, die anderen Fotografien machten Offiziere und Soldaten für sich zur Erinnerung.

In diesem Buch werden die Tätigkeiten und der Alltag des Kriegsspitals Sternthal/Strnišče bei Pettau (im Weiteren Sternthal) während der Jahre 1915 und 1918 vorgestellt. In der historischen Sammlung des Museums in Pettau werden in der Dokumentation Fotografien unbekannter Autoren aufbewahrt sowie ein Album mit 277 Fotografien des Reservespitals Lukavac, welches zum Komplex des Kriegsspitals Sternthal gehörte. Im Jahre 1916 wurden diese Fotografien vom Amateurfotografen Albin Pogačnik Senior gemacht. Neben diesem Album sind noch andere Serien an Fotografien von Reservespitälern (zum Beispiel die Reservespitäler Klattau, Kuttentberg und Jungbunzlau) in Sternthal von unbekanntem Fotografen erhalten geblieben. Diese

Fotografien wurden von privaten, slowenischen Sammlern zur Verfügung gestellt, welche das Themengebiet des Ersten Weltkriegs interessiert. Unter ihnen befindet sich auch der slowenische Sammler Aleksander Kumer. Die Präsentation der Reservespitäler von Sternthal wird somit auch von einer Auswahl an Fotografien und Ansichtskarten unbekannter Fotografen aus der Sammlung von Kumer über das Kriegsspital Sternthal ergänzt.

Die gesammelten und präsentierten Aufnahmen vom Komplex des Kriegsspitals Sternthal stellen einen außergewöhnlichen fotografischen Nachlass aus jenem Zeitraum dar. Abgesehen davon, wer die Aufnahme gemacht hat und zu welchem Zweck, wurden die erhaltenen Fotografien ein Teil des nationalen Andenkens und kulturhistorischen Erbes.

Das Buch *Sternthal 1915–1918, Kriegsspital auf Fotografien und Ansichtskarten*, mit welchem das historische Gedenken erhalten bleibt und die Sinnlosigkeit von Kriegen und Leiden, welches dadurch verursacht wurde, bewusst gemacht werden soll, ist das gemeinsame Werk des Landesmuseums Ptuj - Ormož und dem Verein für Arbeit und Bildung Svoboda Kidričevo.

From 2014 to 2018 the one hundredth anniversary of World War I was commemorated all over the world with different kinds of commemorations, publications, exhibitions, documentary films and other cultural events where more than seventeen million people lost their lives.

World War I in history also known as Great War was brutal, expansive and relentless for the victor states as well as for the defeated. The belligerent soldiers acquired terrible new experiences, the population in the hinterland was forced to be confronted with unprecedented making every effort to survive of their closest family as well as their fellow citizens, refugees and prisoners of war (POW). The Great War changed the world map. Four great prewar world empires broke up (German, Austro-Hungarian, Russian, Ottoman), many new countries emerged. In spite of the modern development and social mechanism the heritage of this war was the reason for new bloodshed in numerous parts of the world also in 21st century.

In World War I the photograph was an essential component

of the photo documentation when following war occurrences on the battlefields and in the hinterland. The war press office in Vienna censored and controlled the distribution of the photographs. The photos of everyday routine were taken by official military and also private amateur photographers. Both were aware of the meaning of the photos of an experienced event so the happenings are still kept for history on photo paper and on photographic negatives on glass slides. The war photographs became a crucial history source for investigating life during the Great War. The photographs taken by official photographers and those that were taken by amateur photographers differ because photographs taken by official photographers were censored because they were published in different kinds of newspapers, the amateur photos were taken by officers and soldiers just for a souvenir.

In the book there are presented the activities and the daily heartbeat of life at the war hospital Sternthal near Ptuj during the years 1915 and 1918. In the historical collection of the museum Ptuj there are kept photographs of unknown authors in the documents and an album with 277 photographs of the reserve hospital Lukavac, which is counted among the complex of the war hospital Sternthal. In the year 1916 the photographs were taken by the amateur photographer Albin Pogačnik senior. Beside this album there survived other series of photographs of the reserve hospitals in

Sternthal (e.g. of reserve hospitals are Klatovy, Kutna Hora and Mlada Boleslav) from unknown authors. These photographs were gained by private Slovenian collectors who are interested in the topic of World War I. Among them there is also the Slovenian collector Aleksander Kumer. The presentation of the reserve hospitals Sternthal is completed by a selection of photographs and photo postcards of unknown photographers from Kumer's collection of the War hospital Sternthal.

The collected and presented photographs of the War hospital complex Strnišče constitute an outstanding photographic heritage of the mentioned era. Regardless of the fact who took the photo and to what purpose the survived photos became a part of the national remembrance and historico-cultural heritage.

With the book *Sternthal 1915–1918, War hospital on photographs and postcards*, we want to make aware of the historical commemoration and draw attention to the nonsense of wars and suffering which is caused by that, is the collective work of the Regional museum Ptuj - Ormož and the Association for work and education Svoboda Kidričevo.

Nataša Kolar

Uvod

Einleitung Introduction

Prvo svetovno vojno so vrsto let pred njenim začetkom napovedovala gospodarska in politična nasprotja takratnih velesil in njihovi interesi po širitvi v svetu. Vojna je spremenila podobo evropskih dežel, med katerimi je bila tudi Slovenija, ki so postale prizorišče bojev med antantnimi in centralnimi silami. Avstro-ogrsko vojska se je na vzhodni fronti, na Poljskem, v Galiciji in Bukovini, bojevala z rusko vojsko, na jugovzhodnem bojišču, na Balkanu, pa se je spopadla s srbsko vojsko. Po vstopu Italije v vojno 23. maja 1915 se je za avstro-ogrsko vojsko odprlo še tretje bojišče, in to na slovenskem etničnem ozemlju: vzdolž reke Soče je potekalo skupaj dvanajst krvavih bitk. Ob soškem bojišču je avstro-ogrsko vrhovno poveljstvo leta 1916 začelo boje proti italijanski vojski tudi na zelo zahtevnem alpskem bojišču Južne Tirolske, vendar se je tam avstro-ogrski napad zaradi močne ruske ofenzive na vzhodnem bojišču junija 1916 ustavil; avstro-ogrsko vojska se je zato umaknila na pripravljene obrambne položaje.

Zaradi spreminjajočih se razmer na bojiščih je avstro-ogrška oblast po preteku prvih mesecev poteka vélike vojne začela ukrepati na vseh področjih javnega življenja. Vse je bilo usmerjeno v vojne razmere in tem razmeram tudi podrejeno. Začeli so veljati vojni zakoni. Avstro-ogrška oblast je pospešeno izdajala številne uredbe in v njih predpisovala nove ukrepe za preživetje vojakov na frontah, vojnih ujetnikov, beguncev in civilnega prebivalstva v zaledju. Z ukrepi na zdravstvenem področju se je osredotočila na zaje-zitev širjenja različnih vojnih infekcijskih bolezni tako med civilisti in begunci kot tudi med vojaki in vojnimi ujetniki.

V prvih mesecih vojne so avstro-ogrške vojaške enote na vzhodnem bojišču zajele mnogo ruskih vojakov, ki so prišli v avstrijsko ujetništvo. Za njihovo nastanitev je oblast v okviru posameznih vojaških poveljstev avstro-ogrške armade v iskanje možnih krajev pritegnila deželna namestništva, lokalne politične oblasti in deželno žandarmerijo. Leta 1914 sta bila za ta namen izbrana Feldbach in Knittelfeld, spomladi 1915 pa še Lebring pri Lipnici in Strnišče. Tako

so bila od pomladi 1915 dalje v deželi Štajerski štiri taborišča za vojne ujetnike, ob njih pa še begunsko taborišče v Wagni in internacijsko taborišče Thalerhof pri Gradcu.

Naselje Sterntal ali Sternthal, kot je različno zapisano v zgodovinskih virih, je nastalo ob gradu, ki ga je okrog leta 1870 v gozdu vzhodno od Župečje vasi in severno od železniške proge zgradil grof Schöndorf. Po popisu prebivalstva iz leta 1910 je v naselju ob grofovski družini živelo še 58 prebivalcev, predvsem poljskih delavcev in grajskih stanovalcev. Naselje Strnišče – to ime se je uveljavilo ob koncu prve svetovne vojne – je upravno spadalo k Župečji vasi, cerkveno pa v župnijo sv. Lovrenca na Dravskem polju. Vas se v zgodovinskih virih sicer prvič omenja okrog leta 1200 kot last šentpavelskega samostana na Koroškem.

Naselje Strnišče je leta 1912 dobilo svojo železniško postajališče. Na razvoj Strnišča je med drugimi prelomnimi dogodki 20. stoletja močno vplivala tudi prva svetovna vojna, ki ga je umestila v slovensko zgodovinsko pisje.

Der Erste Weltkrieg wurde bereits Jahre vor dessen Beginn von wirtschaftlichen und politischen Gegensätzen angekündigt und zwar von den damaligen Weltmächten und deren Interessen zur weltweiten Ausweitung. Der Krieg hat das Bild der europäischen Länder verändert, unter welchen sich auch Slowenien befand, diese wurden Schauplatz der Kämpfe zwischen den Entente- und Zentralmächten. Die Streitkräfte von Österreich-Ungarn haben an der Ostfront in Polen in Galizien und Buchenland gegen die russische Armee gekämpft, auf dem südöstlichen Schlachtfeld auf dem Balkan, wurde gegen die serbische Armee gekämpft. Nach dem Eintritt Italiens in den Krieg am 23. Mai 1915 hat sich für die österreich-ungarischen Streitkräfte noch ein drittes Schlachtfeld ergeben, und das auf slowenischem ethnischen Boden, wo entlang des Flusses Isonzo zusammen zwölf blutige Schlachten geführt wurden.

Aufgrund der veränderten Umstände auf den Schlachtfeldern hat die österreich-ungarische Regierung nach Ablauf der ersten Monate während des Großen Krieges damit begonnen in alle Bereiche des öffentlichen Lebens einzuschreiten. Alles war auf die Kriegslage bezogen und alles wurde dem untergeordnet. Es begannen Kriegsgesetze zu gelten. Mit den Maßnahmen im Bereich Gesundheit hat sich die Regierung auf die Eindämmung der Ausbreitung von verschiedenen Kriegsinfektionen unter den Zivilisten und Flüchtlingen, wie auch den Soldaten und Kriegsgefangenen, konzentriert.

In den ersten Kriegsmonaten haben die österreich-ungarischen Einheiten auf dem östlichen Schlachtfeld viele russische Soldaten gefangen genommen, welche in österreichische Gefangenschaft kamen. Für deren Unterbringung haben die Behörden im Rahmen der einzelnen Militärkommandos der österreich-ungarischen Streitkräfte zum Suchen von möglichen Räumlichkeiten die Landesvertretungen, lokale politische Gebietskörperschaften und die Landesgendarmerie herangezogen. Für das Jahr 1914 wurden zu diesem Zweck Feldbach und Knittelfeld ausgewählt, im Frühling 1915 noch Lebring bei Leibnitz und Sterntal.

Der Ort Sterntal oder Sterntal, wie es in historischen Quellen verschieden geschrieben steht, entstand am Schloss, welches um das Jahr 1870 im Wald westlich vom Dorf Župečja vas und nördlich der Bahnstrecke vom Grafen Schöndorf erbaut wurde. Die Ortschaft Sterntal – dieser Name setzte sich gegen Ende des ersten Weltkriegs durch – gehörte verwaltungsmäßig zu Župečja vas, kirchlich zur Pfarre des Hl. Laurentius in der Pettauer Drauebene. Der Ort wird in historischen Quellen erstmals um das Jahr 1200 als Eigentum des Stifts Sankt Paul in Kärnten erwähnt.

Auf die Entwicklung des Ortes hat während des Wendepunktes zum 20. Jahrhundert auch stark der erste Weltkrieg Einfluss gehabt, welcher Sterntal in die Historiografie einordnete.

World War I could be predicted many years before its outbreak by economic and political oppositions of the then great powers and their interests in spreading all over the world. The war changed the image of the European

countries among them was also Slovenia, which became the scene of the battles between the Entente Powers and the Central Powers. The Austro-Hungarian army battled at the east front, in Poland, in Galicia and in Bukovina against the Russian army, on the southeast battlefield on the Balkans it battled against the Serbian army. After Italy declared war on 23. May 1915 for the Austro-Hungarian army occurred the third battlefield on Slovene ethnic territory where along the Isonzo river twelve bloody battles were waged.

According to the changing conditions on the battlefields Austro-Hungarian authorities began taking measures on all fields of public life after the first few month of the Great War was taking place. Everything was focused to war conditions and bowed to it. The law of war was in force. With measures in the field of health care the authorities focused on keeping various war infectious diseases at bay among civilians and refugees also among soldiers and POW.

In the first months of the war the Austro-Hungarian military units captured on the eastern battlefield many Russian soldiers who were taken into Austrian captivity. For their housing the authorities engaged individual military commanders of the Austro-Hungarian army in the regional representatives, local political territorial authorities, national police force in the frame of finding adequate locations. In the year 1914 for this purpose there were chosen Feldbach and Knittelfeld, in spring 1915 also Lebring near Leibnitz and Sterntal.

The village Sterntal or Sterntal, like it was written in different historical sources was constructed near the castle which was built at about 1870 in the forest east of Župečja vas and north of the railway by earl Schöndorf. The village Sterntal – this name was established at the end of World War I – was administratively a part of Župečja vas, clerical a part of parish Saint Lawrence on the Drava plain. The village was in historical sources first mentioned about 1200 as possession of Saint Paul's Abbey in Carinthia.

A strong impact on the development of the village had the turning point at the 20th century and also World War I which ranged Sterntal into Slovenian historiography.

Nataša Kolar

*Trodela secesijsko oblikovana razglednica gradu Strnišče. Po 1905.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*

*Dreiteilige Ansichtskarte des Schlosses Sternthal im Jugendstil. Nach 1905.
Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.*

*Three-part picture postcard of the castle Sternthal. After 1905.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

*Grad Strnišče. 1916.
Fotodokumentacija PMPO.
Schloss Sternthal. 1916.
Fotodokumentation PMPO.
Castle Strnišče. 1916.
Photo documentation PMPO.*

*Notranje dvorišče gradu Strnišče. 1917.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.
Innenhof des Schlosses Sternthal. 1917.
Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.
Inner yard of the castle Sternthal. 1917.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

*Železniško postajališče Strnišče. 1916.
Fotodokumentacija PMPO.
Bahnhof Sternthal mit Park. 1916.
Fotodokumentation PMPO.
Strnišče railway station. 1916.
Photo documentation PMPO.*

Vojaško zdravstvo

Militärisches Gesundheitswesen Military health service

Vojne razmere so avstrijsko oblast postavile pred dejstvo, da so morali že vpeljan in razčlenjen vojaški zdravstveni sistem od začetka prve svetovne vojne dalje dopoljevati z novimi zdravstvenimi ustanovami na bojiščih in v zaledju. Zdravstvena služba avstro-ogrske vojske je bila odgovorna za zdravstveno oskrbo ljudi in živali za področja skupne vojske, deželne brambe, madžarske deželne brambe in mornarice.

Leta 1904 je avstrijska oblast sprejela nov predpis o vojaški zdravstveni službi. Zdravstvene ustanove so postale bolj prilagodljive in premične, število pomožnih delovnih mest ni bilo več normirano, ampak so bila postavljena in imenovana glede na položaj bojišča. Povečali so število vojaških zdravnikov in uvedli nižje zdravstvene oficirje. Pravila so določala tudi, da so pri vsakem vojaškem generalnem poveljstvu imeli posebno zdravniško komisijo (*Salubritätskommission*) za nadzorovanje infekcijskih bolezni in higijene.

Med letoma 1866 in 1914 je vojno ministrstvo skupaj z domoljubnimi društvi (Nemški viteški red, Suvereni malteški viteški red, Rdeči križ in druga) razvijalo vojaško zdravstveno službo. Oba redova in Rdeči križ so pomagali z materialom, opremo, ureditvijo frontnih zdravstvenih kolon in z zdravstvenimi železniškimi vagoni.

Zdravstvena služba avstro-ogrske vojske je bila v mirnodobnem času dodeljena 14. oddelku vojnega ministrstva na Dunaju. Predstojnik oddelka je bil hkrati tudi šef vojaškega zdravniškega oficirskega zbora. Do izbruha prve svetovne vojne je bila zdravstvena služba sestavljena iz: vojaškega zdravstvenega odbora, poveljstva zdravniških enot, zdravniškega oficirskega zbora, zdravstvenih enot, vojaškega lekarniškega sistema ter vojaške veterinarske službe z vojaškimi veterinarji, vojaškimi kovači in uradniki veterinarske fakultete.

Potek delovanja in organizacijsko strukturo zdravstvenih ustanov na območju bojišča in v zaledju ter način prevoza ranjencev in bolnih vojakov z bojišča v zaledje je avstrijska oblast zapisala v službeni knjigi z naslovom Pravila zdravstvene službe cesarsko-kraljeve vojske (*Regelment für den Sanitätsdienst des k.u.k. Heeres*). Po pravilniku so vojaško zdravstveno mrežo sestavljali: divizijske in brigadne zdravstvene ustanove, frontne bolnišnice, premične rezervne bolnišnice, premične infekcijske bolnišnice, frontne »marodne hiše« na bojišču, mobilne postaje za bolnike, skladišča za vojaško materialno rezervo (sanitetni material, zdravila, vojaške obleke), stalne rezervne bolnišnice v zaledju in stalne postaje za bolnike v zaledju ter prostovoljna zdravstvena nega.

V začetku prve svetovne vojne je vodenje vojaške zdravstvene službe prevzelo vojaško višje poveljstvo. Razdeljeno je bilo v dva oddelka. Prvi se je ukvarjal z operativnim vojaškim vodenjem, drugi pa z oskrbo zaledja. Pri korpusih, divizijah in samostojnih brigadah je bilo zdravstveno vodstvo v rokah višjega štabnega ali štabnega zdravnika – ta je imel naziv korpusni, divizijski, brigadni zdravstveni šef. Vojnemu ministrstvu so bila podrejena vojaška poveljstva. Tu so zdravstveno službo vodili zdravstveni šefi. Bili so poklicni vojaški zdravniki. Ob zdravnikih, ki so imeli čin oficirja, so zdravstveno osebje sestavljali še nižji zdravstveni oficirji, nosači ranjencev in nosači bandáž oziroma obvez.

V okviru zdravstvenega sistema je imela avstrijska oblast v mirnodobnem času v načrtu tudi infekcijske bolnišnice, ni pa jih dejansko uvedla. Med prvo svetovno vojno so se po monarhiji razširile številne infekcijske bolezni (kolera, griža, tifus, tuberkuloza in drugo). Da bi oblast zajezila njihovo širjenje, je zdravniški komisiji za nadzorovanje infekcijskih bolezni in higijene naložila, da sprejme in izda zdravstvene ukrepe. Eden izmed številnih ukrepov so bile tudi stalne in premične infekcijske bolnišnice. Vse te bolnišnice so bile opremljene z

dezinfekcijskimi aparati in bakteriološkimi laboratoriji, premičnim je pri tej opremi pomagal Rdeči križ. V številnih frontnih in rezervnih bolnišnicah, tudi v Strnišču, so uredili infekcijske oddelke, kopališča, priskrbeli so si tudi prenosne dezinfekcijske aparate.

V mobilizacijskem načrtu je avstrijska oblast za vojni čas predvidela v 191 vojaških zdravstvenih ustanovah 16.708 postelj. Že na začetku vojne se je glede na število ranjencev in bolnih vojakov na bojiščih pokazalo, da je bila ta številka mnogo premajhna. Oblast je bila tako primorana zvečati število bolnišnic. Postopoma so uredili 874 bolnišničnih ustanov s 95.000 posteljami. Številne javne zgradbe so preuredili v bolnišnice, zgradili pa so tudi veliko barakarskih bolnišnic. Vsa pozornost je bila namenjena zdravljenju vojakov in njihovem čim hitrejšemu okrevanju, saj je bil namen avstrijske oblasti vojake ponovno poslati nazaj na bojišče. Kako so se pri tem počutili vojaki, oblasti ni zanimalo. V kronovinah monarhije so nastale bolnišnice in vojaške bolnišnice (rezervne in zasilne rezervne bolnišnice z infekcijskimi oddelki), bolnišnice Rdečega križa, podružnične vojaške bolnišnice in bolnišnice Rdečega križa, zasebne zdravstvene ustanove in druge oblike bolnišnic.

Die Kriegsverhältnisse haben das österreichische Hauptkommando vor die Tatsache gestellt, dass es das bereits eingeführte und gegliederte militärische Gesundheitssystem seit Beginn des ersten Weltkriegs mit neuen Gesundheitseinrichtungen auf Schlachtfeldern und im Hinterland hatte vervollständigen müssen. Der Sanitätsdienst des österreich-ungarischen Heeres war verantwortlich für die medizinische Betreuung von Mensch und Tier. Im Jahre 1904 wurde eine neue Vorschrift über den militärischen Sanitätsdienst erlassen. Gesundheitseinrichtungen wurden anpassungsfähiger und flexibler. Die Regeln haben ebenfalls bestimmt, dass es in jedem militärischen Hauptquartier eine besondere Ärztekommision geben sollte (Salubritätskommission) und zwar zur Kontrolle von Infektionskrankheiten und Hygiene.

Während der Jahre 1866 und 1914 hat das Kriegsministerium zusammen mit Vereinen der Patrioten (Deutschritterorden, der Souveräne Malteserorden, Rotes Kreuz und andere) einen militärischen Sanitätsdienst entwickelt. Bis zum Ausbruch des ersten Weltkriegs bestand

der Sanitätsdienst aus: dem militärischen Gesundheitsausschuss, dem Kommando ärztlicher Einheiten, der ärztlichen Offiziersversammlung, ärztlicher Einheiten, dem militärischen Apothekensystem, dem militärischen Veterinärdienst mit militärischen Veterinären, militärischen Schmieden und Beamten der veterinärmedizinischen Fakultät.

Den Verlauf des Arbeitsvorganges und die organisatorische Struktur der Krankenanstalten im Gebiet des Schlachtfeldes und im Hinterland sowie die Art der Wegführung von Verwundeten und kranken Soldaten vom Schlachtfeld ins Hinterland hat die österreichische Regierung im Dienstbuch mit dem Titel *Regelment für den Sanitätsdienst des k.u.k. Heeres niedergeschrieben*.

Im Rahmen des Gesundheitssystems hat die österreichische Regierung zu Friedenszeiten auch eine Klinik für Infektionskrankheiten geplant, diese aber nicht realisiert. Während des Ersten Weltkriegs verbreiteten sich in der Monarchie zahlreiche Infektionskrankheiten. Zur Eindämmung der Verbreitung wurden daher doch standortbezogene und mobile Infektionskliniken eingeführt. Diese wurden mit Hilfe des Roten Kreuzes mit Desinfektionsapparaten und bakteriologischen Laboren ausgestattet.

Im Mobilmachungsplan hat die österreichische Regierung im Falle eines Krieges in 191 militärischen Gesundheitseinrichtungen 16.708 Betten vorgesehen. Bereits zu Beginn des Krieges hat sich herausgestellt, hinsichtlich der Anzahl der Verwundeten und kranken Soldaten auf den Schlachtfeldern, dass diese Zahl viel zu niedrig war. Die Regierung hat stufenweise 874 Gesundheitseinrichtungen mit 95.000 Betten eingerichtet. In den Kronländern wurden in zahlreichen öffentlichen Gebäuden Krankenhäuser eingerichtet, es wurden aber auch viele Barackenkrankenhäuser gebaut.

War conditions confronted the Austrian authorities with the fact that they had to complete the already established and organised military health care system from the beginning of World War I onwards with new healthcare facilities on the battlefields and in the hinterland. The health service of the Austro-Hungarian army was responsible for the medical care of people and animals. In the

year 1904 there was instructed a new regulation about the military health service. The health care facilities became more adaptable and flexible. The regulations also determined that there was at each military headquarter a special medical commission (Salubritätskommission) to control infectious diseases and hygiene.

During the years 1866 and 1914 the Ministry of War together with the association of patriots (Teutonic Order, Sovereign Military Order of Malta, Red Cross, and others) developed the military health service. Until the outbreak of World War I the medical service consisted of: the military health committee, command of medical units, medical officer meeting, health care units, military pharmacy system, military veterinary service with military vets, military blacksmiths and officers of the veterinary faculty.

The procedure of work and organisational structure of the healthcare facilities in the territory of the battlefield, the hinterland and the way for the wounded and sick soldiers off the battlefield into the hinterland the Austrian authorities recorded in the service book with the title regulations for the medical service of the Imperial and

Royal Army (*Regelment für den Sanitätsdienst des k.u.k. Heeres*).

In the framework of the health system Austrian authorities planned hospitals for infectious diseases at peace, but actually did not realise them. During World War I numerous infectious diseases spread through the monarchy. For the containment of these diseases they implemented location-based and mobile hospitals for infectious diseases. They were equipped by means of the Red Cross with disinfectors and bacteriological laboratories.

In the mobilization plan the Austrian authorities provided in case of war at 191 military healthcare facilities 16,708 beds. At the beginning of the war it turned out according to the number of wounded and sick soldiers on the battlefields that this number was far too low. The authorities arranged step by step 874 hospital facilities with 95,000 beds. In the Crownlands public buildings were transformed into hospitals there many barrack hospitals were constructed.

Nataša Kolar

Poveljstvo Vojne bolnišnice Strnišče. 18. avgust 1915.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Die Befehlshaber des Kriegsspitals Sternthal. 18. August 1915.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Commandants of the War hospital Sternthal. 18th August 1915.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

*Pisarna poveljnika bolnišnice.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Spitalskommandokanzlei. 1916.
Fotografie. Album Reservespital Luklavac, 1916. PMPO.
Hospital command office. 1916.
Photo. Reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Poveljstvo Vojne bolnišnice Strnišče si iz vozila ogleduje prostor bolnišnice. 1915–1918.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.
Die Befehlshaber des Kriegsspitals Sternthal betrachten aus dem Fahrzeug
die Umgebung des Krankenhauses. 1915–1918.
Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.
Commandants of the War hospital Sternthal behold the hospital from a car. 1915–1918.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

*Vhod v rezervno bolnišnico Kutna Gora. V ospredju njeno vodstvo.
1915 – marec 1918.*

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

*Eingang in das Reservespital Kuttenberg. Im Vordergrund dessen Leitende.
1915 – März 1918.*

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

*Entrance into the reserve hospital Kutna Gora. In the foreground are its executives.
1915 – March 1918.*

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Medicinsko osebje v Strnišču. 1915–1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Medizinpersonal in Sternthal. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Medical employees in Sternthal. 1915–1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Medicinsko osebje drugega in tretjega oddelka rezervne bolnišnice Lukavac. Fotografiji. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Medizinpersonal auf Station zwei und drei des Reservespitals Lukavac. Fotografien. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Medical employees from 2nd and 3rd ward of the reserve hospital Lukavac. Photos. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Zdravniško osebje rezervne bolnice Vršovice - Nusle št. 7, kjer je bila karantena. 1916.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Ärzte des Reservespitals Werschowitz - Nusle Nr. 7, wo die Quarantänestation war. 1916.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Doctors of the reserve hospital Vršovice - Nusle no. 7, where the quarantine station was. 1916.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Ranjenci in medicinsko osebje v barakah rezervne bolnišnice Kutna Gora. 1915 – marec 1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Verwundete und Medizinpersonal in den Baracken des Reservespitals Kuttenberg. 1915 – März 1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Wounded soldiers and medical employees in the barracks of the reserve hospital Kutna Gora. 1915 – March 1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Pred fotografski objektiv je stopila pisana družina bolnikov, ki so se zdravili v rezervni bolnišnici Lukavac. 1916.

Fotografija. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Vor das Objektiv des Fotografen trat eine bunte Gesellschaft von Patienten, welche im Reservespital Lukavac behandelt wurden. 1916.

Fotografie. Privatsammlung Aleksander Kumer.

The photographer took a photo of a colourful company of patients who were treated at the reserve hospital Lukavac. 1916.

Photo. Private collection Aleksander Kumer.

Veterinar pri cepljenju prašička. Skrb za zdravo hrano je bila na prvem mestu. 1915–1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Tierarzt beim Impfen eines Ferkels. Das Bewusstsein für gesunde Nahrungsmittel stand an erster Stelle. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Veterinary vaccinating piglets. The awareness for healthy food was in first place. 1915–1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

*Mimohod vojakov pred gradom in oficirsko menzo. 1917.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*

*Parade der Soldaten vor dem Schloss und der Offizierskantine. 1917.
Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.*

*Parade of soldiers in front of the castle and the officer's cookhouse. 1917.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

*Skupina zaposlenih uradnikov ob priložnosti inšpekcijskega nadzora.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Eine Gruppe der angestellten Beamten anlässlich einer Inspektion.
Fotografie. Album Reservespital Luklavac, 1916. PMPO.*

*A group of employed officials on the occasion of an inspection.
Photo. Reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Poveljstvo Vojne bolnišnice Strnišče. 1917.
 Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.
 Die Befehlshaber des Kriegsspitals Sternthal. 1917.
 Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.
 Commandants of the War hospital Sternthal. 1917.
 Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

Gradnja

Bau

Construction

Avstro-ogrška oblast je na ozemlju habsburške monarhije v zaledju, v primerni varni oddaljenosti od bojišč, umestila rezervne vojaške bolnišnice, ki so morale biti prometno dosegljive (železnica) z vzhodnih, jugozahodnih in zahodnih bojišč. Štajersko deželno namestništvo v Gradcu je po proučitvi dobljenih predlogov možnih krajev za nastanitev vojnih ujetnikov v deželi Štajerski za ta namen spomladi 1915 izbralo tudi Strnišče. Na izbiro prostora je med drugim vplivalo dejstvo, da je bilo območje Strnišča dovolj oddaljeno od vojnih bojišč in da je imelo železniško povezavo s svetom, saj je bila od leta 1861 mimo vasi speljana železniška proga Orient, ki je povezovala Budimpešto s Pragerskim, kjer se je priključila Južni železnici. Ob navedenem je bilo izbrano območje po obsegu dovolj veliko za gradnjo taboriščnega kompleksa.

Na podlagi vojaškega zakona je avstro-ogrška oblast za gradnjo taboriščnega kompleksa od dvainštiridesetih posestnikov v katastrskih občinah Gerečja vas, Apače in Lovrenc najela zemljišče s površino 234 hektarov, 10 arov in 28 kvadratnih metrov. Največ zemlje so najeli od veleposestnika Franca Hellina. Obsegala je 62,4 odstotka vse najete zemlje, preostala zemlja je bila v lasti drugih lastnikov. Od celotne površine so po kulturah najeli: 84 odstotkov gozdov, 14,82 odstotka njiv, 1,34 odstotka pašnikov, 0,01 odstotka poti, 0,04 odstotka vrtov in 0,12 odstotka stavb. V času od aprila 1915 do junija 1916 je bil tako na najeti površini zgrajen taboriščni kompleks z 295 barakami. Po prvotnem načrtu naj bi v njih nastanili ruske vojne ujetnike. Časopisi Slovenec, Slovenski gospodar, Straža in drugi so objavili različne podatke o številu nastanjenih ruskih vojnih ujetnikov: po njihovem predvidevanju naj bi bilo v taborišču prostora za 30.000 do 70.000 ljudi. Glede na objavljeno različno število predvidenih ruskih vojnih ujetnikov lahko sklepamo, da je vojaška oblast na osnovi trenutne situacije spreminjala število ujetnikov z vzhodne fronte, ki naj bi bili nastanjeni v Strnišču.

Prebivalci Ptuja in Strnišča niso bili navdušeni nad priho-

dom novih sosedov in nad gradnjo taborišča. Ker je vojaška oblast za gradnjo uporabila kmetijske površine in pomanjkanje domače delovne sile nadomestila z ruskimi vojnimi ujetniki, so domačini svoje nestrinjanje izrazili v številnih protestnih telegramih, poslanih na vojno ministrstvo.

Zaradi italijanske vojne napovedi 23. maja 1915 in s tem širitve bojišč je bila avstrijska oblast prisiljena večino vojnih ujetniških taborišč v monarhiji preoblikovati v vojaške rezervne bolnišnice za zdravljenje vojakov avstro-ogrške armade. Z njimi je oblast tako dopolnila vojaške in civilne bolnišnice. V deželi Štajerski so na ta način preoblikovali štiri taborišča: Knittelfeld, Feldbach, Lebring in Strnišče.

Avstro-ogrška oblast je taborišča sistemsko načrtovala. Sestavljena so bila iz upravnega dela, vojnoujetniškega dela, bolnišnic in predela, v katerem so bile nameščene naprave za nemoteno delovanje in oskrbo taborišča oziroma bolnišnic (elektrarna, čistilna in črpalna naprava, vodovod, kanalizacija in drugo). Barake so bile standardizirane, prevladovala so take v velikosti 40 × 10 metrov. Velikost in obseg taborišča sta bila odvisna od njegove pomembnosti za avstrijsko oblast. Po podatkih, ki so na voljo, sta po pomembnosti med večja taborišča spadala Feldbach in Knittelfeld, med manjša pa Lebring in Strnišče, čeprav je bilo zadnje po površini med vsemi štirimi največje, saj je bilo od celotne najete površine 84 odstotkov gozda, skozi kate-rega so speljali kanalizacijo.

Po spremembi namembnosti vojnoujetniškega taborišča Strnišče je oblast namenila barakarske skupine za dejavnost petih rezervnih vojaških bolnišnic in za vojnoujetniški delovni oddelek. Njihovo uradno ime je bilo Vojna bolnišnica Strnišče (*Kriegsspital Sternthal*). Bolnišnica je bila upravno dodeljena poveljstvu jugozahodne fronte, podrejena pa 5. armadnemu etapnemu poveljstvu v Postojni. Po finančnem poročilu za proračunsko leto 1915/16 so znašali stroški gradnje po njenem zaključku 15 milijonov kron.

Die Regierung von Österreich-Ungarn hat auf dem Territorium der Habsburger Monarchie im Hinterland in ausreichendem Sicherheitsabstand zu den Schlachtfeldern, Kriegsreservespitäler eingerichtet, welche zu den östlichen, südwestlichen und westlichen Schlachtfeldern verkehrsgünstig gelegen waren. Die steirische Landesvertretung in Graz hatte nach der Prüfung der eingegangenen Vorschläge möglicher Örtlichkeiten zur Unterbringung von Kriegsgefangenen im Land Steiermark im Frühjahr 1915 Sternthal ausgewählt.

Laut dem Militärgesetz hat die Regierung Österreich-Ungarn zum Bau des Lagerkomplexes bei zweiundvierzig Grundbesitzern in den Katastergemeinden Gerečja vas, Apače und Lovrenc eine Fläche von 234 Hektar 10 Ar 28 m² gemietet. Während April 1915 und Juni 1916 wurde somit auf der gemieteten Fläche ein Lagerkomplex mit 295 Baracken gebaut. Laut dem ursprünglichen Plan sollten darin russische Kriegsgefangene untergebracht werden. Zum Bau hat die Kriegsmacht dem Mangel an heimischen Arbeitskräften mit russischen Kriegsgefangenen entgegengewirkt. Aufgrund der italienischen Kriegserklärung am 23. Mai 1915 und damit dem Ausbreiten der Schlachtfelder, war die österreichische Regierung dazu gezwungen, die meisten Kriegsgefangenenlager in der Monarchie in militärische Reservespitäler umzuwandeln, um dort die Soldaten des österreichisch-ungarischen Heeres behandeln zu können; damit hat die Regierung die militärischen und zivilen Krankenhäuser unterstützt. Im Land Steiermark wurden somit vier Lager umfunktioniert: Knittelfeld, Feldbach, Lebring und Sternthal.

Die Regierung Österreich-Ungarn hat die Lager systematisch geplant. Diese bestanden aus dem Verwaltungsteil, dem Kriegsgefangenenteil, Spitälern und dem Teil, wo sich die Apparate für einen ungestörten Arbeitsablauf und Versorgung des Lagers bzw. der Spitäler befanden. Die Baracken waren standardgemäß.

Nach der Nutzungsänderung des Kriegsgefangenenlagers Sternthal hat die Regierung die Barackengruppen für die Tätigkeit von fünf Kriegsreservespitälern und für die Kriegsgefangenen-Arbeitssektoren bestimmt. Deren offizielle Bezeichnung war *Kriegsspital Sternthal*. Das Krankenhaus war verwaltungstechnisch dem Kommando der südwestlichen Front zugeteilt, sie war dem 5. Heeresetap-

penkommando in Adelsberg untergeordnet.

The Austro-Hungarian authorities established on the territory of the Habsburg Monarchy in the hinterland in adequate safe distance from the battlefields, some reserve war hospitals which had to be conveniently located from the east, southwest and western battlefields. The Styrian regional representatives in Graz chose Sternthal in the year 1915 after having done researches of the given suggestions of possible places in Styria where the prisoners of war could find accommodation.

According to the armed forces Act the Austro-Hungarian authorities rented the area of 234 hectares 10 are and 28 square metres for the construction of the camp complex at 42 owners in the Cadastral Municipality Gerečja vas, Apače and Lovrenc. During April 1915 and June 1916 on the rented area a camp complex with 295 barracks was built. According to the first plan there should be housing Russian POW. For building works the military authorities compensated the lack of local work force with Russian POW. Under the Italian declaration of war on 23rd May 1915 and the widening of the battlefields the Austrian authorities were forced to transform a large number of their camps for POW in the monarchy into reserve military hospitals for treating the soldiers of the Austro-Hungarian army; so the authorities completed military and civilian hospitals. In Styria four camps were transformed: Knittelfeld, Feldbach, Lebring and Sternthal.

The Austro-Hungarian authorities systematically planned camps. They consisted of the administration office, the part for POW, hospitals and the part where they stored the devices for uninterrupted working and supplying the camp or so to say hospital. The barracks were standardised.

After the change of use of the POW camp Sternthal the authorities provided the barrack groups for the activity of five reserve hospitals and for the working division POW. Their official name was war hospital Sternthal (*Kriegsspital Sternthal*). The hospital was administratively under the command of the southwest front and subordinated to the 5th army base command in Postojna.

Nataša Kolar

*Gradnja vojaških oziroma bolnišničnih barak. 1915.
Fotografija. Fotodokumentacija PMPO.*

*Bau der Militär bzw. Krankenhausbaracken. 1915.
Fotografie. Fotodokumentation PMPO.*

*Construction of the military or so to say hospital barracks. 1915.
Photo. Photo documentation PMPO.*

*Pogled na barake vojne bolnišnice. 1915.
Fotografija. Fotodokumentacija PMPO.*

*Blick auf die Baracken des Kriegsspitals. 1915.
Fotografie. Fotodokumentation PMPO.*

*View of barracks of the war hospital. 1915.
Photo. Photo documentation PMPO.*

*Ruski vojni ujetniki med oddihom. 1915.
Fotografiji. Fotodokumentacija PMPO.*

*Russische Kriegsgefangene während einer Pause. 1915.
Fotografie. Fotodokumentation PMPO.*

*Russian POW during a Pause. 1915.
Photos. Photo documentation PMPO.*

*Skupina ruskih vojnih ujetnikov. 1915.
Fotografija. Fotodokumentacija PMPO.*

*Gruppe von russischen Kriegsgefangenen. 1915.
Fotografie. Fotodokumentation PMPO.*

*Group of Russian POW. 1915.
Photo. Photo documentation PMPO.*

*Raztovarjanje lesa za gradnjo barak z železniškega vagona. 1915–1918.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*

*Abladen von Holz für den Bau der Baracken vom Zugwaggon. 1915–1918.
Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.*

*Discharging wood for construction of barracks from railway waggons. 1915–1918.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

*Gradnja dimnika za potrebe parne elektrarne. 1915-1916.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*

*Bau des Schornsteins für die Bedürfnisse des Dampfkraftwerks. 1915-1916.
Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.*

*Building a chimney for the needs of steam power plant. 1915-1916.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

*Elektrarna.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Kraftwerk.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Power plant.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

Opis, urbanistična zasnova

Beschreibung, städtebaulicher Entwurf

Description, conception of urban development

Po načrtu je bilo območje taborišča razdeljeno v bivalne oziroma pozneje, po spremembi namembnosti, v bolnišnične skupine. Bolnišnica je imela za delovanje vse potrebne dejavnosti, kakor je bilo predvideno v sistemskem načrtu za vojaške rezervne bolnišnice.

Na levi strani železniške proge Pragersko–Ptuj so bile postavljene vse bivalne, bolnišnične (rezervne bolnišnice Klatovo, Kutna Gora, Dunaj XIX, Vršovice - Nusle št. 7, Halič, Lukavac, Sanok št. 1), gospodarske, tehnične in upravljavske skupine; na desni strani proge sta bila samo rezervna bolnišnica Mlada Boleslav in pokopališče. Sistem postavitve je bil pri vsaki skupini enak: levo in desno so bile ležalne barake, v sredini pa oskrbovalne. Strnjene skupine barak so obkrožale še posamezne raztresene bivalne in tehnično-komunalne barake in sežigalne peči. Vzporedno z vsako bivalno skupino so bile ob robu postavljene še barake pralnice in barake stranišča. Vse barake so bile opremljene s kanalizacijo, vodovodom in električno razsvetljava. Osrednji del bolnišničnega kompleksa je bil postavljen okoli gradu Strnišče. Območje, ki je gledalo od gradu proti skupini barak rezervne bolnišnice Klatovo in proti pekarniškim barakam, je bil velik prostor za skladiščenje materiala in z dolgo skladiščno barako. Na tem območju so postavili še barako za skladiščenje bencina in dve oficirski bivalni baraki, kavarno in barako s pisarnami. V smeri proti rezervni bolnišnici Klatovo je bila postavljena oficirska jedilnica. Klavnica je bila v bližini pristave in je bila skupna za vse bivalne skupine. V okviru kompleksa bolnišnic Vršovice - Nusle št. 7 in Lukavac sta bili postavljeni dve ledenici, v katerih so shranjevali led za občutljiva živila. Med osrednjim delom in območjem rezervne bolnišnice Vršovice - Nusle št. 7 so ob drevoredu uredili tudi zelenice z vodnjaki. Nasproti zelenic so stale še barake za pisarno, pošto in žandarmerijo ter za glavno stražo.

Zaradi preprečitve širjenja okužb je oblast v sistemskem načrtu za vojaške rezervne bolnišnice načrtovala prostore za dezinfekcijo in karanteno in tudi poseben prostor, ki je

bil namenjen infekcijski bolnišnici. V Strnišču je bilo to območje rezervne bolnišnice Mlada Boleslav. Skupina barak za dezinfekcijo in karanteno je bila postavljena tik ob železniški progi.

V bolnišničnih skupinah so prevladovalе montažne lesene barake z dvokapno streho, dvojnimi opazem in na zunanji strani s strešno lepenko ali drugim strešnim materialom. Stene so bile ali iz opeke ali iz plutovinastih plošč, nekatere so bile obložene tudi s ploščami iz eternita. Barake so bile predalčasto grajene, z zatičnimi robovi, pokrite s strešno lepenko in prepleškane z apnom. Skoraj v vseh skupinah so bile nekatere delno zidane oziroma kombinirane z lesom. Barake so zračili skozi okna in strešne stolpiče z zračniki, kuhinje pa so bile opremljene še s posebnimi ventilatorji. Za lažje vzdrževanje toplote so notranje stene barak izolirali z lesovino in strešno lepenko. Iz varnostnih razlogov so bili zidani dimniki in prostori barak s pečjo (pekarne, kotlovnice in strojnice dezinfekcijskih ustanov) ter sežigalne peči na prostem. Tloris posameznega objekta je imel obliko pravokotnika. Stavbe so bile pritlične in za lažjo orientacijo v taborišču označene s številkami glede na število postelj v njih (od 20 do 100). V nastanitvenih barakah so bila tla lesena, pogradi so bili premični, nad njimi so bile pritrjene deske in kavliji za shranjevanje obleke. V bolnišničnih barakah so bile predvidene postelje za ležanje bolnikov in ranjencev. Barake so imele prizidek s pralnico, kopalnico s tremi kadmi in dvema prhama, prostorom za pralne potrebščine in straniščne prostore s tremi stranišči in dvema pisoarjema. Na obeh koncih barak sta bili urejeni sobi za bolnišnično osebje, ki sta bili na razpolago tudi kot bolnišnični sobi za oficirje in za izolirnico. Dimenzije nastanitvenih barak za osebje bolnišnic so na osebo dopuščale najmanj 2,5 kvadratnega metra površine in od 7 do 10 kubičnih metrov prostornine. V bolnišničnih barakah je bilo na osebo namenjenih 5 kvadratnih metrov površine in 15 kubičnih metrov prostornine.

Posamezne bolnišnične skupine so bile ograjene s trimetr-

sko žično ograjo, vzdolž katere je na notranji strani potekala še enostavna ograja, med njima pa je bila ustvarjena nevtralna cona. Ob teh ograjah so patroljirale straže. Straža je imela vojne pse, ki so bili nameščeni v pesjaki. Na vogalih ograje so bile visoke preže, opremljene z zaboji z ročnimi bombami in z električnimi zvonovi; napeljava je bila povezana s čuvajnicami. Čuvajnice so bile med seboj, z glavno stražo in gasilsko centralo, s poveljstvom vojne bolnišnice in vojaško gradbeno službo povezane s telefonsko napeljavo.

Od skupaj 295 barak jih je bilo za ležišča namenjenih 151 s skupaj 14.147 posteljami, v druge namene (razuševalnica, trgovine, oskrbovalne barake, pisarne, gasilska baraka, obrtniške delavnice, bivalne barake za osebje in drugo) pa 144. V štirih taboriščno-bolnišničnih skupinah je bilo po 2000 ležišč in več, le v Mladi Boleslav 1197, v Haliču okrog 1100, v karanteni pa 400. Ležišča so bila še v barakah zunaj ograjenih skupin. V Strnišču so lahko sprejeli okrog 9700 ranjenih in bolnih vojakov, 2400 vojnih ujetnikov in 2000 zaposlenih (oboroženo moštvo, zdravstveno osebje, častniki, uradniki, strokovni in pomožni delavci in delavke).

Laut Plan war das Territorium des Lagers aufgeteilt in Wohngruppen bzw. später nach der Nutzungsänderung in Krankenhausgruppen. Das Krankenhaus verfügte über alle erforderlichen Dienstleistungen, um funktionieren zu können, so wie es im Systemplan für militärische Reservespitäler vorgesehen war.

Auf der linken Seite der Bahnstrecke Pragehof–Pettau waren alle Wohngruppen, wie Krankenhaus (Reservespitäler: Klattau, Kuttentberg, Wien XIX, Werschowitz-Nusle Nr.7, Halicz, Lukavac und Sanok Nr.1), wirtschaftliche, technische und Verwaltungsgruppen; nur das Reservespital Jungbunzlau und der Friedhof waren auf der rechten Seite. Der Systemaufbau war in jeder Gruppe gleich: links und rechts waren Liegebaracken, in der Mitte Versorgungsbaracken. Zusammengedrückte Barackengruppen wurden von vereinzelt Wohn- und technisch-kommunalen Baracken sowie Verbrennungsöfen umringt. Parallel zu jeder Wohngruppe wurden am Rande noch Wäscherei- und Toilettenbaracken aufgestellt. Die Baracken waren mit Kanalisation, Wasserleitungen und elektrischer Beleuchtung ausgestattet.

Aufgrund der Verhinderung der Ausbreitung von Infektio-

nen hat die Regierung im Systemplan für Kriegsreservespitäler Desinfektions- und Quarantäneräume geplant sowie auch einen besonderen Raum, welcher für das Infektionskrankenhaus bestimmt war. In Sternthal war dies der Bereich des Reservespitals Jungbunzlau. Die Barackengruppe für die Desinfektion und Quarantäne wurde in unmittelbarer Nähe der Bahnstrecke gebaut.

Einzelne Krankenhausgruppen waren mit einem drei Meter hohen Drahtzaun umzäunt, parallel dazu verlief im Inneren noch ein einfacher Zaun, dazwischen wurde eine neutrale Zone geschaffen. Entlang dieser Zäune patrouillierten Wachen. Die Wachen hatten Kriegshunde, welche in Hundezwinger untergebracht waren. In den Zaunecken waren hohe Wachtürme angebracht, welche mit Kisten mit Handgranaten und elektrischen Klingeln ausgestattet waren; die Leitung war mit den Wachposten verbunden. Die Wachposten waren miteinander über Telefonleitungen verbunden, mit der Hauptwache und der Feuerwehrezentrale sowie mit dem Kommando des Kriegsspitals und dem Militärbauamt. Von zusammen 295 Baracken waren in 151 Baracken Liegeplätze, mit zusammen 14.147 Betten, 144 Baracken wurden zu anderen Zwecken genutzt (Entlausung, Geschäfte, Versorgungsbaracken, Büros, Feuerwehrracke, Werkstätten für Handwerker, Wohnbaracken für Personal und anderes). In vier Lager-Krankenhausgruppen gab es mehr als 2000 Liegeplätze, nur in Jungbunzlau gab es 1197, in Halicz etwa 1100 und in der Quarantäne 400. Es gab noch Liegeplätze außerhalb der umzäunten Gruppen. In Sternthal konnten etwa 9700 verwundete und kranke Soldaten aufgenommen werden, 2400 Kriegsgefangene und 2000 Beschäftigte (bewaffnete Truppen, medizinisches Personal, Offiziere, Beamte, Fach- und Hilfsarbeiter/innen).

According to the plan the area of the camp was divided into housing or so to say later after the change of use into hospital groups. In the hospital there were all essential activities for working, like it was scheduled in the system planning for military reserve hospitals.

On the left side of the railway Pragersko – Ptuj there were located all accommodations, hospitals (reserve hospitals: Klatovo, Kutna Gora, Vienna XIX, Vršovice - Nusle no. 7, Halicz, Lukavac, Sanok no. 1, economic, technical and administrative groups; only the reserve hospital Mlada Boleslav and the cemetery were located on the right

side. The construction system was the same in each group: on the left and right there were barracks for lying, in the middle there were supply barracks. The huddled group of barracks surrounded the individual scattered housing- and technical-communal barracks and incinerators. Parallel to each group with barracks for housing there were also at the verge standing barracks with laundry rooms and toilets. The barracks were equipped with sewerage, water pipes and electrical light.

For avoiding spreading the infection the authorities planned in the system plan for military reserve hospitals some places for disinfection and quarantine and also a special place for the purpose of an infectious hospital. In Sternthal this was the area of the reserve hospital Mlada Boleslav. The group of barracks for disinfection and quarantine was set up right by the railway.

Some individual hospital groups were fenced with a three metres high wire fence along which there was another simple fence in the internal part between them there was a neutral zone. Around these fences the guards patrolled. The guards also had their war dogs which were placed in

kennels. In the corners of the fence there were high guard towers equipped with boxes of hand grenades and electric bells; the wiring was connected to the guard towers. The guard towers were connected to each other with telephone wiring, the main guard and the fire brigade office and also with the head of the war hospital and the military construction service.

From all 295 barracks there were 151 barracks with lying surfaces and altogether 14,147 beds, for other purposes (delousing, shops, supply barracks, offices, firefighter barracks, craftsmen shops, barracks where the personnel lived in and other) there were 144 barracks. In four camp-hospital groups there were more than 2000 beds only in Mladi Boleslav there were 197, in Halicz about 1100, and in the quarantine sector 400. Beds were also available in the barracks outside these groups. In Sternthal they could admit about 9700 wounded and ill soldiers, 2400 prisoners of war and 2000 employees (armed forces, medical workers, officers, clerks, skilled and unskilled workers).

Nataša Kolar

Vhod v rezervno bolnišnico Kutna Gora. Napis na vhodu v štirih jezikih, desno v slovenščini: »Obiskanje bolnikov od 2–4 ure popoldan«. 1915 – marec 1918. Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Eingang in das Reservespital Kutteneberg. Die Aufschrift über dem Eingang steht in vier Sprachen, rechts auf Slowenisch: »Krankenbesuche von 2-4 Uhr nachmittags«. 1915 – März 1918. Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Entrance into reserve hospital Kutna Gora. The inscription above the entrance is written in four languages, on the right side in Slovene: »Sick bed visit from 2 p.m. – 4 p.m. in the afternoon«. 1915 – March 1918. Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Vhod v rezervno bolnišnico Mlada Boleslav. Edina, ki je bila zgrajena na južni strani železnice Pragersko–Ptuj. 1915–1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Eingang in das Reservespital Jungbunzlau. Das Einzige, welches sich auf der Südseite der Bahnstrecke Pragehof–Pettau befand. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Entrance into the reserve hospital Mlada Boleslav. The only one, which is on the south side the railway track Pragersko–Ptuj. 1915–1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

*Pogled na zahodni del rezervne bolnišnice Lukavac.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Blick auf den Westteil des Reservespitals Lukavac.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
View of the western part of the reserve hospital Lukavac.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Bivalne barake rezervne bolnišnice Lukavac. V ospredju vidna klet – ledenica.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Wohnbaracken des Reservespitals Lukavac. Im Vordergrund sieht man den Keller - Eiskeller.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Barracks for housing at the reserve hospital Lukavac. In the foreground there is a
cellar – ice cellar.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Jugovzhodni del rezervne bolnišnice Lukavac s sežigalno pečjo.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Südöstlicher Teil des Reservespitals Lukavac mit Verbrennungsofen.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Southeast part of the reserve hospital Lukavac with an incinerator.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Bivalne barake za oficirje.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Wohnbaracken für Offiziere.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Barracks for housing for officers.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Pospravljena bolnišnična baraka.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Aufgeräumte Krankenhausbaracke.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Tidied hospital barrack.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Bolnišnični park.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Krankenhauspark.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Hospital park.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Pogled na rezervno bolnišnico Lukavac.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Blick auf das Reservespital Lukavac.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
View of the reserve hospital Lukavac.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Pesjak z vojnimi psi čuvaji.
Fotografija. Album rezervne
bolnišnice
Lukavac, 1916. PMPO.
Hundezwinger mit
Kriegswachhunden.
Fotografie. Album Reservespital
Lukavac, 1916. PMPO.
Kennel with war-watchdogs.
Photo. Album reserve hospital
Lukavac, 1916. PMPO.*

Pogled na rezervno bolnišnico Halič. Fotografirana je z vodnega stolpa, ki je stal zunaj ograje na jugovzhodu. 1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Blick auf das Reservespital Halicz. Es wurde vom Wasserturm aus fotografiert, welcher außerhalb des Zauns südöstlich stand. 1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

View of reserve hospital Halicz. It was taken from the water tower, which was located outside the fence in the southeast. 1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Zgradbe od desne proti levi: upravna baraka s pisarnami, pošta in žandarmerija. Skrajno levo je vidna stavba pralnice za oficirje. 1915–1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Die Gebäude von rechts nach links: Verwaltungsbaracke mit Büros, Postamt und Gendarmerie. Ganz links sieht man das Gebäude der Wäscherei für Offiziere. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Buildings from right to the left side: administrative barrack, post office, police station. Leftmost there is the building of the laundry for officers. 1915–1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

*Urejanje okolice – lipov drevored, desno grad, levo upravne pisarne. 1915–1918.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*

*Landschaftspflege – Lindenallee, rechts das Schloss, links die Verwaltungsbüros.
1915–1918.*

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Landscape conservation-lime tree avenue, on the right there is the castle, on the left there are administrative offices. 1915–1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

*Grad, fotografiran z južne strani. Pred gradom je vidna kantina s trafiko. 1915–1918.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*

Schloss, von der Südseite fotografiert. Vor dem Schloss sieht man die Kantine und einen Zeitungsstand. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Castle, photo taken from the south side. In front of the castle there is a cookhouse with a news stand. 1915–1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Zimski motiv. Prenos ranjencev na nosilih mimo gradu in cerkve.

Založil M. Cisel, Strnišče, 1916–1917.

Razglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Wintermotiv. Transport von Verwundeten auf Tragen vorbei am Schloss und der Kirche.

Verleger M. Cisel, Sternthal 1916–1917. Ansichtskarte.

Privatsammlung Aleksander Kumer.

Winter motif. Transport of the wounded on litters past the castle and church.

Published by M. Cisel, Sternthal 1916–1917.

Postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Grad Strnišče s parkom. 1915–1918.

Fotodokumentacija PMPO.

Schloss Sternthal mit Park. 1918–1918

Fotodokumentation PMPO.

Castle Strnišče with park. 1918–1918

Photo documentation PMPO.

Kavarna Strnišče je stala med železniško progo in gradom zraven dveh oficirskih barak. 1918.

Fotografija. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Das Kaffeehaus Sternthal stand zwischen der Bahnstrecke und dem Schloss, neben zwei Offiziersbaracken. 1918.

Fotografie. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Coffee shop Sternthal was located between the railway track and the castle next to two officer's barracks. 1918.

Photo. Private collection Aleksander Kumer.

Kavarna Strnišče. 1915–1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Das Kaffeehaus Sternthal. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Coffee shop Sternthal 1915–1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Infrastruktura

Infrastruktur Infrastructure

Vojaške oblasti so poskrbele, da so bile vojne bolnišnice dobro preskrbljene z vodo. Vodnjake so zaradi higienskih načel zasnovali daleč stran od bivalnih barak, latrin in greznic. Bolnišnica je bila opremljena z vodovodno napeljšavo, njena mreža je bila razvejana po kompleksu z vodovodnimi iztoki na vseh pomembnih mestih. Glede na gravitacijo terena pri iztokih niso mogli doseči zadovoljivega pritiska vode, zato so zgradili vodni stolp, v katerega so vodo črpali s črpalkami, iztoki pa so bili s stolpom povezani s cevmi. Stolp so uporabljali tudi za opazovanje. Položne vodovodne cevi so bile tlačne litoželezne in iz kovanega železa. Montirali so številne iztočne vodnjake in 32 nadzemskih hidrantov.

Zaradi higienskih razmer je bila zelo pomembna naloga dobro organizirana ureditev odtoka meteornih vod ter odvoza umazane vode in fekalij, čiščenje stranišč ter odvoz in sežiganje smeti v pečeh. Uporabljeno vodo iz kuhinje in pralnice ter drugo uporabljeno vodo so po cementnih ceveh speljali v kanalizacijo, greznice in ponikalnice. Zaradi izpolnjevanja strogih higienskih zahtev so bolnišnice dobile kanalizacijo s stranišči na vodno izpiranje in ustrezno čistilno napravo. Sestavni del kanalizacije je bilo tudi 18 betonskih greznic in 70 revizijskih jam s pokrovi.

Bolnišnice so opremili s posebnimi kopalniškimi, pralnimi in dezinfekcijskimi prostori, v bolnišničnih barakah so še posebej uredili prostore s kadmi. V bolnišničnih kopalnicah so stale prhe in kadi. Kopalniški prostori so bili sestavljeni iz treh delov: kopalnice, dezinfekcijskega prostora in pralnice z vsemi potrebnimi stranskimi prostori ter kotlovnice. Sama kopalnica je bila razdeljena na slačilni in oblačilni prostor, frizerski prostor, zdravniško sobo ter prostor s prhami s toplo vodo in nožnimi kopelmi. Dezinfekcijo so izvedli v parnih dezinfektorjih, v katerih so v pari dezinficirali obleko, žveplene kamre z ločenimi vhodnimi in izhodnimi stranmi pa so uporabili za dezinfekcijo krzna in usnja. Kotlovnica je imela potrebne kotle, grelnik za vodo, različne tipe parnih koltov na pritisk za pripravo pare. Moštvo in oficirji so uporabljali lastne kopalnice in umivalnice v bivalni baraki. Za oficirje je bilo določeno število kadi

nameščenih v oficirskih nastanitvenih barakah.

Za oskrbo z električno energijo so za potrebe bolnišničnega kompleksa zgradili elektrarno in sedem transformatorjev. Vsi bolnišnični in drugi prostori so imeli električno razsvetljavo. V nastanitvenih prostorih je bila smotrno uporabljena. Bolj so bili razsvetljeni prostori v bolnišnicah, zaradi obhodov straže v nočnem času pa je bila jakost zunanje razsvetljave močnejša. V bolnišničnem kompleksu so imeli več tisoč 25-vatnih žarnic za notranjo razsvetljavo in več sto precej močnejših žarnic za zunanjo razsvetljavo. Centralna elektrarna je z električnim tokom oskrbovala tako bolnišnično pralnico kot tudi vodno črpalko. Storitvene barake so bile opremljene z elektromotorji, črpališča pa s petimi centrifugalnimi črpalkami, ki so imele vsaka svoj elektromotor.

Prometna mreža je bila v celotnem bolnišničnem kompleksu dobro izoblikovana. Vse skupine so bile med seboj povezane z razvejano mrežo cest in poti in s kotalno stezo. Ceste so bile makadamske ali iz oblic, poti pa peščene. Bolnišnica je bila že od začetka gradnje povezana z železniško progo Pragersko–Budimpešta. Vzporedno s progo so postavili tri rampe za sprejem transportov z vojaki. Po vsem kompleksu so speljali ozkotirno železnico in kotalno stezo za prevoz ranjencev in materiala. Za prevoz so uporabljali 34 vozičkov.

Način gradnje bolnišničnega kompleksa je med stavbnimi skupinami omogočal velike prazne prostore. Trge so zapolnili z vrtovi in fontanami, ki so poživile okolje. Prostore med barakami in potmi so ozelenili s kulturnimi rastlinami (sončnice, zelenjava, žita in krompir). Postavili so klopi in tako uredili številne možnosti za sedenje, uredili pa so tudi prostore, ki so bili v posameznih bivalnih skupinah rezervirani za glasbene skupine. V bližini upravne stavbe in oficirskih barak so posadili drevje in okrasne rastline. V bolnišnicah so prišle v poštev samo zelenice z okrasnim grmičevjem.

Za opravljanje svoje dejavnosti je vojna bolnišnica potrebovala tudi prevozno enoto oziroma pratež, zato so že v

začetku gradnje v kompleksu bolnišnice postavili hleve za konje in remize za vozove. Tam so stala tudi bivališča za kočijaže z vsemi potrebnimi pridatki.

Die Kriegsmächte haben dafür gesorgt, dass die Kriegsspitäler eine gute Wasserversorgung hatten. Brunnen wurden aufgrund der Hygieneprinzipien weit weg von den Wohnbaracken sowie der Latrinen und Jauchegruben gebohrt. Das Krankenhaus wurde mit Wasserleitungen ausgestattet, deren Netz war durch den Komplex hindurch mit Wasserabflüssen mit allen wichtigen Örtlichkeiten verbunden. Aufgrund der Hygieneverhältnisse war es eine wichtige Aufgabe, die Abwasserleitungen für Meteorwasser gut zu organisieren auch den Abtransport von Schmutzwasser und Fäkalien, Toilettensäuberung, Müllabfuhr und deren Verbrennung. Das in Küche und Wäscherei verwendete Wasser sowie anderwärtig gebrauchtes Wasser wurde in die Kanalisation, Abwasser- und Sickerwassergruben geleitet. Aufgrund der Erfüllung von strengen Hygieneanforderungen bekamen die Krankenhäuser eine Kanalisation und Toiletten mit Wasserspülung sowie eine entsprechende Kläranlage.

Die Krankenhäuser wurden mit besonderen Bade-, Wasch- und Desinfektionsräumen ausgestattet. In den Baderäumen befanden sich sowohl Duschen als auch Badewannen. Sie waren aus drei Teilen zusammengesetzt: Badezimmer, Desinfektionsraum und Wäscherei mit allen erforderlichen Seitenbereichen und ein Heizungsraum.

Um die Versorgung mit Elektrizität zu gewährleisten wurde für die Bedürfnisse des Krankenhauskomplexes ein Kraftwerk mit sieben Transformatoren gebaut. Alle Räume im Krankenhaus und andere Räume verfügten über elektrische Beleuchtung. Die Dienstleistungsbaracken wurden mit Elektromotoren ausgestattet, die Pumpstation mit fünf Zentrifugalpumpen, welche jede ihren eigenen Elektromotor hatte.

Das Verkehrsnetz war im Krankenhauskomplex gut ausgebaut. Alle Gruppen waren verbunden mit einem verzweigten Straßennetz und Wegen sowie mit einer enggleisigen Zugstrecke und einer Rollbahn. Das Krankenhaus war bereits seit Baubeginn mit der Zugstrecke Pragerhof – Budapest verbunden.

Die Bauart des Krankenhauskomplexes ermöglichte große, leere Freiräume zwischen den Gebäudegruppen. Die

Plätze wurden mit Gärten und Springbrunnen bestückt, welche die Umgebung verschönerten, der Freiraum zwischen den Baracken und Wegen wurde mit Kulturpflanzen begrünt (Sonnenblumen, Gemüse, Getreide und Kartoffeln).

Das Kriegsspital brauchte zur Verrichtung seiner Tätigkeit auch eine Transporteinheit bzw. Begleitung. Schon zu Baubeginn wurden zu diesem Zweck Pferdeställe und Stellplätze für Wagen errichtet, dazu gehörten auch die Unterkünfte der Kutscher mit allem erforderlichen Zubehör.

The armament ensured that the war hospitals were provided with water supply systems. The wells were sunk due to hygiene principles far away from the barracks for housing, the latrines and cesspit. The hospital was equipped with waterpipes their net was branched across the complex with drains in all important places. Due to hygienic conditions it was a very important task to organise in detail the drain of rainwater and the removal of wastewater and faeces, cleaning toilets and rubbish collection service and the incineration. The used water from the kitchen and laundry and other kind of wastewater was laid into canalisation, cesspit and soak pit. According to meet the strict requirements the hospitals got canalisation with water flushing toilets and an appropriate sewage plant.

The hospitals were equipped with special bathrooms, laundries and disinfection chambers. In the bathroom there were both showers and baths. They consisted of three parts: bathroom, disinfection chamber and laundry with all necessary side rooms and a boiler room.

For the supply with electric energy for the needs of the hospital complex it was built an electric power plant and seven transformers. The whole hospital and the other rooms were equipped with electric lighting. The service barracks were equipped with electric engines and pumping stations with five centrifuge pumps where each had its own electric engine.

The traffic network was well organised in the hospital complex. All groups were connected with a branched network of streets and roads, with a single-track railway and a military field railway. The hospital had been since the beginning of the construction connected with the railway Pragersko – Budapest.

According to the hospital complex construction there occurred a free large space. The square was decorated with gardens and fountains, which liven up the surrounding and places between the barracks and paths were planted with cultivated plants (sunflowers, vegetables, cereals and potatoes).

transport unit or so to say co-helpers. Already at the beginning of the construction there were set up on the hospital complex for this purpose stables and carports additionally accommodation for coach men with all necessary equipment.

The war hospital needed to carry out its activities by a

Nataša Kolar

Na območju nekdanje Vojne bolnišnice Strnišče so v gozdu še sedaj vidne odprtine vodnjakov, ki so bili sestavni del vodovodne napeljave.

Foto: Vladko Meglič, 2014.

Auf dem Gebiet des ehemaligen Kriegsspitals Sternthal sind im Wald noch heute die Brunnenöffnungen zu sehen, welche ein Bestandteil der Wasserleitung waren.

Foto: Vladko Meglič, 2014.

In the area of the former War hospita Sternthal there are in the forest still existing well bays, which were a component of the water supply system.

Photo: Vladko Meglič, 2014.

Zahodni del rezervne bolnišnice Lukavac. Ulica z vodnjakoma in vidno električno razsvetljavo.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Westteil des Reservespitals Lukavac. Straße mit Brunnen und sichtbarer elektrischer Beleuchtung.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Western part of the reserve hospital Lukavac. Street with wells and visible electric lighting.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Pralnica.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Wäscherei.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Laundry.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

*Frizerska soba.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Friseurraum.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Hairdresser's.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Kotlovnica.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Heizungsraum.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Boiler room.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

Kotel, ki je pripadal eni zmed treh parnih lokomobil. Te lokomobile so pripomogle k elektrifikaciji taboriščnega naselja. 1915–1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Kessel, der zu einem der drei Dampflokobile gehörte, diese Lokomobile verhalfen zur Elektrifizierung der Lagersiedlung. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Boiler, part of one of the three steam portable engines. These portable engines help to provide electrification of the camp. 1915–1918.

Photo. Private collection Aleksander Kumer.

*Vgradnja lokomobile. 1915–1916.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka
Aleksandra Kumra.*

*Einbau des Lokomobils. 1915–1916.
Fotopostkarte. Privatsammlung
Aleksander Kumer.*

*Assembling the portable engine.
1915–1916.*

*Photo postcard. Private collection
Aleksander Kumer.*

*Parni dezinfektor.
Fotografija. Album rezervne
bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Dampfdesinfektor.
Fotografie. Album Reservespital
Lukavac, 1916. PMPO.*

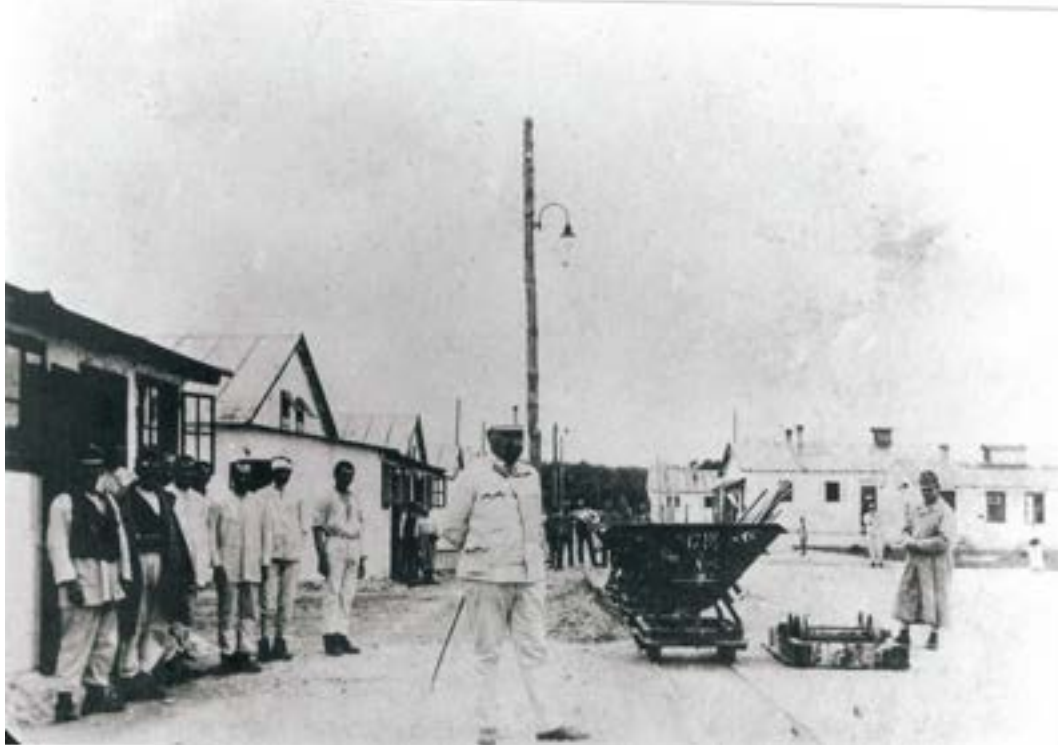
*Steam disinfector.
Photo. Album reserve hospital
Lukavac, 1916. PMPO.*

*Vojaška moštvena kopalnica.
Fotografija. Album rezervne
bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Militär - Gemeinschaftsbadezimmer.
Fotografie. Album Reservespital
Lukavac, 1916. PMPO.*

*Military communal bathroom.
Photo. Album reserve hospital
Lukavac, 1916. PMPO.*

*Del kotalne steze na območju rezervne bolnišnice Lukavac.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Ein Teil der Rollbahn im Gebiet des Reservespitals Lukavac.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Part of field railway in the area of the reserve hospital Lukavac.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Glavna ulica v kompleksu barak bolnišnice Mlada Boleslav. Na njej so vidni tiri
ozkotirne železnice. 1915–1918.*

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

*Die Hauptstraße im Barackenkomplex des Krankenhauses Jungbunzlau. Hier sieht
man drei enggleisige Schienen. 1915–1918.*

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

*Main road in the complex of barrack hospital Mlada Boleslav. There are visible three
single track rails. 1915–1918.*

Photo. Private collection Aleksander Kumer.

*Del bolnišničnega parka z vidno žično ograjo in potjo.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Teil des Krankenhausparks mit sichtbarem Drahtzaun und Weg.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Part of hospital park with a visible wire fence and path.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Zelenica z vodnjakom.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Grünfläche mit Brunnen.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Grassy area with well.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

Kočijaža.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Kutscher.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Coachmen.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Pratež vojne bolnišnice.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Versorgungseinheit des Kriegsspitals.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Supply unit of the war hospital.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

*Oficirji na sprehodu po urejenem parku. 1915–1918.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*

*Offiziere machen einen Spaziergang im gepflegten Park. 1915–1918.
Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.*

*Officers strolling through the groomed park. 1915–1918.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

*Grad Strnišče s parkom. 1916.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Schloss Sternthal mit Park. 1916.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Castle Sternthal with park. 1916.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

Vzdrževanje

Instandhaltung

Maintenance

Za vzdrževanje in prenovo barak v bolnišničnih skupinah je bila zadolžena skupna vojaška gradbena služba, sestavljena iz treh oseb. Vodil jo je štabni oficir, upravnik stavb je bil četni oficir, tehnični vzdrževalec pa je bil predstavnik črne vojske; ta je bil lahko poklicni vojak ali nižji oficir ali oficir. Področje njihovega dela je bilo določeno z gradbenimi službenimi predpisi cesarsko-kraljeve vojske. Zaradi vzdrževanja strojnih in električnih naprav so imele bolnišnične skupine v vojaški stavbni službi strojne inženirje in elektroinženirje. Služba je morala poskrbeti tudi za protipožarni sistem. Gradbeno vodstvo je organiziralo gasilsko službo iz lastnih vrst in iz vrst vojnih ujetnikov. Na območju bolnišnice postavljeni vodni stolpi ali posebni opazovalni stolpi so bili istočasno mesta za gasilsko stražo. Opremo za gašenje so hranili v štirih gasilskih barakah. Ob bencinskem motorju in ročni vozni brizgalni so imeli na tleh tudi sistem hidrantov. Na posamezne barake so namestili grebljice in vedra za gašenje, lahko tudi manjše cisterne, ročne gasilne aparate (minimakse) in drugo. Požarno varnost so izvajali stražniki iz vrst črne vojske. Ker niso bili izšolani za gasilce, so na lastnih vadbinih redno imeli požarne vaje. Za gasilce v vojni bolnišnici je bilo določenih pet gasilnih aparatov. Za redno vzdrževanje peči in dimnikov so skrbeli dimnikarji, ki so imeli svojo barako v bližini bazena.

Na območju bolnišnice so bile že v začetku urejene delavnice. Njihovi delavci so med gradnjo in po dograditvi kompleksa skrbeli za vzdrževanje objektov, izdelovali so tudi notranjo opremo za barake. Tako so na prostoru bolnišnice nastale mizarske, kolarske, sodarske, kovaške, ključavničarske in kleparske delavnice. Uredili so še popravljalne delavnice za vodovodno in električno napeljavo, ki so bile opremljene s stroji na električni, bencinski ali parni pogon. Za skladiščenje gradbenega materiala, izvajanje tesarskih del, skladiščenje pomičnih skrinj, vozičkov in vozičkov na kolescih so zasnovali trgovine z gradbenim materialom. V okviru bolnišničnega kompleksa so za namen gradnje in gradbenovzdrževalnih del uporabljali gramoznico.

Zur Instandhaltung und Renovierung der Baracken in den Krankenhausgruppen wurde der gemeinsame militärische Baudienst beauftragt, welcher aus drei Personen bestand. Die Leitung hatte ein Stabsoffizier, der Hausverwalter war ein Truppenoffizier, für die technische Instandhaltung war ein Vertreter der schwarzen Armee zuständig; dieser konnte Berufssoldat, Unteroffizier oder Offizier sein. Deren Arbeitsbereich wurde durch die Bauamtsvorschriften des k.u.k. Heeres geregelt. Aufgrund der Instandhaltung von Maschinen und elektrischen Anlagen hatten die Krankenhausgruppen beim militärischen Gebäudedienst noch Maschinenbau- und Elektroingenieure zur Verfügung. Der Gebäudedienst musste auch für ein Brandsicherheitssystem sorgen. Die Leitung des Baudienstes organisierte auch die Feuerwehreinheiten aus den eigenen Reihen und unter den Kriegsgefangenen. Im Gebiet des Krankenhauses aufgebauete Wassertürme oder besondere Beobachtungstürme dienten gleichzeitig auch als Feuerwache. Die Löschausrüstung wurde in den vier Feuerwehrrackeen aufbewahrt. Neben einem Benzinmotor und einer handbetriebenen mobilen Pumpe gab es auf dem Boden auch ein Hydrantensystem. An die einzelnen Baracken wurden Harken und Eimer angebracht, aber auch kleine Zisternen, handbetriebene Feuerlöscher (Minimax) und anderes. Die Brandsicherheit wurde von Wachen aus den Reihen der schwarzen Armee ausgeführt. Da diese keine ausgebildeten Feuerwehrmänner waren, wurden auf eigenen Übungsplätzen regelmäßig Brandschutzübungen durchgeführt. Für die Feuerwahr waren im Kriegsspital fünf Feuerlöscher bestimmt. Für die regelmäßige Instandhaltung der Öfen und Schornsteine sorgten Schornsteinfeger, deren Baracke sich in der Nähe des Wasserbeckens befand.

Im Gebiet des Krankenhauses waren bereits von Anfang an Werkstätten eingerichtet. Deren Arbeiter haben während des Baus und nach dem Anbau des Komplexes für die Instandhaltung der Objekte gesorgt, sie haben aber auch die Inneneinrichtung für die Baracken angefertigt. Somit

entstanden im Gebiet des Krankenhauses Werkstätten für Tischler, Wagenbauer, Böttcher, Schmiede, Schlosser und Spengler. Es wurden noch Reparaturwerkstätten für die Wasserleitungen und elektrischen Anlagen eingerichtet, welche mit Maschinen mit elektrischem Antrieb, Benzin- oder Dampfbetrieb ausgestattet waren. Zur Lagerung von Baumaterial, dem Ausführen von Zimmererarbeiten, der Lagerung von mobilen Truhen, Wagen und Rollwagen wurden Geschäfte mit Baumaterial gegründet. Im Rahmen des Krankenhauskomplexes wurde zum Zweck des Baus und der Bauinstandhaltungsarbeiten die Kiesgrube verwendet.

For maintaining and renovating the barracks in the hospital groups the collective military building agency was authorised, which consisted of three people. Leader was a staff officer, caretaker was an officer of the troops, for technical maintenance a representative of the Black Army was responsible; this could be a professional soldier or non-commissioned officer or officer. Their work field was managed by regulations of the construction office of the Imperial and Royal Army. Due to maintenance of engines and electric devices there were additionally available mechanical and electrical engineers for the hospital groups at the military facility management. The management had to lead the system for fire safety, too. The administration of the building agency organised the fighter units in their own ranks and among POW. In the territory of the hospital were set up water towers or special watch towers, which were addi-

tionally used by firefighters. The equipment for extinguishing fire was stored in four firefighter barracks. Additional to petrol engines and hand-operated mobile pumps there was a fire hydrant system aground. To some barracks were attached rakes and buckets but also small tanks, hand operated fire distinguishers (Minimax) and other items. Fire safety was carried out by officers within the ranks of the Black Army. Due to the fact that they had not been professional firefighters they had fire drills regularly on their own drill ground. For the firefighters in the war hospital there were granted five fire extinguishers. For regularly maintenance of ovens and chimneys the chimney sweepers took care, their barracks were located near the pool.

In the area of the hospital there were arranged repair shops at the beginning. The workers maintained the objects during construction and after the attachment of the complex, they also produced their own furniture for the barracks. So there occurred in the area of the hospital woodworking, cartwright shops, barrel making, blacksmith and locksmith body shops. There were introduced fixing shops for water pipes and electrical wiring, which were equipped with devices on electric, petrol or steam power. To store engineering material, carry out carpenter work, store mobile boxes, handcarts and carts on wheel there were set up stores with engineering material. In the scope of the hospital complex the gravel pit was used for the purpose of construction and constructional maintenance work.

Nataša Kolar

Gasilci.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Feuerwehr.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Firemen.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Bolnišnična gasilska četa z ročno brizgalno črpalko. 1915.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Krankenhaus-Feuerwehrtrupp mit Handspritzpumpe. 1915.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Hospital fire brigade unit with a manual spray pump. 1915.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Straža.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Wache.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Sentry.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Slikar napisov.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Schriftenmaler.

Fotografie. Album Reservespital Luklavac, 1916. PMPO.

Inscriptions painter.

Photo. Reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Beljenje barake.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Streichen der Baracke.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Painting the barracks.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Gramoznica.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Kiesgrube.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Gravel pit.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Kovačnica.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Schmiede.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Blacksmith's workshop.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Fotografski objektiv je ujel vojake pri urejanju okolice barak rezervne bolnišnice Kutna Gora.

Fotorazglednica. Poslana leta 1917. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Das Fotoobjektiv hat die Soldaten bei der Landschaftspflege in der Umgebung der Baracken des Reservespitals Kuttenberg eingefangen.

Fotopostkarte. Gesendet 1917. Privatsammlung Aleksander Kumer.

The photographer took photos of soldiers when maintaining the landscape around the barracks of the reserve hospital Kutna Gora.

Photo postcard. Sent 1917. Private collection Aleksander Kumer.

*Baraka številka Kr. G. 12 rezervne bolnišnice Klatovo. 17. oktober 1915.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*

*Baracke Nummer Kr. G. 12 des Reservespitals Klattau. 17. Oktober 1915.
Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.*

*Barrack number Kr. G. 12 of the reserve hospital Klatovo. 17th October 1915.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

*Pokrit prostor za skladiščenje materiala.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Abladeraum.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Covered space for the storage of equipment.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

Delovanje

Funktion Operation

Med prvo svetovno vojno so se v bolnišničnih barakarskih skupinah zvrstile številne rezervne bolnišnice. Nekatere med njimi so bile tu zelo kratek čas, na primer rezervna bolnišnica Pardubice. Vse rezervne vojaške bolnišnice so dobile ime po matičnih bolnišnicah s temi imeni na Češkem, Poljskem, v Bosni in Hercegovini, Romuniji in Avstriji. Po imenih bolnišnic sklepamo, da so Strnišče uporabljali za zdravstvene potrebe tako vzhodnega kot jugozahodnega bojišča, saj je največ ranjencev prišlo s fronte v Karpatih in z velike italijanske fronte na Soči, kjer so se ob Slovencih borili tudi pripadniki drugih narodnosti Avstro-Ogrske.

Najdlje sta v Strnišču delovali rezervni bolnišnici Klatovo (od 24. avgusta 1915 do 15. oktobra 1918) in Mlada Boleslav (od 23. avgusta 1915 do oktobra 1918). Imeli sta status dislocirane stalne zdravstvene ustanove. Rezervna bolnišnica Mlada Boleslav je bila namenjena bolnikom z infekcijskimi boleznimi, specializirana je bila za zdravljenje tuberkuloze. Oblast je na osnovi pridobljenih poročil o njenem delovanju in po dogovoru med vojnim in notranjim ministrstvom bolnišnico 15. oktobra 1916 prenesla na civilno upravo; od tedaj naprej je bilo za njeno delovanje zadolženo notranje ministrstvo. Druge bolnišnice so bile splošne: Lukavac (od leta 1915 do 26. februarja 1918), Kutna Gora (od leta 1915 do 5. marca 1918), Vršovice - Nusle št. 7 (od 24. avgusta 1915 do maja 1918). Leta 1918 je avstrijska vojaška oblast številne rezervne vojaške bolnišnice premeščala po monarhiji. Večino je prestavila v zaledje soškega bojišča. Iz Strnišča so nekatere odšle, druge pa so v kraj prišle. Tako so od februarja do julija 1918 na izpraznjena mesta predhodnih bolnišnic nastanili rezervne bolnišnice Sanok št. 1 (od 15. februarja 1918 do konca vojne), Halič (od 16. aprila 1918 do konca vojne) in Dunaj št. XIX (od julija 1918 do konca vojne).

Število ranjenih in bolnih vojakov je bilo v rezervnih bolnišnicah med prvo svetovno vojno različno. Čim dlje je trajala vojna, tem več jih je bilo na zdravljenju. Zboleli so zaradi infekcij ran in infekcijskih bolezni, zaradi vojne iz-

črpanosti, kar je povzročilo oslabitev imunskega sistema in privedlo tudi do povečanja števila smrtnih primerov. Ohranjeni zgodovinski viri poročajo, da je bilo konec leta 1915 v bolnišnicah na zdravljenju 5950 vojakov, aprila 1916 pa 5510. V posameznih bolnišnicah so v prvi polovici leta 1918 zdravili: v Mladi Boleslav 3482 ranjenih in bolnih vojakov, v Klatovu 3284, v Sanoku št. 1 4856, v Haliču 889 in v Dunaju št. XIX 1533.

V Vojni bolnišnici Strnišče je zdravstveno in medicinsko osebje, ki je bilo predvsem iz vzhodnega dela monarhije, skrbelo za ranjence in ujetnike. Kljub številnemu medicinskemu osebju (zdravniki, enoletni prostovoljci, medicinske sestre, bolničarji, negovalke in negovalci, laboranti), ki je bilo razdeljeno po vseh bolnišnicah, ga je bilo glede na različne infekcije, kužne epidemije, bolezni in poškodbe, povzročene na jugozahodnem in vzhodnem bojišču, še premalo. Za koordinacijo z deželnimi odbori in madžarskim odborom Rdečega križa ter za posredovanje medicinskega negovalnega osebja je bila v sodelovanju z oblastjo zadolžena avstrijska centrala mednarodnega Rdečega križa na Dunaju. Oblast je zaradi vojnih razmer varčevala na vseh področjih. Temu se ni mogla izogniti niti zdravstvena služba, saj je tudi njim primanjkovalo ustrezno usposobljenega osebja, v skladiščih pa medicinske opreme in inštrumentov ter zdravstvenega materiala in zdravil. Uprave posameznih rezervnih bolnišnic so se zaradi nastalih vojnih razmer zelo pogosto spopadale z organizacijskimi, kadrovske in materialnimi težavami. Zaradi vedno večjega števila bolnikov in ranjencev so uprave bolnišnic vedno pogosteje prosile nadrejene, da jim odobrijo več zdravstvenega in negovalnega osebja in tudi zdravstvenega materiala. Za potrošne predmete in inventar, tako medicinski (medicinski instrumenti, zdravila in cepiva proti infekcijskim boleznim, oprema) in sanitetni kot osebni (obleke, posteljnina, higienski pripomočki), je skrbel ekonomat. Vsaka rezervna bolnišnica je imela veliko in malo operacijsko sobo, ordinacijo, zobozdravstveno ambulanto, zdravniško sobo, prostor za lekarno in rentgenski aparat. V samostojni baraki je delo-

val bakteriološki laboratorij, v katerem so s pregledi krvi ugotavljali infekcijske bolezni. V skupni baraki so imele bolnišnice tudi kapelo z mrtvašnico in secirnico.

Vojni zdravniki so se pri svojem delu morali spoprijeti z različnimi medicinskimi problemi, ki so jih zaznali pri zdravljenju različnih primerov, nastalih kot posledica strelnih ran ali infekcijskih in drugih bolezni. Svoja opažanja in razmišljanja so zdravniki rezervnih bolnišnic v Strnišču med seboj izmenjali na rednih strokovnih srečanjih in predavanjih. Na osnovi posameznih primerov so predstavili bogate kirurške izkušnje, na primer: zastrupitve s plinom, omrzline, strelne rane, meningitis, spolne bolezni, različni zlomi, bolezni notranjih organov (jetra, ledvice), pljučne bolezni in drugo. O nekaterih so poročali v strokovnem časopisu *Der Militärarzt* v letih 1916 in 1917 pod naslovom *Kriegsärztliche Demonstrationsabende der Reservespitäler in Sternthal bei Pettau*.

Während des Ersten Weltkriegs befanden sich in den Krankenhaus-Barackengruppen zahlreiche Reservespitäler, einige davon waren dort nur kurze Zeit, zum Beispiel das Reservespital Pardubitz. Alle Kriegsreservespitäler bekamen ihre Namen nach den Hauptkrankenhäusern in Tschechien, Polen, in Bosnien und Herzegowina, Rumänien und Österreich. Aus den Namen der Krankenhäuser kann man schließen, dass Sternthal für gesundheitliche Bedürfnisse auf westlichen wie auch östlichen Schlachtfeldern genutzt wurde. Die meisten verwundeten kamen von der Front in den Karpaten und der großen italienischen Front bei Isonzo, wo neben Slowenen auch Anhänger anderer österreichisch-ungarischen Nationalitäten kämpften.

Die am längsten bestehenden Reservespitäler in Sternthal waren Klattau und Jungbunzlau. Sie hatten den Status einer dislozierten ständigen Gesundheitseinrichtung. Das Reservespital Jungbunzlau diente den Kranken mit Infektionskrankheiten, es war auf Tuberkulose spezialisiert. Die anderen waren allgemeine Krankenhäuser: Lukavac, Kuttentberg, Werschowitz - Nusle Nr. 7. Im Jahre 1918 hat die österreichische Kriegsmacht zahlreiche Kriegsreservespitäler innerhalb der Monarchie umgesiedelt. Die meisten wurden ins Hinterland des Schlachtfeldes Isonzo verlegt. Einige verließen Sternthal und andere kamen hinzu. Somit kamen von Februar 1918 bis Juli 1918 auf die

frei gewordenen Plätze der früheren Krankenhäuser die Reservespitäler Sanok Nr. 1, Halicz und Wien Nr. XIX.

Die Verwaltungen der einzelnen Reservespitäler hatten aufgrund der aufgetretenen Kriegsverhältnisse sehr oft mit organisatorischen, materiellen, und Personalproblemen zu kämpfen. Jedes Reservespital verfügte einen großen und kleinen Operationssaal, einen Behandlungsraum, eine Zahnarztpraxis, ein Ärztezimmer, eine Apotheke und ein Röntgengerät. In einer selbstständigen Baracke gab es auch ein bakteriologisches Labor, wo mit Blutuntersuchungen auf Infektionskrankheiten getestet wurde. In einer gemeinsamen Baracke hatten die Krankenhäuser auch eine Kapelle mit Totenkammer und einen Sezierraum.

Die Verwundeten und Gefangenen versorgte das Sanitäts- und Medizinpersonal, welches zum größten Teil aus dem östlichen Teil der Monarchie kam. Die Anzahl der Verwundeten und Kranken in den Reservespitälern war verschieden. Umso länger der Krieg dauerte, desto mehrere waren in Behandlung. Sie erkrankten aufgrund von Wundinfektionen und Infektionskrankheiten, Kriegerschöpfung, was eine Schwächung des Immunsystems zur Folge hatte und zu einer hohen Sterberate führte. In einzelnen Spitälern wurden in der ersten Hälfte des Jahres 1918 folgende behandelt: in Jungbunzlau 3482 Verwundete und Kranke Soldaten, in Klattau 3284, in Sanok Nr.1 4856, in Halicz 889 und in Wien Nr. XIX 1533.

During World War I there were located in the hospital barracks many reserve hospitals, which were there only for a short time, like the reserve hospital Pardubice. All reserve hospitals got their names after the main hospitals in Czech Republic, Poland, Bosnia and Herzegovina, Romania and Austria. According to the names of the hospitals we can assume that Sternthal was used for health purpose for the east and southwest battlefield because the most wounded came from the front in the Carpathian Mountains and from the great Italian front at the Isonzo where beside the Slovenian also battled the members of other nationalities of Austria-Hungary.

In Sternthal the longest existing reserve hospitals were Klattovo and Mlada Boleslav. They had the status of a remote constant health care institution. The reserve hospital Mlada Boleslav was intended for patients with infectious diseases

it was specialized in treating tuberculosis. The other hospitals were general hospitals: Lukavac, Kutna Gora, Vršovice - Nusle no.7. In the year 1918 the Austrian armed forces moved numerous reserve hospitals in the monarchy. The most were relocated in the hinterland of the Isonzo battlefield. Some left Sternthal, others arrived. They put in the location that became available from the former hospitals from February 1918 until July 1918 the reserve hospitals Sanok no.1, Halicz and Vienna no. XIX.

The administrations of individual reserve hospitals very often had to face with organisation – personnel and material problems due to war conditions arose. Each reserve hospital had a large and small surgical suite, consulting room, dentist's surgery, doctor's room, a place for the pharmacy and an x-ray unit. In an individual barrack there was a bacteriological laboratory where they were checked for infectious diseases

by blood analysis. In a collective barrack the hospitals were equipped with a chapel, a morgue and a dissecting room.

For the wounded and prisoners of war the paramedics and medical employees took care who mostly originated from the eastern part of the monarchy. The number of wounded and ill soldiers in the reserve hospitals was different. The longer the war lasted the more were under medical treatment. They fell ill because of infectious wounds and diseases, of war exhaustion what caused a weak immune system and led to a high mortality rate. At individual hospitals in the first half of the year 1918 were treated: at Mladí Boleslav 3482 wounded and ill soldiers, Klatovo 3284, Sanok no. 1, 4856, Halicz 889 and Vienna no. XIX 1533.

Nataša Kolar

Sprejemna pisarna.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Aufnahmekanzlei.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Reception office.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Dopisnica s pečatom rezervne bolnišnice Pardubice v Strnišču. 28. oktober 1915. Fotografija. Fotodokumentacija PMPO.

Postkarte mit Siegel des Reservespitals Pardubitz in Sternthal. 28. Oktober 1915. Fotografie. Fotodokumentation PMPO.

Postcard with an official postmark from the reserve hospital Pardubice in Sternthal. 28th October 1915.

Photo. Photo documentation PMPO.

Bolnišnična ambulanta z zdravstvenim osebjem, ranjenci in medicinsko opremo. 25. september 1915.

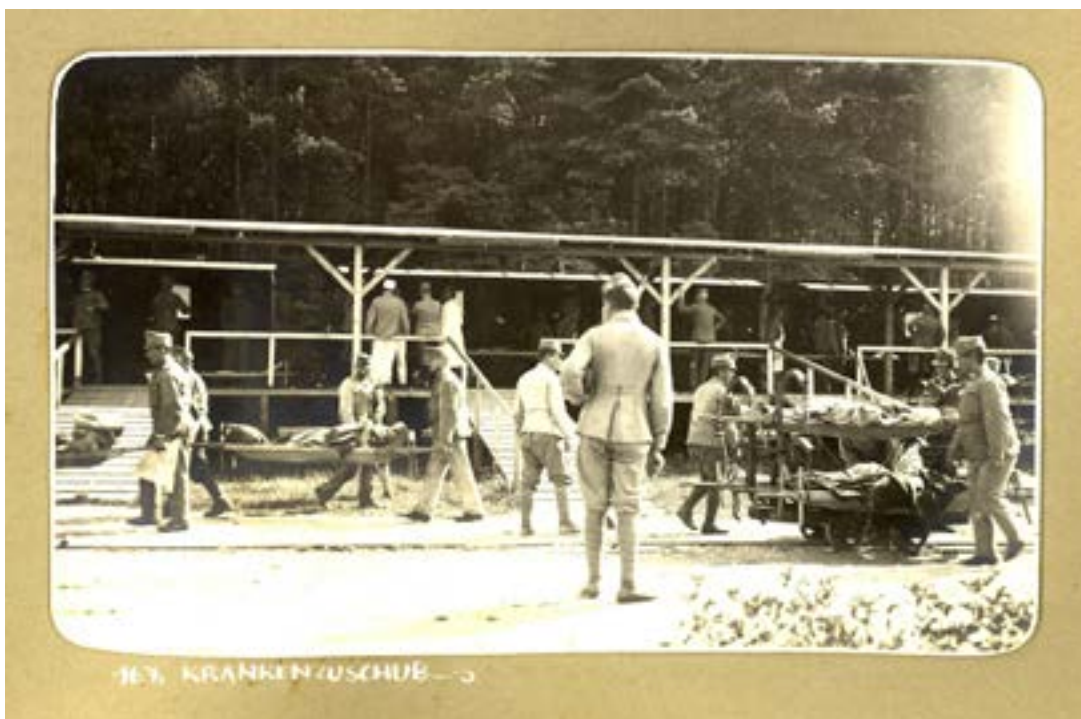
Fotografija. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Krankenhausambulanz mit medizinischem Personal, Verwundeten und medizinischer Ausrüstung. 25. September 1915.

Fotografie. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Hospital surgery with medical employees, wounded and medical equipment. 25th September 1915.

Photo. Private collection Aleksander Kumer.

Sprejem ranjencev na razkladalni oziroma nakladalni rampi rezervne bolnišnice Lukavac.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Aufnahme der Verwundeten auf der Entlade- bzw. Aufladerampe im Reservespital Lukavac.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Admission of the wounded on an unloading or so to say loading bay to the reserve hospital Lukavac.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Notranjost barake.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Das Innere einer Baracke.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

The inside of the barrack.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

*Jutranja vizita v prvem oddelku rezervne bolnišnice Lukavac.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Morgensvisite auf Station eins des Reservespitals Lukavac.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Morning medical round in first ward of the reserve hospital Lukavac.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Jutranja vizita v tretjem oddelku rezervne bolnišnice Lukavac.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Morgensvisite auf Station drei des Reservespitals Lukavac.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Morning medical round in third ward of the reserve hospital Lukavac.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Medicinsko osebje prvega oddelka rezervne bolnišnice Lukavac.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Medizinpersonal der Station eins des Reservespitals Lukavac.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Medical employees at first ward of the reserve hospital Lukavac.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Operacijska soba prvega oddelka rezervne bolnišnice Lukavac.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Operationssaal auf Station eins des Reservespitals Lukavac.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Operation theatre at first ward of the reserve hospital Lukavac.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Medicinsko osebje drugega oddelka rezervne bolnišnice Lukavac.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Medizinpersonal der Station zwei des Reservespitals Lukavac.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Medical employees at second ward of the reserve hospital Lukavac.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Operacijska soba drugega oddelka rezervne bolnišnice Lukavac.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Operationssaal der Station zwei des Reservespitals Lukavac.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Operation theatre at second ward of the reserve hospital Lukavac.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Medicinsko osebje tretjega oddelka rezervne bolnišnice Lukavac.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*
*Medizinpersonal der Station drei des Reservespitals Lukavac.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*
*Medical employees at third ward of the reserve hospital Lukavac.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Operacijska soba tretjega oddelka rezervne bolnišnice Lukavac.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*
*Operationssaal auf Station drei des Reservespitals Lukavac.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*
*Operation theatre at third ward of the reserve hospital Lukavac.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Medicinsko osebje četrtega oddelka rezervne bolnišnice Lukavac.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Medizinpersonal der Station vier des Reservespitals Lukavac.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Medical employees at fourth ward of the reserve hospital Lukavac.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Operacijska soba četrtega oddelka rezervne bolnišnice Lukavac.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Operationssaal auf Station vier des Reservespitals Lukavac.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Operation theatre at fourth ward of the reserve hospital Lukavac.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

53. KLEINER OPER-ZIMMER DER IV. ABT. ☺

*Mala operacijska soba četrtega oddelka rezervne bolnišnice Lukavac.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Kleiner Operationssaal auf Station vier des Reservespitals Lukavac.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Small operation theatre at fourth ward of the reserve hospital Lukavac.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

54. ZAHNTECHNIKER ☺

*Zobozdravstvena ambulanta.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Zahnarztpraxis.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Dental surgery.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Laboratorij za pregled krvi in klic infekcijskih bolezni.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Labor zur Untersuchung von Blut und Infektionskrankheiten.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Laboratory for blood tests and infectious diseases.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*V laboratoriju.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Im Labor.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
In the laboratory.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

Lekarna.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Apotheke.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Pharmacy.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Medicinski sestri Rdečega križa.

Fotografiji. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Krankenschwestern des Roten Kreuzes.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Nurses of the Red Cross.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Enoletni prostovoljci v prostem času.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Freiwillige – für ein Jahr – in deren Freizeit.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Refugees- for one year- in their free time.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Kuhinja za pripravo obrokov druge diete.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Küche zur Zubereitung von anderen Diätmahlzeiten.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Kitchen for preparing food for other diet meals.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

*Kuhinja. Priprava mesnih obrokov.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Küche. Zubereitung von Fleischgerichten.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Kitchen. Preparing meat dishes.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Kuhinja za oficirje z osebjem (kuharji, sluge).
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Küche für Offiziere mit Personal (Köche, Diener).
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Kitchen for officers with staff (cooks, servants).
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

Vrsta za hrano pred eno izmed barak v Strnišču. Glede na oznake na uniformah so to oficirji avstro-ogrske vojske. 1915–1918.

Fotografija. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Warteschlange für Nahrung vor einer der Baracken in Sternthal. Hinsichtlich der Markierung auf den Uniformen handelt es sich um Offiziere des österreich-ungarischen Heeres. 1915–1918.

Fotografie. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Queue for food in front of one of the barracks in Sternthal. According to the marks on the uniforms these were officers from the Austro-Hungarian army. 1915–1918.

Photo. Private collection Aleksander Kumer.

Kantina v zimskem času. 1917.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Kantine im Winter. 1917.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Cook house in winter. 1917.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Notranjost kantine.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Das Innere der Kantine.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

The innards of the cookhouse.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Notranjost kantine, v kateri je bila urejena trafika.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Das Innere der Kantine, in welcher sich ein Zeitungsstand befand.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

The innards of the cookhouse where there was a news stand.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Skladišče materiala.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Materiallager.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Materials store.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Skladišče živil.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Lebensmittellager.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Food store.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

*Ledenica, v kateri so shranjevali sveža živila.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*
*Eiskeller; in welchem frische Lebensmittel aufbewahrt wurden.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*
*Icehouse where they stored fresh food.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Polnjenje slamnjač.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*
*Das Befüllen von Matratzen mit Stroh.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*
*Filling mattresses with straw.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Odpust ozdravljenih vojakov.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Entlassung genesener Soldaten.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Discharge of recovered soldiers.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Postrojeni bolni vojaki rezervne bolnišnice Kutna Gora pri branju okrožnice vodstva omenjene bolnišnice. 1917.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.
In Reih und Glied angetretene kranke Soldaten des Reservespitals Kuttenberg beim Verlesen eines Rundschreibens der Leitung des oben genannten Spitals. 1917.
Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.
In rank and file ill soldiers fell in at the reserve hospital Kutna Gora when reading the newsletter of the direction from the mentioned hospital. 1917.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

*Ulični motiv iz barakarskega naselja s trafiko in delikateso. 1917.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*

*Straßenmotiv aus der Barackensiedlung mit einem Zeitungs- und Lebensmittelstand. 1917.
Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.*

*Street motif from the hut barracks with a news stand and foodstuff. 1917.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

*Z začetkom delovanja rezervnih bolnišnic Strnišče je 13. maja 1915 začela delovati tudi pošta. Imela je svoj žig: Kriegsspital Sternthal b. Pettau. 1915–1918.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*

Zu Beginn des Betriebs des Reservespitals Sternthal eröffnete am 13. Mai 1915 auch ein Postamt. Es hatte sogar seinen eigenen Stempel: Kriegsspital Sternthal b. Pettau. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

*With the beginning of the operating activities of the reserve hospitals Sternthal on 13th May 1915 a new post office was introduced. It also had its own postmark: Kriegsspital Sternthal b. Pettau. (War hospital Sternthal near Ptuj). 1915–1918.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

Hrbna stran fotorazglednice z okroglim pečatom rezervne bolnišnice Kutna Gora. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Rückseite einer Fotopostkarte mit Rundstempel des Reservespitals Kuttenberg. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Back of a photo postcard with a round stamp of the reserve hospital Kutna Gora. Private collection Aleksander Kumer.

Hrbna stran fotorazglednice s pravokotnim pečatom rezervne bolnišnice Kutna Gora. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Rückseite einer Fotopostkarte mit rechteckigem Stempel des Reservespitals Kuttenberg. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Back of a photo postcard with a rectangular stamp of the reserve hospital Kutna Gora. Private collection Aleksander Kumer.

Fotorazglednici z različnima pečatoma rezervne bolnišnice Klatovo.
Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Rückseite von Fotopostkarten mit verschiedenen Stempeln des Reservespitals Klattau.
Privatsammlung Aleksander Kumer.

Back of photo postcards with different stamps of the reserve hospital Klatovo.
Private collection Aleksander Kumer.

Hrbtna stran fotorazglednice s pečatom rezervne bolnišnice št. 7.
Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Rückseite einer Fotopostkarte mit Stempel des Reservespitals Nr. 7.
Privatsammlung Aleksander Kumer.

Back of a photo postcard with a stamp of the reserve hospital No. 7.
Private collection Aleksander Kumer.

Hrbtna stran fotorazglednice s pečatom rezervne bolnišnice Mlada Boleslav.
Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Rückseite einer Fotopostkarte mit Stempel des Reservespitals Jungbunzlau.
Privatsammlung Aleksander Kumer.

Back of a photo postcard with a stamp the reserve hospital Mlada Boleslav.
Private collection Aleksander Kumer.

Gospodarstvo, samooskrba

Wirtschaft, Selbstversorgung

Economy, self sufficiency

V avstrijskih barakarskih taboriščih in bolnišničnih kompleksih je bilo samooskrbno gospodarstvo urejeno enotno in organizirano z namenom, da bi obdelovali neizkoriščeno zemljo in racionalizirali samooskrbo v večjih, na prostem ležečih taboriščnih površinah. Razlike med njimi so bile zanemarljive, saj so bili zaradi vojnih razmer vsi primorani sami poskrbeti za preživetje, zato so se morali z vsemi sredstvi potruditi, da so zadovoljili povpraševanje po prehrani za lastno potrebo. V Strnišču so imeli za lastno oskrbo različne gospodarske panoge: gozdarstvo, poljedelstvo, živinorejo. Po pogodbi so jo izvajali na najetih zemljiških parcelah. Po kulturah je bilo tako 195,8 hektara gozdov, 34,6 hektara njiv, 3,1 hektara pašnikov in 0,1 hektara vrto. V okviru vrtnarije so pridelovali različne poljščine (zelenjavo, ječmen, proso, ajdo, sončnice, fižol, krompir, rumeno kolerabo, strniščno repo). Prednost pri sajenju so imele zgodnje vrste zelenjave in žit (oves, rž, ječmen) in zgodnji krompir. Na vrhu najpomembnejših prehranskih artiklov so bili krompir, zelje, fižol. Želena prehransko blago so bile tudi različne vrste jagodičevja (jagode, borovnice in drugo).

Zemljo so večinoma obdelovali zaposleni kmečki delavci, ki niso bili sposobni za vojsko, pomagali pa so jim tudi vojni ujetniki. Večino pridelanega so uporabili v kuhinjah, razdeljenih po rezervnih vojaških bolnišnicah, in v oddelčnih dietnih kuhinjah. Reciklaža velikih količin kuhinjskih odpadkov je privedla do uvedbe gojenja svinj, vzreje kuncev in perutnine, redili pa so tudi govedo in drobnico. Da so lahko redili živino, so potrebovali hleve, remize za kmetijske stroje, stroje, skladišča za krmo, gnojišča in drugo.

Število glav živine se je moralo ravnati po količini krme v gospodarstvu. Za govedo je bila določena živinska krma (klaja) z 10 kilogrami sena in slame na dan. Dokler so sami pridelovali žito za pridelavo otrobov, jim je vojaško poveljstvo otrobe dovolilo uporabljati za krmo. To je veljalo za vse živalske vrste, ki so jih vzredili. Vzreja pujskov naj bi bila vsestranska in zmerna. Maksimalna teža svinje, namenjene za zakol, je bila določena na 100 kilogramov. Ob-

lasti so jim dovolile, da so pujske prosto oddali v prodajo okoliškim kmetom.

Od perutnine so lahko redili le kokoši. Za rejo so jih morali obdržati le toliko, kot je bilo treba. Poleti jih je bilo lahko več kot pozimi, kar je bilo povezano s krmo. Pridobivanju jajc so posvetili posebno pozornost, saj je uporaba jajc pripomogla k izboljšanju prehrane moštev. Ko so jajca prišla v odpremo, so jih morali strokovno zapakirati. Vsako jajce naj bi bilo označeno z oznako dneva, ko je bilo zneseno. Goske in račke so lahko redili v bližini vode, ribnikov in mlak, a le od pomadi do jeseni.

V samooskrbnem gospodarstvu so morali s stroji skrbno ravnati. Nove stroje in naprave so lahko nabavili samo z dovoljenjem vojnega ministrstva in vojaškega poveljstva. Lopate, drogove, grablje in drugo orodje so lahko v potrebnih količinah naredili sami, če jih niso mogli dobiti pri skupni bolnišnični gradbeni službi, kupili pa so jih lahko samo s predhodnim dovoljenjem oblasti.

Samooskrbno gospodarstvo je vodil vodja, ki je imel za pomočnika še strokovnjaka s činom nižjega oficirja. Število delavcev, ki so delali v gozdarstvu, poljedelstvu in živinoreji, je bilo odvisno od delovne storilnosti. Ker so bila samooskrbna gospodarstva neposredno podrejena vojaškemu poveljstvom, so morali o gospodarjenju, donosnosti pridelkov in staležu živine v Strnišču mesečno poročati vojaškemu poveljstvu v Gradec. Viške pridelkov in staleža živine so za gotovino lahko prodali civilnim osebam, vendar samo na prostoru oskrbovalnega gospodarstva. Po ohranjenih podatkih so za trg pridelovali krompir in redili kunce in svinje. Po gospodarskih vojnih predpisih je bilo samooskrbno gospodarstvo vojaških rezervnih bolnišnic ločeno od gospodarstva drugih splošnih obratov: klavnic, pralnic, elektrarne, strojnice in drugega.

Zapisali smo že, da so med gospodarske dejavnosti sodile tudi različne obrtne delavnice (npr. knjigoveznica, slikopleskarska delavnica), ki so jih potrebovali za vsakdanje življenje tako za osebne potrebe kot tudi za bolnišnično

infrastrukturo. V delavnicah so v velikih količinah izdelovali različne predmete za zaledje, predvsem pa za vojsko na bojiščih (vozove za pse, vozičke in samokolnice, zaboje za strelivo in drugo). Imeli so še velike čevljarske, krojaške in pletarske delavnice, v katerih so za vojake na bojiščih izdelovali tudi čevlje iz slame in slamnate rogoznice. V delavnicah so delali zaposleni kvalificirani delavci in tudi vojni ujetniki.

In den österreichischen Barackenlagern und Spitalskomplexen war die Selbstversorgungswirtschaft einheitlich geregelt und organisiert, zu dem Zweck, das nichtgenutzte Land auf großen, freiliegenden Flächen im Lager zu kultivieren. Sie mussten sich mit allen Mitteln bemühen, dass sie die Nachfrage nach Lebensmitteln für den Eigenbedarf deckten. In Sternthal gab es zur Selbstversorgung verschiedene Wirtschaftszweige: Forstwirtschaft, Ackerbau und Viehzucht. Dies wurde laut Vertrag auf gemieteten Grundstücken ausgeführt. Hinsichtlich der Kulturen gab es somit 195,8 Hektar Wald, 34,6 Hektar Acker, 3,1 Hektar Weidefläche und 0,1 Hektar Gärten. Im Rahmen der Gärtnerei wurden verschiedene Nutzpflanzen angebaut (Gemüse, Getreide, Buchweizen, Sonnenblumen und anderes). An der Spitze der Nahrungsmittel waren Kartoffeln, Kraut und Bohnen.

Der Boden wurde vor allem von angestellten Landwirtschaftsarbeitern bearbeitet, welche für den Krieg untauglich waren, ihnen wurde von Kriegsgefangenen geholfen. Das meiste Angebaute wurde in den Küchen verbraucht, welche auf die Reservespitäler aufgeteilt waren und auf den Stationen mit Diätküchen. Die Wiederverwertung von großen Mengen an Küchenabfällen, führte zur Einführung der Zucht von Schweinen, Kaninchen und Geflügel, es wurden aber auch Rinder und Kleinvieh gemästet. Vom Geflügel durften nur Hühner gemästet werden. Der Eiproduktion wurde besondere Aufmerksamkeit gewidmet, da Eier zu einer besseren Ernährung der Gruppen beitrugen. Gänse und Enten durften nur in der Nähe von Gewässern gemästet werden, wie Fischteichen und Tümpeln, jedoch nur von Frühling bis Herbst.

Die Selbstversorgungswirtschaft wurde von einem Leiter verwaltet, welcher einen Helfer hatte, der ein Fachmann mit Dienstgrad Unteroffizier war. Die Anzahl der Arbeiter, welche in der Forstwirtschaft, dem Ackerbau und der

Viehzucht arbeiteten, war von der Arbeitsproduktivität abhängig. Da die Selbstversorgungswirtschaft direkt dem militärischen Hauptkommando untergeordnet war, musste monatlich über das Wirtschaften, die Ernteerträge und den Viehbestand in Sternthal an das militärische Hauptquartier in Graz Bericht erstattet werden. Der Ernteüberschuss und Vieh konnte für Bargeld an Zivilpersonen verkauft werden, jedoch nur innerhalb des Gebiets der Versorgungswirtschaft. Laut erhaltener Daten wurden für den Markt Kartoffeln angebaut und Kaninchen sowie Schweine gemästet.

Wie bereits erwähnt, zählten zu den Wirtschaftstätigkeiten verschiedene Handwerkswerkstätten, welche für das alltägliche Leben erforderlich waren, wie auch für persönliche Bedürfnisse und die Infrastruktur des Spitals. In den Werkstätten wurden in großen Mengen verschiedene Gebrauchsgegenstände hergestellt für das Hinterland, vor allem aber für das Militär auf den Schlachtfeldern. Darin arbeiteten angestellte qualifizierte Arbeiter und auch Kriegsgefangene.

At the Austrian barrack camps and hospital complexes there was self-sufficient economy regulated unitary and organised for the purpose of cultivating unexploited land and rationalise self-sufficiency in a larger, outside located camp area. They had to try hard by all means that they met the demand for food for their own needs. In Sternthal there were different kinds of economy sectors: forestry, farming and livestock breeding. According to the contract it was carried out on rented lots. There were 195.8 hectare of wood, 34.6 hectare of fields, 3.1 hectare of pastures, 0.1 hectare gardens of different cultures. In the frame of the gardening shop they grew different kinds of field crops (vegetables, cereals, buckwheat, sunflowers and others). On top of the most important food articles were potatoes, cabbage and beans.

The soil was cultivated by hired farm workers who were unfit for the war and they got help from POW. Most of the produced was used in kitchens, dispersed among reserve military hospitals and in wards with diet kitchens. Due to recycling of large amounts of kitchen scraps they started pig farming, rabbit and poultry breeding, they also started with cattle and small livestock fattening. They only had the allowance for fattening chicken. On egg production there was put a special focus on because eating eggs contributed to a better nourishment of the troops. Geese and ducks

could be bred near water, ponds and puddles but only from spring until autumn.

Self - sufficient economy was managed by a leader, his assistant was a professional with the rank of non-commissioned officer. The number of workers who worked in forestry, agriculture and livestock breeding was dependent on labour productivity. Due to the fact that self-sufficient economy was directly subordinated to military command they had to report monthly to the military headquarter in Graz about economic activity, harvest and number of livestock in Sternthal. The surplus of the harvest and livestock could be sold for cash to civilians but only in the area of the

utilities. According to data saved they also produced potatoes and bred rabbits and pigs for the market.

As mentioned before that among the economic activities belonged to different kinds of craftspeople shops, which were used for everyday life for personal needs but also for the hospital infrastructure. In the shops they produced in large amounts different objects of utility for the hinterland, most of all for the army on the battlefields. There worked employed skilled workers and POW, too.

Nataša Kolar

Pisarna ekonomata.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Ökonomiekanzlei.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Bursar's office.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

*Oskrbovalna pisarna rezervne bolnišnice.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Versorgungsbüro des Reservespitals.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Supplies office of the reserve hospital.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Delo v vrtnariji.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Arbeiten in der Gärtnerei.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Working in the gardening shop.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

Osebe bolnišnice na obhodu po vrtnariji. 1917.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Krankenhauspersonal auf einem Rundgang durch die Gärtnerei. 1917.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Hospital staff on a tour of the gardening shop. 1917.

Photopostcard. Private collection Aleksander Kumer.

Vojaki pri urejanju gredic z rastlinami pred barako K u G 8 v rezervni bolnišnici Kutna Gora. 1917.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Soldaten beim Anlegen von Pflanzenbeeten vor den Baracken K u G 8 im Reservespital Kuttenberg. 1917.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Soldiers caring for the planting beds in front of the barracks K u G 8 at the reserve hospital Kutna Gora. 1917.

Photopostcard. Private collection Aleksander Kumer.

*Gospodarstvo. Vzreja gosk.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Wirtschaft. Gänsezucht.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Economy. Breeding geese.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Soba za pisanje napisov v kompleksu bolnišnice.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Zimmer zum Beschriften von Schildern im Krankenhauskomplex.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Room for lettering signposts in the hospital complex.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

Knjigoveznica.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Buchbinderei.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Bookbindery.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Mojstri domače obrti pred objektivom. 1915-1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Meister des heimischen Handwerks vor dem Objektiv. 1915-1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Master craftsmen of cottage industry in front of the lens of the photographer. 1915-1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Krojačnica.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Schneiderei.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Tailor's shop.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Čevljarna.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Schusterwerkstatt.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Shoemaker's shop.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

*Vojaki pri žetvi in vezanju žita v snope. 1917.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*

*Soldaten bei der Ernte und beim Binden von Getreidebündeln. 1917.
Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.*

*Soldiers harvesting and making bunches from cereals. 1917.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

*Za samooskrbo so v Strnišču pridelali veliko različne zelenjave, tudi buče velikanke.
1915-1918.*

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

*Zur Selbstversorgung wurden in Sternthal viele verschiedene Gemüsesorten angebaut,
unter anderem auch Riesenkürbisse. 1915-1918.*

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

*To be self-sufficient they grew various vegetables, also giant pumpkins. 1915-1918.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

*Bujno rastlinje ob baraki rezervne bolnišnice Kutna Gora. 1916.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*

*Üppiger Pflanzenwuchs bei der Baracke des Reservespitals Kuttenberg. 1916.
Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.*

*Exuberantly blooming vegetation beside the barrack of the reserve hospital Kutna Gora.
1916.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

*Vojni ujetniki na vrtu pri spravilu zelišč. 1915–1918.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*

*Kriegsgefangene im Garten bei der Kräuterernte. 1915–1918.
Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.*

*POW harvesting herbs in the garden. 1915–1918.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

*V eni izmed barak civilno osebje bolnišnice pripravlja jabolka za ozimnico.
1915–1918.*

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

*Das Zivilpersonal des Krankenhauses bereitet in einer der Baracken Äpfel für den
Wintervorrat vor. 1915–1918.*

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

*In one of the barracks the civilian staff of the hospital stores apples for the winter.
1915–1918.*

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

*Za vzrejo drobnice – ovc so bile v Strnišču odlične razmere.
1915–1918.*

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

*Zur Kleintierzucht – Schafe gab es in Sternthal ausgezeichnete Verhältnisse.
1915–1918.*

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

*Breeding small cattle – for sheep the conditions were perfect at Sternthal.
1915–1918.*

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

*Pogled na vhod v rezervno bolnišnico Kutna Gora z obstoječimi barakami.
1915–1918.*

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

*Blick zum Eingang in das Reservespital Kuttenberg mit den existierenden Baracken.
1915–1918.*

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

*View to the entrance of the reserve hospital Kutna Gora with its existing barracks.
1915–1918.*

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Gospodarstvo. Vzreja pujskov in drobnice.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Wirtschaft. Schweine- und Kleintierzucht.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Economy. Breeding pigs and small cattle.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

*O, to pa je bilo klobas! 1915–1918.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.
Oh, hier gab es aber viele Würste! 1915–1918.
Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.
Oh, there were many sausages! 1915–1918.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

*Vzreja rac in gosi. V ozadju je viden dimnik sežigalnice pred rezervno bolnišnico Klatovo. 1915–1918.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.
Enten- und Gänsezucht. Im Hintergrund sieht man den Schornstein der Verbrennungsanlage vor dem Reservespital Klattau. 1915–1918.
Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.
Breeding ducks and geese. In the background there is a chimney of the incinerator in front of the reserve hospital Klatovo. 1915–1918.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

Na fotografiji je viden del ekonomije ob gradu Strnišče, kjer so redili živino in gojili tudi perutnino. 1917.

Fotografija. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Auf der Fotografie sieht man einen Teil der Wirtschaft am Schloss Sternthal, wo Viehmast und auch Geflügelzucht betrieben wurde. 1917.

Fotografie. Privatsammlung Aleksander Kumer.

On the photo there can be seen a part of the economy near the castle Sternthal where they bred cattle and poultry. 1917.

Photo. Private collection Aleksander Kumer.

*Čebelar pred satom. 1916.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka
Aleksandra Kumra.*

*Imker vor Bienenwabe. 1916.
Fotopostkarte. Privatsammlung
Aleksander Kumer.*

*A beekeeper with honeycombs. 1916.
Photo postcard. Private collection
Aleksander Kumer.*

Mj. sabine prijetelj in Sternthal 1916.

Vojaki pri spravilu drv za kurjavo in gradbeni material za vzdrževanje barak rezervnih bolnišnic. 1915–1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Soldaten beim Stapeln von Brennholz und Baumaterial zur Instandhaltung der Baracken der Reservespitäler. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Soldiers stacking firewood and construction material for the maintenance from the barracks of the reserve hospitals. 1915–1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Na železniško postajališče ob cesti, ki vodi v današnje naselje Strnišče, so pozimi z vagonov raztovarjali kurjavo (premog in drva). 1915–1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Bei der Zugstation an der Straße, welche zur heutigen Siedlung Sternthal führt, wurde im Winter Brennstoff (Kohle und Brennholz) aus den Waggons entladen. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

In winter they unloaded fuel (coal and wood) from the waggons at the train station on the road, which leads to today's village Sternthal. 1915–1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Potiskanje vozičkov z naloženimi vrečami moke po ozkotirni železnici do pekarne, ki je stala tik ob železniški progi Pragersko–Ptuj. 1915–1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Schieben der Wagen beladen mit Mehlsäcken auf der enggleisigen Bahnstrecke bis zur Bäckerei, welche in unmittelbarer Nähe der Bahnstrecke Pragehof-Pettau stand. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Pushing carts with loaded flour bags along the single-track railway to the bakery, which was near the railway track Pragersko–Ptuj. 1915–1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Na območju rezervne bolnišnice Kutna Gora vojaka napajata govedo. 1917.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Im Bereich des Reservespitals Küttenberg tranken Soldaten das Vieh. 1917.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

In the area of the reserve hospital Kutna Gora soldiers giving the cattle water. 1917.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Iz obdobja prve svetovne vojne so se vse do danes na nekdanjem območju Vojne bolnišnice Strnišče ohranili trije hidranti, eden je predstavljen na posnetku. Foto: Vladko Meglič, 2014.

In der Zeit des Ersten Weltkriegs sind bis heute im Bereich des früheren Kriegsspitals Sternthal drei Hydranten erhalten geblieben, einer ist auf dem Foto zu sehen. Foto: Vladko Meglič, 2014.

In the period of World War I there have survived three hydrants in the area of the former War hospital Sternthal until today one of them is on the photo. Photo: Vladko Meglič, 2014.

Delavci z govedom na poti v klavnico.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Die Arbeiter sind mit dem Vieh auf dem Weg zum Schlachthof.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Workers with cattle on their way to the slaughterhouse.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Mesarji pred klavnico, ki je stala ob današnji Tovarniški cesti v Kidričevem. 1915–1918. Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Metzger vor dem Schlachthof, welcher an der heutigen Straße Tovarniška cesta in Kidričevo stand. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Butchers in front of the slaughterhouse, which was at today's street Tovarniška cesta in Kidričevo. 1915–1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Kovaški in kolarski mojstri pri svojem delu, da je delo na polju potekalo brez zapletov. 1915–1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Meister des Schmiedehandwerks und Wagenbauer bei der Arbeit, so dass die Arbeit auf den Feldern ungestört verrichtet werden konnte. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Master smith and cartwrights doing their work so the fieldwork ran without defects. 1915–1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

*Mesarji pri razkosavanju goveda.
Fotografija. Album rezervne
bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Metzgers beim Zerlegen von
Rindern.
Fotografie. Album Reservespital
Luklavac, 1916. PMPO.
Butchers in the cutting of cattle.
Photo. Reserve hospital Lukavac,
1916. PMPO.*

*Priprava mesa v oficirski kuhinji.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Fleischzubereitung in der Offiziersküche
Fotografie. Album Reservespital Luklavac, 1916. PMPO.
Meat preparation in the officer's kitchen
Photo. Reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

Vojnoujetniški delovni oddelek

Kriegsgefangene, Arbeitssektor

Prisoner of war, work division

Dlje ko je trajala vojna, bolj je primanjkovalo različnih življenjskih potrebščin (hrane, obleke, goriva) in tudi delovne sile. Pomanjkanje slednje je oblast delno zapolnila s sistemskim posredovanjem vojnih ujetnikov na vsa področja gospodarstva. Ujeti vojaki antantnih sil so morali delati za vojni namen tudi v avstro-ogrskih taboriščih. Avstro-ogrška oblast je leta 1915 v taboriščih vojne ujetnike organizirala v delovne oddelke po namenu. Vojnoujetniški delovni oddelek v Strnišču je imel status delovnega taborišča in je postal za območje Slovenije zbirno mesto za vojne ujetnike iz avstrijskega dela monarhije. Od tod so bili ujetniki razporejeni na delo po Sloveniji, v avstrijske dežele, pošiljali pa so jih tudi v Istro z otoki in v Furlanijo - Julijsko krajino.

Da bi lahko pridobili in predelali dovolj hrane, je 10. oddelek vojnega ministrstva, tj. vojni ujetniki, 24. septembra 1915 izdal odlok, po katerem so zaradi žetve občinam omogočili povečanje zahtev po delavcih vojnih ujetnikih ne glede na njihov poklic. To je pomenilo, da so za čas žetve morali biti na razpolago vsi vojni ujetniki, tudi tisti, ki so delali za vojno industrijo. Izjema je bila samo ena: kvalificirani delavci, ki so delali s stroji s paro, so morali ostati. Tiste ujetnike, ki so na območju Kranjske in Štajerske prišli v poštev za žetev, so z natančno smerjo potovanja ali s potrdilom za prevoz z vlakom morali poslati v Strnišče. Na naslednjem primeru predstavljamo model premeščanja vojnih ujetnikov za čas žetve na delo v avstrijskem delu monarhije. V okviru vojaškega poveljstva Gradec so 4. septembra 1915 iz dežele Kranjske v Strnišče poslali 1450 ruskih vojnih ujetnikov, od tam pa so jih nato prepeljali v zbirno taborišče Purgstall na območju vojaškega poveljstva Dunaj. V Purgstallu so jih verjetno razporedili po krajih tega območja, tam pa so jih uporabili pri žetvi.

V času, ko ni bilo setve in žetve, so vojni ujetniki pomagali pri različnih delih v samem bolnišničnem kompleksu in na Štajerskem. Iz vojnoujetniškega delovnega oddelka Strnišče so bili razporejeni za dela v okrožjih Celje, Slovenske Konjice, Maribor, Ptuj, Brežice, Slovenj Gradec in drugod.

Z dovoljenjem vojnega ministrstva so vojne ujetnike na Slovenskem lahko zaposlovali med drugim tudi tovarne v Mariboru, Celju in Ljubljani ter usnjarne v Šoštanju, Slovenj Gradcu, Slovenskih Konjicah in drugod. Število vojnih ujetnikov, poslanih na delo v tovarne, se je med letoma 1915 in 1918 po posameznih primerih gibalo med štiri in dvesto. Po navodilih ministrstva je morala uprava Strnišča vojne ujetnike pred odhodom opremiti z dobro obleko, čevlji ter jedilnim priborom in posodo, opraviti so morali tudi zdravniški pregled. Za plačilo in oskrbo ujetnikov je moral poskrbeti delodajalec, ki jih je najel za delo.

Za potrebe izvajanja samooskrbnega gospodarstva, vzdrževalnih in zemeljskih del, za prevoz fekalij in različnega materiala so oblasti v okviru vojnoujetniškega delovnega oddelka pustile v Strnišču stalno enoto ruskih vojnih ujetnikov. Njihovo število je bilo različno, na primer avgusta 1915 jih je bilo 1712, maja 1918 pa le 218. Tik pred koncem vojne, oktobra 1918, je bilo v Strnišču zaposlenih 38 italijanskih vojnih ujetnikov. Delali so v pekarni vojaškega oskrbovalnega skladišča, v poštnem uradu in kot kočijaži v hlevih poveljstva bolnišnice Strnišče. Vsi so bili pripravljene, da jih lahko zaposlijo tudi drugje.

Oktobra 1917 je kompleks Vojne bolnišnice Strnišče obiskal poveljnik soškega bojišča general Svetozar Boroević plemeniti Bojna. Njegov obisk je bil inšpekcijske narave. Želel je ugotoviti, koliko vojnih ujetnikov bi lahko uporabil za dela za namen vojske v ožjem zaledju soških bojišč. Rezultat njegovega obiska je bil, da je vojaška oblast novembra 1917 v Strnišču ustanovila štiri gorske čete. Namen vojnoujetniških gorskih čet je bil, da so na območju končane 12. soške bitke od novembra 1917 naprej zbirale zapuščen vojni material italijanske vojske.

Slabe delovne in življenjske razmere in domotožje so marsikaterega vojnega ujetnika spodbudile k razmišljanju o begu iz bolnišničnega kompleksa Strnišče. Vojni ujetniki so bili glede na naravo dela po vsem kompleksu razdeljeni

na velike razdalje. Pri delih so imeli priložnost stopiti v stik z zaposlenimi civilnimi delavci. Ker jih ni bilo vedno mogoče prostorsko ločiti, so se s civilnimi delavci, večinoma Slovenci, zblížali; zaradi skupnega slovanskega izvora so nekateri njihov beg tudi podprli. Pobegi so se vrstili že med gradnjo leta 1915, nadaljevali pa so se vse do konca prve svetovne vojne. Nekaterim je uspelo, večini ne. Poveljstvo bolnišnice je začetne pomanjkljivosti pri varovanju ujetnikov s strožimi ukrepi pri nadzoru kmalu odpravilo, povečali pa so tudi število stražarjev ter jih boljše opremili in usposobili za nadzor vojnih ujetnikov.

Umso länger der Krieg dauerte, desto mehr fehlte es an verschiedenen Bedarfsartikeln zum Leben (Nahrungsmittel, Kleidung, Treibstoff) sowie an Arbeitskräften. Dem Mangel an Arbeitskräften hat die Regierung teilweise so entgegengewirkt, dass sie die Kriegsgefangenen systematisch auf alle Wirtschaftsbereiche verteilt hat. Die gefangenen Soldaten der Entente mussten zu Kriegszwecken auch in österreich-ungarischen Lagern arbeiten. Die Regierung Österreich-Ungarn hat im Jahre 1915 in den Lagern die Kriegsgefangenen in Arbeitssektoren unterteilt, je nach deren Zweck. Der Arbeitssektor – Kriegsgefangene in Sternthal hatte den Status eines Arbeitslagers und wurde für das Gebiet Slowenien ein Sammelplatz für Kriegsgefangene aus dem österreichischen Teil der Monarchie. Von dort aus wurden die Gefangenen für die Arbeit in Slowenien, aber auch auf die österreichischen Länder aufgeteilt, sie wurden aber auch nach Istrien mit dessen Inseln und nach Friaul – Julisch Venetien entsandt.

Um genug Essen zu bekommen und zu erwirtschaften hat die Abteilung 10 des Kriegsministeriums, für Kriegsgefangene, am 24. September 1915 eine Verordnung erlassen, wonach aufgrund der Ernte in den Gemeinden eine erhöhte Nachfrage an Arbeitern unter den Kriegsgefangenen ermöglicht wurde, ungeachtet dessen, was sie von Beruf waren. Dies bedeutete, dass alle Kriegsgefangenen um die Erntezeit zur Verfügung stehen mussten, auch jene, welche für die Kriegsindustrie arbeiteten. Es gab nur eine Ausnahme: Qualifizierte Arbeiter, welche an Dampfmaschinen arbeiteten, mussten bleiben. Jene Gefangene, welche im Gebiet von Krain und Steiermark als Erntehelfer in Frage kamen, mussten mit der genauen Reiserichtung oder einer Bescheinigung für den Zugtransport nach Sternthal entsendet werden. Von hieraus wurden sie laut Befehl weiterge-

schickt, zu dem Ort, wo sie für die Arbeit eingeteilt waren. Laut Anweisungen des Ministeriums musste die Verwaltung von Sternthal die Kriegsgefangenen vor deren Weggang mit entsprechender Kleidung, Schuhen sowie Essbesteck und Geschirr ausstatten, sie mussten sich auch einer ärztlichen Untersuchung unterziehen. Für die Bezahlung und Versorgung der Gefangenen hatte der Arbeitgeber zu sorgen, welcher sie für diese Arbeit anheuerte.

Im November 1917 hat die Kriegsmacht in Sternthal vier Gebirgstruppen gegründet. Der Zweck dieser Kriegsgefangenen – Gebirgstruppen war es, dass sie im Gebiet der beendeten 12. Isonzoschlacht ab November 1917 das zurückgelassene Kriegsmaterial der italienischen Armee auf sammelten.

Für die Bedürfnisse der Ausführung der Selbstversorgungswirtschaft, Instandhaltungs- und Erdarbeiten, für den Transport von Fäkalien und verschiedenem Material hat die Regierung im Rahmen des Sektors für Kriegsgefangene in Sternthal eine ständige Einheit von russischen Kriegsgefangenen gelassen. Deren Anzahl war verschieden, zum Beispiel im August 1915 waren es 1712, im Mai 1918 nur 218.

The longer the war lasted the more there was a lack of different commodities for living (food, clothes, fuel) and workforce, too. To this lack the authorities reacted with a partly compensation to systematic dispersion of POW into all economic fields. The captivated soldiers of the Triple Entente had to work for the purpose of war in Austro-Hungarian camps. The Austro-Hungarian authorities divided the POW into work divisions according to their purpose at the camps in the year 1915. The work division for POW in Sternthal had the status of a labour camp and became for the territory of Slovenia an assembly area for POW were disposed for work all over Slovenia, to Austrian countries, Istria, its islands and to Friuli-Venezia Giulia.

To have and produce enough food the 10th division of the Ministry of war, department POW, enacted an ordinance on 24th September 1915 where they allowed the municipality increase the demand for workers among POW regardless to their profession for the harvest time. That meant that there had to be the POW available for the

harvest time and also the ones who worked for the war industry. There was only one exception: skilled workers who worked with steam engines had to stay there. Those prisoners who were qualified for harvesting in the area of Carniola and Styria had to be sent to Sternthal with a detailed travel direction or certificate for travelling by train. From there they were sent farther by order to the place where they were allocated for work. As per advice of the ministry the management of Sternthal had to equip the POW with adequate clothes, shoes, cutlery and dishes they also had to undergo a medical check - up. For payment and supply the employer was responsible who hired them for working.

established four mountain troops. The purpose of these POW mountain troops was that they collected the abandoned war material of the Italian army in the area of the finished 12th Isonzo battle since November 1917.

For the needs of self - sufficient economy, maintaining and earthworks for transport of faeces and different kinds of material the authorities left in the frame of the POW division in Sternthal a regular unit of Russian POW. Their number varied, for example, in August 1915 it was 1712, in May 1918 it was 218.

Nataša Kolar

In November 1917 the military authorities in Sternthal

*Vojni ujetniki pri delu na polju pred gradom Strnišče. 1917.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*

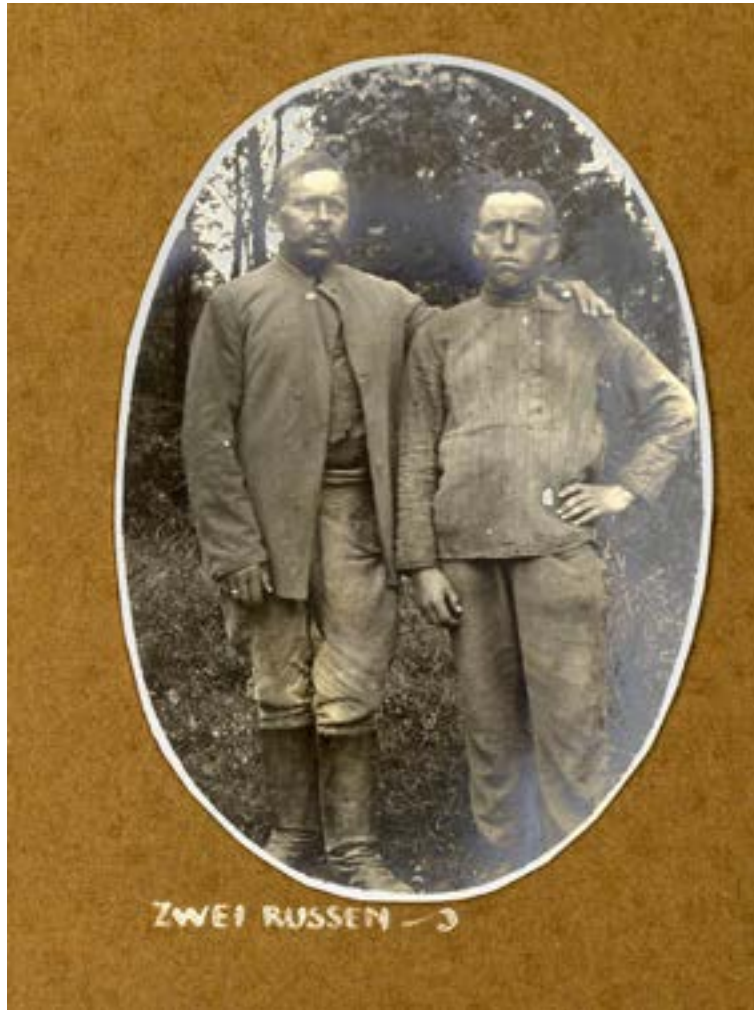
*Kriegsgefangene bei der Arbeit auf dem Feld vor dem Schloss Sternthal. 1917.
Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.*

*POW at work on the fields in front of the castle Sternthal. 1917.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

*Skupini ruskih vojnih ujetnikov.
Fotografiji. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Gruppe von russischen Kriegsgefangenen.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Groups of Russian POW.
Photos. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Ruska vojna ujetnika.
Fotografija. Album rezervne
bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Russische Kriegsgefangene.
Fotografie. Album Reservespital
Lukavac, 1916. PMPO.
Russian POW.
Photo. Album reserve hospital
Lukavac, 1916. PMPO.*

*Skupina srbskih vojnih ujetnikov v Strnišču na poti na delo.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Gruppe von serbischen Kriegsgefangenen in Sternthal auf dem Weg zur Arbeit.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Group of Serbian POW in Sternthal on their way to work.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Srbski vojni ujetniki pri delu v vrtnariji.
Fotografiji. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Serbische Kriegsgefangene bei der Arbeit in der Gärtnerei.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Serbian POW at work in the gardening shop.
Photos. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Ruski vojni ujetniki pomagajo pri tesarskem delu.
Fotografiji. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Russische Kriegsgefangene h lfen bei Zimmererarbeiten.
Fotografien. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Russian POWs helps at carpenter work.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Ruski vojni ujetniki kot dimnikarji.
Fotografija. Album rezervne
bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Russische Kriegsgefangene als
Schornsteinfeger.
Fotografie. Album Reservespital
Lukavac, 1916. PMPO.*

*Russian POW as chimney sweepers.
Photo. Album reserve hospital
Lukavac, 1916. PMPO.*

*Priprava katrana za zaščito barake.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Vorbereitung von Teer zum Schutz der Baracke.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Preparing tar for protecting the barrack.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Skupno praznovanje božiča v baraki za katolike in pravoslavce. 1915–1918.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*

*Gemeinsame Weihnachtsfeier in der Baracke für Katholiken und Orthodoxe. 1915–1918.
Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.*

*Collective celebrating Christmas in the barrack for Roman Catholics and the
Orthodox. 1915–1918.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

*Pomoč vojnih ujetnikov lokalnemu prebivalstvu pri kmečkih opravilih. 1915–1918.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*

*Unterstützung von Kriegsgefangenen für die lokale Bevölkerung bei der Arbeit auf
dem Bauernhof. 1915–1918.*

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

*Assistance of POW to the local population in farm work. 1915–1918.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

Prosti čas

Freizeit

Free time

Za razvedrilo in dobro počutje zaposlenih, ranjenih in bolnih vojakov, rekonvalescentov in vojnih ujetnikov so v kompleksu bolnišnice uredili številne prostore. Na razpolago so bile različne aktivnosti, s katerimi so si popestrili vsakdanjik. Uredili so igrišča in telovadišča. Za sprehode so izkoristili lepo urejen drevored s parkom in sprehajalne poti po posameznih skupinah bolnišnic in tudi okolico bolnišničnega kompleksa.

Ukvarjali so se s športom, gojili so rokoborbo, plavali v bazenu, kegljali. Rokoborbo so izvajali na prostem pred barako. Z ohranjene fotografije je razvidno, da so na tla položili odejo in z njo označili velikost igralne površine. Rokoborca na odeji sta bila obkrožena s skupino vojakov, navijačev. Kegljishi sta bili dve: prvo ob kavarni, drugo pa med ožjim delom bolnišnične skupine Lukavac in zdravniško barako. V drugi polovici leta 1915 je postalo kegljišče zaradi hrupa pri igranju srž spora med prvim poveljnikom vojne bolnišnice Antonom Pruggmayerjem in glavnim gradbenim inženirjem Wilhelmom Lochschmidom. Poveljnik je zahteval, da kegljišče podrejo. Zaradi nastalih disciplinskih nemirov med oficirji so tako sredi leta 1916 zamenjali poveljnika bolnišnice. Na to mesto je bil imenovan generalmajor Karl Hüller von Hüllendried, glavni inženir Wilhelm Lochschmid pa je bil sredi avgusta 1916 premeščen v Knittelfeld. Kegljishi je na veselje vseh ostalo vse do konca prve svetovne vojne. Blizu rezervne bolnišnice Vršovice - Nusle št. 7 oziroma pozneje Halič je bil leta 1916 zgrajen 84 kvadratnih metrov velik plavalni bazen. Ob njem so postavili barako s kabinami.

Medsebojno druženje so si vsi v kompleksu bolnišnic popestrili še z igranjem kart in ogledom kino predstav, ki so bile dopolnjene z glasbeno spremljavo. Udeleževali so se koncertov, ki so jih izvajale različne godbe (vojaška godba, godba na pihala, skupina romskih glasbenikov, glasbena skupina zaposlenih, godba oficirjev) v glasbenih paviljonih, postavljenih po skupinah bolnišnic. Prosti čas so izkoristili tudi za izobraževanje, saj so imeli barako

čitalnico s knjižnico in barako šolo, kjer so se učili pisati in brati, prepisovali pa so tudi glasbeno literaturo. Praznovali so tudi praznike takratne monarhije. Ob rojstnem dnevu cesarja Franca Jožefa I. so barake svečano okrasili in pripravili praznovanje s praznično poljsko mašo. Poljski oltar je bil postavljen na velikem osrednjem prostoru med skupino barak rezervne bolnišnice Vršovice - Nusle št. 7 in gradom Strnišče.

Vojni ujetniki, tako ruski kot italijanski, so lahko vsak teden brali časopis. Vojno ministrstvo je z namenom, da bi se ujetniki seznanili z dnevnimi dogodki in sprejetimi uredbami, za ruske vojne ujetnike enkrat do dvakrat tedensko izdalo časopis *Nedelja*. Nekaj izvodov je naročila bolnišnica, nekaj pa tudi posamezniki. Za italijanske vojne ujetnike so izdali podoben časopis z naslovom *L'ecco dell Litorale*. Vojnim ujetnikom so dovolili brati še druge časopise, izdane v Avstro-Ogrski in tudi pri zaveznikih. Druženje vojnih ujetnikov med sprejemanjem in branjem časopisov je omogočalo, da so med seboj izmenjali različne informacije, ki so bile za avstrijsko oblast nezaželene. Cenzurni oddelek na Dunaju je v zvezi s temi dogodki opozoril teritorialna poveljstva in poveljstva taborišč in bolnišnic, da naj bodo bolj pozorna na ruske vojne ujetnike pri sprejemu ruskih časopisov in poštnih paketov, ker se med seboj obveščajo ali si sporočajo novice.

Vojaki avstro-ogrske vojske in tudi vojni ujetniki so v prostem času svojim domačim pisali pisma in dopisnice. V kompleksu Vojne bolnišnice Strnišče je od 13. maja 1915 deloval poštni in telegrafski urad z imenom *Kriegsgefangenenlager Sternthal b. Pettau*. Vsako prejeta poštno pošiljko (paket, pismo, dopisnica, karta) so cenzurirali, preden jo je dobil vojni ujetnik ali vojak. V vojnem času so poštno pošiljke do naslovnikov sovražnih držav potovale s pomočjo mednarodnega Rdečega križa in nevtralnih držav. Na začetku je bilo dopisovanje vojnih ujetnikov zelo pogosto in obsežno, posameznik je z eno pošto lahko odposlal do 30 dopisnic. Zato je vojaška oblast z uredbo

6. avgusta 1915 dopisovanje omejila. Po spremembi pravil so smeli vojni ujetniki, glede na narodnost, čitljivo in v latinici vsak mesec napisati omejeno število dopisnic (največ osem) in pisem (največ štiri), ki so morala biti odprta. Neomejeno so lahko vsak mesec pisali in si dopisovali ruski, srbski, angleški, francoski in črnogorski oficirji vojni ujetniki. Vojni ujetniki so lahko dobivali tudi pakete s priboljški.

Zur Unterhaltung und einem guten Wohlbefinden der Angestellten, verwundeten und kranken Soldaten, Genesenen und Kriegsgefangenen wurden im Komplex des Spitals zahlreiche Räume eingerichtet. Es standen verschiedene Aktivitäten zur Verfügung, mit welchen sie sich den Alltag verschönern konnten. Es wurden Spiel- und Sportplätze eingerichtet. Für Spaziergänge wurden die schön gepflegten Alleen mit dem Park genutzt sowie Spazierwege durch die einzelnen Krankenhausgruppen und der Umgebung des Krankenhauskomplexes. Sie trieben Sport, veranstalteten Ringkämpfe, schwammen im Schwimmbecken und kegelten. Die Ringkämpfe wurden im Freien vor der Baracke veranstaltet. Es gab zwei Kegelbahnen. Die erste war im Kaffeehaus, die zweite stand zwischen dem engen Teil des Krankenhauses der Gruppe Lukavac und der Ärztebaracke. In der Nähe des Reservespitals Werschowitz-Nusle Nr.7 bzw. später Halicz, wurde im Jahre 1916 ein 84m² großes Schwimmbecken errichtet. Daneben wurde eine Baracke mit Kabinen aufgestellt.

Das gemeinsame Beisammensein haben sich alle im Komplex mit Kartenspielen und Kinovorführungen verschönert, wobei noch Musikbegleitung dargeboten wurde. Sie besuchten Konzerte, welche von verschiedenen Kapellen in den Musikpavillons gespielt wurden, diese wurden in den Krankenhausgruppen aufgestellt. Sie nutzen die Freizeit auch zur Weiterbildung, denn es gab eine Baracke mit Lesesaal und Bücherei und eine Schulbaracke, wo sie lesen und schreiben lernten, sie schrieben aber auch Musikkritik ab, zum Zweck der Vervielfältigung. Es wurden auch Feiertage der Monarchie gefeiert. Zum Geburtstag von Franz Joseph I. wurden die Baracken festlich geschmückt und Feierlichkeiten organisiert mit einer würdevollen Feldmesse. Der Feldaltar wurde auf einen großen, zentral gelegenen Platz zwischen die Barackengruppe des Reservespitals Werschowitz-Nusle Nr.7 und das Schloss Sternthal gestellt.

Die Kriegsgefangenen konnten jede Woche Zeitung lesen. Das Kriegsministerium hat zu dem Zweck, dass die Gefangenen über das Tagesgeschehen und die erlassenen Verordnungen informiert werden, für die russischen Gefangenen ein- bis zweimal wöchentlich die Zeitung *Nedelja* herausgegeben. Einige Exemplare hat das Spital bestellt, und auch Einzelpersonen. Für die italienischen Kriegsgefangenen wurde eine ähnliche Zeitung mit dem Titel *L'ecco dell Litorale herausgegeben*. Sie durften noch andere Zeitungen lesen, die in Österreich-Ungarn und bei den Alliierten herausgegeben wurden.

Die Soldaten der Doppelmonarchie und auch die Kriegsgefangenen haben in ihrer Freizeit den Angehörigen Briefe und Postkarten geschickt. Im Komplex des Kriegsspitals gab es ab dem 13. Mai 1915 ein Postamt mit Telegrafien mit dem Kennzeichen *Kriegsgefangenenlager Sternthal b. Pettau*. Jede Postsendung (Paket, Brief, Postkarte, Ansichtskarte) wurde zensiert, bevor sie den Kriegsgefangenen und Soldaten zugestellt wurde.

For amusement and for the wellbeing of the employed, wounded and ill soldiers, recovered and POW there had been prepared many rooms in the complex. There were numerous activities available so they could make their daily routine more interesting. There were also established playgrounds and sport fields. For walks they used the nicely maintained boulevard with the park and walkways through the individual hospital groups and also the surrounding of the hospital complex. They did some sports, wrestling, swimming in the pool and bowling. Wrestling took place outside in front of the barracks. There were two bowling alleys. The first one was next to the coffee shop and the other one was located between the narrow part of the hospital group Lukavac and the medical barrack. Near the reserve hospital Vršovice - Nusle no.7 or so to say later Halicz there was built in the year 1916 an 84 square metres big swimming pool. Next to it they set up a barrack with changing cubicles.

The mutual gathering of all in the hospital complex was comforted with playing cards and watching films in the cinema, which were accompanied by music. They participated at concerts, which were performed by different kinds of bands in the bandstands, located in the hospital groups. They used their free time for education, too,

there was a barrack with reading rooms and a school barrack, where they got taught to read and write, they also copied music literature. At that time, they celebrated the holiday in the monarchy. On the birthday of Emperor Franz Joseph I the barracks were decorated ceremonially and they prepared a celebration with a festive field mass. The altar was placed on the large square between the barrack of the reserve hospital Vršovice - Nusle no. 7 and the castle Sternthal.

The POW could read newspapers weekly. The Ministry of war published for the Russian POW once or twice a week the newspaper *Nedelja* so they were informed with the events of the day and the enacted ordinances. Some editions were ordered by the hospital and by individuals. For the Italian POW they edited a similar newspaper

with the title *L'ecco dell Litorale*. They were allowed to read other newspaper, too, published in Austria-Hungary and by allies.

The soldiers of the Dual Monarchy and the POW wrote letters and postcards to their family in their free time. In the complex of the War hospital Sternthal there was a telegraph office with the mark *Kriegsgefangenlager Sternthal b. Pettau (prisoner of war camp Sternthal near Ptuj)*. Each received posting (parcel, letter, postcard, card) had been censored before it was handed to the POW and soldiers.

Nataša Kolar

*Okrašena bolnišničnega baraka. 18. avgust 1916.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Geschmückte Krankenhausbaracke, am 18. August 1916.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Decorated hospital barracks, 18th August 1916.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Počitek v bolnišničnem parku.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Erholung im Krankenhauspark.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Rest in the hospital park.
Photos. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Počitek v bolnišničnem parku.
Fotografija. Album rezervne
bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Erholung im Krankenhauspark.
Fotografie. Album Reservespital
Lukavac, 1916. PMPO.
Rest in the hospital park.
Photos. Album reserve hospital
Lukavac, 1916. PMPO.*

*Počitek v bolnišničnem parku.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Erholung im Krankenhauspark.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Rest in the hospital park.
Photos. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO*

*Ranjeni vojak med okrevanjem v parku.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Verwundeter Soldat bei der Erholung im Park.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Wounded soldier during recovery in the park.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

Rokoborba.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Ringkampf.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Wrestling.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Kegljis̄ce.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Kegelbahn.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Bowling alley.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

*Druženje v oficirski jedilnici.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Beisammensein im Offiziersspeisesaal.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Social gathering in the officer's dining hall.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Soba uslužbenca bolnišnice. V ospredju sta uslužbenca, ki v prostem času bereta.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

Zimmer eines Krankenhausangestellten. Im Vordergrund sind Angestellte, die in ihrer Freizeit lesen.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

*Room for hospital staff. In the foreground there are employees reading in their free time.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Pogled v sobo uslužbenca bolnišnice. V ospredju je vidno stojalo z notami.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Blick ins Zimmer eines Krankenhausangestellten. Im Vordergrund sieht man einen
Notenständer.*

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

*View into the room for hospital staff. In the foreground there is a music stand.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Vojaka med oddihom pod zunanji oboki gradu Strnišče.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Soldaten während einer Ruhepause unter dem Außengewölbe des Schlosses Sternthal.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Soldiers during a break below the outside arcades of the castle Sternthal.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Vojaki pri kartanju.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Soldaten beim Kartenspielen.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Soldiers playing cards.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Vojaka preživljata prosti čas s pogovorom in igranjem na violino.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Soldaten verbringen ihre Freizeit mit Gesprächen und Geige spielen.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Soldiers spending their free time with talking and playing the violin.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

Romska godba.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Roma-Band.

Fotografie. Album Reservespital Luklavac, 1916. PMPO.

Roma band.

Photo. Reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Druženje bosansko-hercegovskih vojakov.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Geselliges Beisammensein der bosnisch-herzegowischen Soldaten.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Social gathering of Bosnian-Herzegovinian soldiers.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Fotograf Albin Pogačnik st. v ateljeju.

Avtor fotografij v Albumu rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Fotograf Albin Pogačnik Senior im Atelier.

Autor der Fotos im Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Photographer Albin Pogačnik senior in his atelier.

Author of the photos in the album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

Neznani vojaški fotograf pri razvrščanju in izdelavi fotorazglednic. Verjetno so nekatere, ki so predstavljene v tej knjigi, prav njegovo delo. 1915-1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Unbekannter Militärfotograf beim Anordnen und Herstellen von Fotopostkarten.

Wahrscheinlich sind einige, die in diesem Buch abgebildet sind, seine Werke. 1915-1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Unknown military photographer sorting and making photo postcards. Probably are some of them presented this book, his work. 1915-1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Stavba bolnišničnega kina, okrašena ob rojstnem dnevu cesarja Franca Jožefa I. 18. avgust 1916.

Fotografija. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Gebäude des Krankenhauskinos, geschmückt zum Geburtstag von Kaiser Franz Josef I. am 18. August 1916.

Fotografie. Privatsammlung Aleksander Kumer.

The building of the hospital cinema decorated on the birthday of Franz Joseph I, 18th August 1916.

Photo. Private collection Aleksander Kumer.

Bolnišnični kino.

Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.

Krankenhauskino.

Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.

Hospital cinema.

Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

*Kinooperater.
Fotografija. Album rezervne
bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Kinobetreiber.
Fotografie. Album Reservespital
Lukavac, 1916. PMPO.*

*Projectionist.
Photo. Album reserve hospital
Lukavac, 1916. PMPO.*

*Prosti čas v taborišču so nekateri izkoristili za pranje in čiščenje svoje obleke.
1915-1918.*

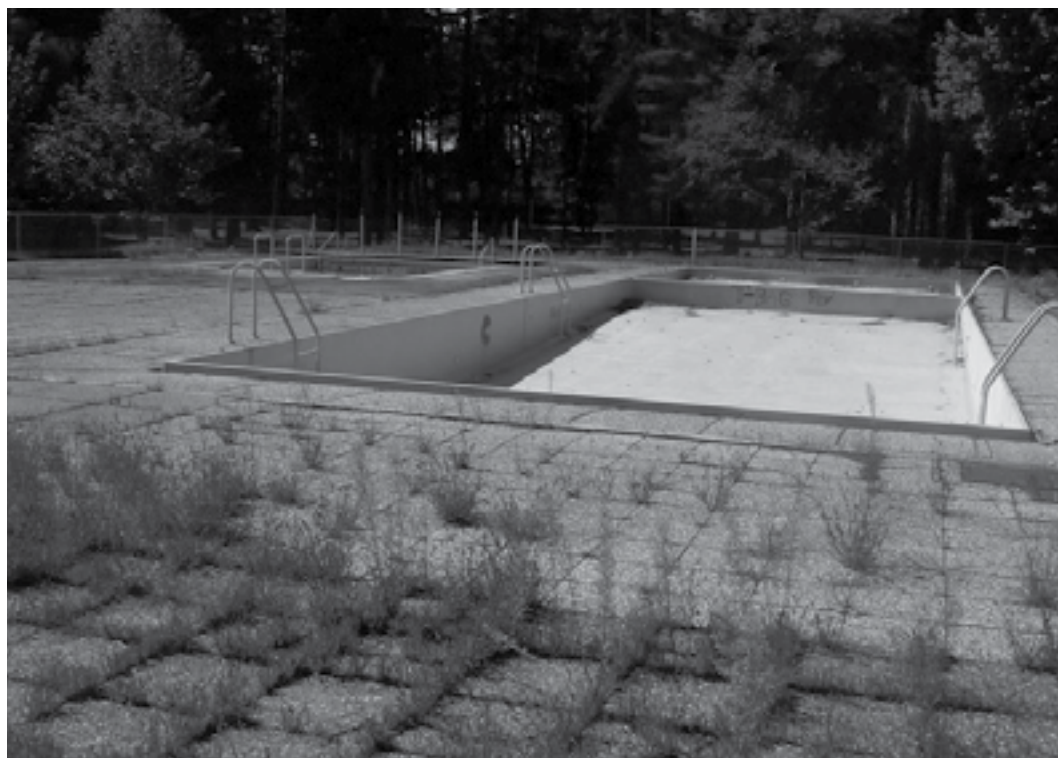
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

*Die Freizeit im Lager wurde von einigen zum Waschen und Putzen der Kleidung genutzt.
1915-1918.*

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

*Some spent their free time in the camp for doing the laundry and cleaning their clothes.
1915-1918.*

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Na mestu, kjer danes propada letno kopališče, so že v času Vojne bolnišnice Strnišče zgradili bazen za rehabilitacijo bolnikov.

Foto: Vladko Meglič, 2016.

An diesem Ort, wo heute das Schwimmbad verfällt, wurde bereits zu der Zeit des Kriegsspitals Sternthal ein Schwimmbecken zur Rehabilitation der Kranken gebaut.

Foto: Vladko Meglič, 2016.

At the place where today the outdoor swimming pool has been neglected, at the time of the War hospital Sternthal was built a pool for the needs of rehabilitation for patients.

Photo: Vladko Meglič, 2016.

Fotorazglednica s kopalci ob bazenu in v njem. 1916.

Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Fotopostkarte mit Badenden am Becken und darin. 1916.

Privatsammlung Aleksander Kumer.

Photo postcard with swimmers at and in the pool. 1916.

Private collection Aleksander Kumer.

Za spremembo na jedilniku so vojaki včasih poskušali srečo s trnkom v reki Dravi, ki je bila takrat še bogata z ribami. 1916.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Für eine Veränderung auf dem Speiseplan haben die Soldaten manchmal ihr Angelglück im Fluss Drau versucht, welcher damals noch einen reichen Fischbestand hatte. 1916.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

To vary their diet the soldiers tried their luck with fishing in the river Drava, which had at that time a rich fish population. 1916.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Čas svetlih trenutkov v Strnišču: božični prazniki z jaslicami in okrašeno jelko. 1915–1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Zeit für Lichtblicke in Sternthal: Weihnachtsfeiertage mit Krippe und geschmücktem Tannenbaum. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Bright moments in Sternthal: Christmas holidays with crib and decorated Christmas tree. 1915–1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Sprehodi v neokrnjeno naravo so vsem dobro deli, še posebno tedaj, ko so bolnika ali ranjenca obiskali domači. 1915–1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Spaziergänge in der unberührten Natur haben allen gut getan, noch besonders dann, wenn der Kranke oder Verwundete Besuch von seiner Familie bekam. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Walks in the intact nature did everyone good, especially then when family members visited patients or wounded soldiers. 1915–1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Srečni skupaj. Mlada družina na obisku pri vojaku, možu in očetu. 1915–1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Zusammen glücklich. Eine junge Familie zu Besuch beim Soldaten, Ehemann und Vater. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Happy together. Young family visiting a soldier, husband or father. 1915–1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Daleč od doma se je avstro-ogrski vojak Karel Uhl slikal za spomin na čas, preživet v Strnišču. Fotoateljje Pardubice. 1915–1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Weit von zu Hause fotografierte sich der österreich-ungarische Soldat Karl Uhl zur Erinnerung an die Zeit, die er in Sternthal verbrachte. Fotoatelier Pardubitz. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Far from home the Austro-Hungarian soldier Karl Uhl took a photo as memory of the time spent in Sternthal. Photo studio Pardubice. 1915–1918. Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Na svežem zraku pred eno izmed mnogih barak. Pozdrave na Češko, v praško mestno četrt Vršovice, je poslal g. Karlouš. 1917.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

An der frischen Luft vor einer der zahlreichen Baracken. Grüße nach Tschechien, in das Prager Viertel Werschowitz, gesendet von Herrn Karlouš. 1917.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Being in fresh air in front of one of the numerous barracks. Greetings to Czechia to the Prague district Vršovice, sent by Mr Karlouš. 1917.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

*Koncert godbe na pihala na prostem.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Blasorchester Konzert im Freien.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Outdoors Brass Band concert.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Godba.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Kapelle.
Fotografie. Album reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
The Band.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

Duhovna oskrba

Geistlicher Beistand

Spiritual care

Med prvo svetovno vojno so državne oblasti poskrbele za primerno duhovno oskrbo vojakov in vojnih ujetnikov. Duhovniki so v okviru duhovne oskrbe opravljali kočljivo poslanstvo: po eni strani so morali skrbeti za vzdrževanje morale in običajev med vojaki, po drugi strani pa so jih morali pripraviti tudi na pretečo smrt na bojišču. V vojaških bolnišnicah je bila njihova naloga dajanje zakramentov, pogovori z vojaki o strahotah vojne in njenih posledicah, o različnih skrbah in drugih zadevah, ki so jih doletele zaradi vojne, vodili pa so tudi matične knjige o smrti. Po navodilu o vodenju matičnih knjig, izdanem 9. januarja 1914, je moral duhovnik, ki je bil zadolžen za vodenje knjige in za njen dvojnik, ne glede na veroizpoved pokojnika obvezno vpisati v matično knjigo vzrok smrti. Za vodenje knjig je bil vedno zadolžen rimskokatoliški duhovnik, ki je ob koncu tekočega leta dvojnik po pregledu istovetnosti z originalom zapečatil in poslal svojemu nadrejenemu na vojaško oskrbovalno okrožje. Tam so podatke pregledali in jih preverili s podatki v svojem vodenem duplikatu ter knjigo nato poslali v hrambo apostolskemu vikariatu.

Iz ohranjenih matičnih knjig o smrti rezervnih bolnišnic Mlada Boleslav in Klatovo je razvidno, da so bili v Vojni bolnišnici Strnišče zastopani vojni kurati posameznih veroizpovedi, in sicer trinajst rimskokatoliških duhovnikov, štiri evangeličanski, štiri evangeličanski reformistični, šest grškopravoslavnih, trije rabini in trije imami, ki so skrbeli za duhovno oskrbo ujetnikov, ranjencev, bolnih vojakov in tudi bolnišničnega osebja ter za njihovo moralno oporo med veliko vojno. Iz navedenega števila duhovnikov ugotavljamo, da sta bili v Vojni bolnišnici Strnišče med ranjenimi in bolnimi vojaki ter vojnimi ujetniki najbolj zastopani rimskokatoliška in grškopravoslavna veroizpoved, iz česar lahko sklepamo, da je bilo pripadnikov teh dveh veroizpovedi v Strnišču največ.

V sklopu kompleksa Vojne bolnišnice Strnišče je bila zgrajena tudi baraka cerkev, dolga 55 metrov in široka 10 metrov. Razdeljena je bila na več delov, v katerih so

duhovniki že navedenih veroizpovedi najmanj enkrat mesečno izvajali bogoslužje.

Während des Ersten Weltkriegs haben die Staatsmächte für angemessenen geistlichen Beistand der Soldaten und Kriegsgefangenen gesorgt. Die Priester hatten im Rahmen des geistlichen Beistands eine heikle Mission zu verrichten: einerseits mussten sie für die Aufrechterhaltung der Moral und Bräuche unter den Soldaten sorgen, andererseits mussten sie sie auf die lauernde Gefahr des Todes auf dem Schlachtfeld vorbereiten. In den Kriegsspitälern war es deren Aufgabe Sakramente zu spenden, sich mit den Soldaten über das Grauen des Krieges und dessen Folgen zu unterhalten, über verschiedene Sorgen und andere Themen, welche sie aufgrund des Krieges ereilten, sie führten aber auch das Sterberegister.

Aus dem erhaltenen Sterberegister in den Reservespitälern Jungbunzlau und Klattau ist ersichtlich, dass im Kriegsspital Sternthal Kriegskuraten verschiedener Religionen vertreten waren, und zwar dreizehn römisch-katholische Geistliche, vier Evangelische, vier evangelisch Reformistische, sechs griechisch Orthodoxe, drei Rabbiner und drei Imame, welche für den geistlichen Beistand zuständig waren und als moralische Stütze für die Gefangenen, Verwundeten und kranken Soldaten dienten sowie auch für die Angestellten des Krankenhauses während des Großen Krieges. Aus der angegebenen Zahl der Geistlichen ist ersichtlich, dass im Kriegsspital Sternthal unter den Verwundeten und kranken Soldaten sowie Kriegsgefangenen die römisch-katholische und griechisch orthodoxe Religion am häufigsten vertreten war, woraus man schließen konnte, dass die meisten Anhänger dieser beider Religionen in Sternthal vertreten waren.

Im Rahmen des Komplexes des Kriegsspitals Sternthal war auch eine Barackenkirche gebaut worden, sie war 55 m lang und 10 m breit. Sie war in mehrere Teile un-

terteilt, worin die Geistlichen der oben genannten Religionen mindestens einmal pro Monat Gottesdienste feierten.

During World War I the state powers provided adequate spiritual care for the soldiers and POW. The priests accomplished a precarious mission at this level: on the one hand they had to arrange the maintaining of moral and customs among the soldiers and on the other hand they had to prepare them for the present danger of getting killed on the battlefield. In military hospitals their task was to administer sacraments, to hold talks with soldiers about horrors of war and their consequences, about different worries and other matters that overtook them due to war and they kept a record of register of deaths.

From the survived registers of death from the reserve hospitals Mlada Boleslav and Klatovo can be seen that in the War hospital Sternthal there were curates of different reli-

gions, namely thirteen Roman Catholic clerics, four Protestants, four Protestant – Reformistic, six Greek Orthodox, three rabbis and three imams who ensured spiritual care and moral support for the prisoners, wounded and ill soldiers and for the hospital staff during the Great War. From the mentioned number of clerics, it can be noted that among the wounded and ill soldiers and POW in the War hospital Sternthal there were most of them Roman Catholic and Greek Orthodox religious representants so one could conclude that there were the most members from these two religions in Sternthal.

As a part of the War hospital complex Sternthal there was built a barrack church it was 55m long and 10m wide. It was divided into many parts where the priests of the mentioned religions had masses at least once a month.

Nataša Kolar

*Vojaška maša na prostem na dan 18. avgusta.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Militärmesse im Freien am 18. August.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Military mess outdoors on 18th August.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

137. RÖM. KATH. FELDMESSE ↘

*Vojaška maša na prostem na dan 18. avgusta.
Fotografiji. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Militärmesse im Freien am 18. August.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Military mess outdoors on 18th August.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

138. FELDMESSE ↘

183. 18. AUG. 1916. (FELDMESSE) — 3

*Vojaška maša na prostem na dan 18. avgusta.
Fotografiji. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Militärmesse im Freien am 18. August.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Military mess outdoors on 18th August.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

194. FELDMESSE — 3

*Čas za molitev na prostem na območju rezervne bolnišnice Kutna Gora.
Fotorazglednica. Datum odhodnega žiga je 29. maj 1917. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*
*Zeit zum Beten im freien im Gebiet des Reservespitals Kuttenberg.
Fotopostkarte. Abfertigungsdatum 29. Mai 1917. Privatsammlung Aleksander Kumer.*
*Time for praying outdoors in the area of the reserve hospital Kutna Gora.
Photo postcard. Date stamp 29th May 1917. Private collection Aleksander Kumer.*

Evangeličanska maša.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.
Evangelische Messe.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.
Protestant mess.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.

*Oltar barake cerkve v Strnišču. 1915–1918.
Fotografija. Župnijski urad Lovrenc na
Dravskem polju.*

*Alter der Barackenkirche in Sternthal.
1915–1918.
Fotografie. Pfarrhaus Laurentius in der
Drauebene.*

*Altar of the barrack church in Sternthal.
1915–1918.
Photo. Parish office Lovrenc na
Dravskem polju.*

*Oltar kapele vojne bolnišnice Mlada
Boleslav. 1916.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka
Aleksandra Kumra.*

*Altar der Kapelle des Kriegsspitals
Jungbunzlau. 1916.
Fotopostkarte. Privatsammlung
Aleksander Kumer.*

*Altar of the chapel of the war hospital
Mlada Boleslav. 1916.
Photo postcard. Private collection
Aleksander Kumer.*

Procesija vernikov v kompleksu Vojne bolnišnice Strnišče. V ospredju sprevoda je podmladek Marijine družbe. 1917.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Prozession der Gläubigen im Komplex des Kriegsspitals Sternthal. Im Vordergrund des Umzugs ist die Jugend von den Marienversammlungen. 1917.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Procession of worshipper in the complex of the War hospital Sternthal. In front of the procession there is the youth from Mary's assembly. 1917.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Postavitev temeljnega kamna pred dvorcem za spomenik žrtvam, padlim med prvo svetovno vojno. 9. maj 1917.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Legen des Grundsteins vor dem Schloss zum Andenken an die Opfer, der Gefallenen im Ersten Weltkrieg. 9. Mai 1917.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

They laid the foundation in front of the castle for the monument to victims of war, fallen troops during World War I. 9th May 1917.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

*Postavitev temeljnega kamna za spomenik žrtvam, padlim med prvo svetovno vojno.
9. maj 1917.*

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

*Legen des Grundsteins zum Ehrenmal für die Kriegsoffer im Ersten Weltkrieg.
9. Mai 1917.*

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

*They laid the foundation for the monument to victims, fallen troops during World War I.
9th May 1917.*

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

*Spomenik pred dvorcem.
Leta 1975 ga je podrla lipa
iz drevoreda. Do začetka leta
2014 je bil skrit očem javnosti
in zdaj čaka na obnovo.
Foto: Martin Ozmec.*

*Denkmal vor dem Schloss.
Dieses wurde im Jahre 1975
von einer umgestürzten Linde
aus der Allee umgestoßen. Bis
zum Jahre 2014 war es der
Öffentlichkeit verborgen und
wartet noch immer auf seine
Renovierung.*

Foto: Martin Ozmec.

*Monument in front of the
mansion. In 1975 it was
knocked down by a fallen lime
tree from the alley. Until 2014
it was hidden from the eyes
of public and has still been
waiting for renovation.*

Photo: Martin Ozmec.

Vojaško pokopališče

Friedhof

Cemetery

H kompleksu Vojne bolnišnice Strnišče je spadalo tudi pokopališče. Uredila ga je vojaška uprava za umrle v strniških rezervnih bolnišnicah. Imelo je obliko nepravilnega pravokotnika v smeri zahod–vzhod. Obkroženo je bilo z borovim gozdom in zidano ograjo. Imelo je dva vhoda, večjega na sredini zahodne stranice, manjšega na južni tretjini zahodne stranice. Na zunanji strani oboka večjega portala je še danes vklesan napis K.U.K. MILITÄRFRIEDHOF 1916, na notranji strani portala pa so napisane letnice 1915, 1916, 1917. Enako oblikovan je bil tudi manjši zahodni vhod. Na pokopališču so bile po verski pripadnosti postavljene posamezne grobne skupine s po številu različnimi grobovi. Na sredini južne strani so bili pokopani Judje, na severovzhodnem vogalu muslimani, ruski vojni ujetniki, Srbi in Italijani. Druge grobne skupine so bile namenjene pokopu kristjanov. Grobovi so bili vsi enaki. Na njih so stali betonski spomeniki v obliki piramide. Na sredini piramide je bila vstavljena marmorna plošča s spominskim napisom, na vrhu piramide je stal križ. Za avstro-ogrske kristjane se je plošča končala z ravnim križem, za vojne ujetnike Italijane z dolgim križem, za Ruse in Srbe z ruskim križem, za Jude z Davidovo zvezdo in za muslimane s turbanom. Na vsakem spomeniku je bil napis z osnovnimi podatki o umrlem: na vrhu je bila napisana stopnja vojaka, nato ime in priimek, vojaška enota, rojstni datum, datum smrti, nekoliko nižje pa številka groba. Pri judovskih grobovih je bil čisto spodaj še napis v hebrejščini »Počivaj v miru«.

V letih 1916 in 1917 so na pokopališču zgradili kapelo, posvečeno Mariji Pomočnici. Načrt zanjo je pripravil arhitekt narednik Ludwig Lepuschnitz. Grajena je enostavno, v moderniziranem baročnem slogu. Sestavljena je iz treh delov: predprostora z vhodom na zahodu, prezbiterija na vzhodu in polkrožnega prostora za oltarjem, ki so ga uporabljali za zakristijo. Na notranji strani je nad vrati v okvirju iz lovorovega venca s stranskim okrasjem iz lovorovih in hrastovih listov s pozlačenimi črkami napis »Friede den Helden!« (Mir junakom!). Na obeh dolgih stenah obiskovalec opazi dve veliki napisni spominski plošči z osnovnimi podatki o gradnji kapele in dve stenski poslikavi.

Prepoznavni znak pokopališča je bil ob kapeli Marije Pomočnice njej nasproti stoječi spomenik iz peščenca. Sestavljen je bil iz 3,77 metra visokega in 0,94 metra širokega stebra v obliki piramide, ki se je zaključila s plamenom ognja, in dveh plošč, širokih 1,27 metra, visokih 1,55 metra in globokih 0,42 metra. Postavljeni sta bili levo in desno od piramide. Na vzhodni strani je imel steber v obrobi vklesan črn križ in napis »Pro Patria«. Na obeh ploščah so bila napisana imena pokopanih. Spomenik sta na obeh straneh krasili betonski vazi z rožami.

Na pokopališču prve svetovne vojne v Kidričevem je po podatkih, ki jih je po pripovedovanju domačinov pridobila Vida Rojic, pokopanih okoli 2340 vojakov. Večina je preminula zaradi infekcijskih bolezni (tifus, griža, vnetje ledvic, pljučnica in tuberkuloza). Med neinfekcijskimi boleznimi sta prevladovali oslabitev srca in splošna izčrpanost zaradi posledic vojne.

Zum Komplex des Kriegsspitals gehörte auch der Friedhof. Er wurde von der Kriegsverwaltung für Verstorbene in den Reservespitälern in Sternthal errichtet. Mit zwei Eingängen hatte er die Form eines unregelmäßigen Rechtecks in Richtung West-Ost. Er war umgeben mit Kiefernwald und einem gemauerten Zaun. Der große Eingang war in der Mitte der Westseite, der kleine war im südlichen Drittel der Ostseite. An der Außenseite des Bogens des großen Portals ist noch heute die Inschrift K.U.K. MILITÄRFRIEDHOF 1916 eingemeißelt, in der Innenseite des Portals stehen die Jahreszahlen 1915, 1916, 1917. Die gleiche Form hatte auch der kleine westliche Eingang. Auf dem Friedhof waren hinsichtlich der Religion einzelne Grabgruppen zusammengestellt mit unterschiedlich vielen Gräbern. In der Mitte der Südseite waren Juden beerdigt, in der nordöstlichen Ecke Muslime, russische Kriegsgefangene, Serben und Italiener. Die anderen Grabgruppen waren für die Beerdigung von Christen gedacht. Die Gräber waren alle gleich. Darauf standen Betondenkmäler in Form einer Pyramide. In der Mitte der

Pyramide war eine Marmorplatte eingesetzt mit einer Gedenkschrift, auf der Spitze der Pyramide war ein Stern.

In den Jahren 1916 und 1917 wurde auf dem Friedhof eine Kapelle erbaut, welche *Mariahilf* geweiht wurde. Sie war einfach gebaut, im modernisierten Barockstil. Sie ist aus drei Teilen aufgebaut: ein Vorraum mit Eingang im Westen und ein halbrunder Raum mit Altar, welcher für die Sakristei verwendet wurde. Auf der Innenseite befindet sich über der Tür eine Inschrift im Rahmen eines Lorbeerkranzes mit Seitendekoration aus Lorbeer- und Eichenblättern mit goldenen Buchstaben »Friede den Helden!«. An den beiden langen Wänden kann das Auge des Besuchers zwei große Gedenktafeln erblicken mit den Grunddaten über den Bau der Kapelle sowie zwei Wandbemalungen.

Das Erkennungszeichen des Friedhofs war gegenüber der Kapelle *Mariahilf* ein freistehendes Denkmal aus Sandstein. Dieses bestand aus einem hohen Pfeiler in Form einer Pyramide, welche ihren Abschluss in einer Flamme fand und zwei Platten, welche links und rechts bei der Pyramide standen. An der Ostseite hatte der Pfeiler in der Umrandung ein schwarzes Kreuz mit der Inschrift »Pro Patria« eingemeißelt. Auf den beiden Platten waren die Namen aller Beerdigten geschrieben. Das Denkmal wurde auf beiden Seiten von Betonvasen mit Blumen geschmückt.

Auf dem Friedhof des ersten Weltkriegs in Kidričevo sind laut der Daten, welche Vida Rojic nach Erzählung der Einheimischen erhalten hat, etwa 2340 Soldaten beerdigt. Die meisten starben aufgrund von Infektionskrankheiten (Typhus, Ruhr, Nierenentzündung, Lungenentzündung und Tuberkulose). Unter den Nicht-Infektionskrankheiten waren dies vor allem Herzschwäche und allgemeine Erschöpfung als Folge des Krieges.

In the complex of the War hospital Sterntahl there belonged a cemetery, too. It was established by the military administration for the deceased in the reserve hospitals. There were two entrances and it had the shape of an irregular rectangle in the direction west-east. It was surrounded with a pine wood and a constructed fence. The large entrance was in the middle of the west side, the smaller was on the south third of the west side. Outside the arch of the large por-

tal the inscription K.U.K. MILITÄRFRIEDHOF (imperial and royal military cemetery) 1916 is chiselled, on the inside of the portal there are written the years 1915, 1916, 1917. The small west entrance is shaped the same. On the cemetery there were according to religion set up different grave groups with different counts of graves. In the middle of the south side there were buried Jews, in the northeast corner Muslims, Russian POW, Serbs and Italians. The other grave groups were used for funerals for Christians. The graves looked all the same. There were standing concrete monuments in the shape of a pyramid. In the middle of the pyramid there was inserted a marble slab with a commemorative inscription on top of the pyramid there was a cross.

In the years 1916 and 1917 there was built a chapel at the cemetery it was consecrated to Mary Help of the Christians. It is built in a simple, modernised Baroque style. It consists of three parts: a lobby with entrance in the west, a presbytery in the east and a semi-circular room with an altar, which was used as vestry. On the inside above the door in a frame made of bay wreath with side decoration made of bay and oak leaves with gilded letters »Friede den Helden!« (Peace to the heroes!). On both long walls the visitor can see two large memorial plaques with basic data about the construction of the chapel and two wall paintings.

The distinctive mark of the cemetery was at the chapel *Mary Help of Christians* opposite the monument made of sandstone. It consisted of a high pillar in shape of a pyramid, which finished with a flame and two plaques placed left and right from the pyramid. On the east side the pillar on the border there was chiselled a black cross and the inscription "Pro Patria". On the plaques the names of the buried were written. On both sides of the monument were concrete vases with flowers as decoration.

At the cemetery of World War I in Kidričevo are according to data, which Vida Rojic gained after she had been talking to locals, buried about 2340 soldiers. Most of them died of infectious diseases (typhus, dysentery, kidney inflammation, pneumonia and tuberculosis). At non-infectious diseases dominated cardiac insufficiency and exhaustion due to consequences of the war.

Nataša Kolar

Spomenik z napisom »Pro Patria« je stal nasproti kapele Marije Pomočnice. Oba skupaj sta bila prepoznavni znak vojaškega pokopališča. 11. december 1915.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Das Denkmal mit der Aufschrift »Pro Patria« stand gegenüber der Kapelle Mariahilf.

Beide waren das Erkennungszeichen des Militärfriedhofs. 11. Dezember 1915.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Monument with inscription »Pro Patria« was standing opposite the chapel Mary Help of Christians. Both were the distinctive marks for the military hospital. 11th December 1915.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Vojaško pokopališče ob svečanosti. 1916.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Militärfriedhof bei Feierlichkeiten. 1916.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Military cemetery during a ceremony. 1916.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

*Pogled na vojaško pokopališče s spomenikom piramidaste oblike.
Fotorazglednica. Poslana leta 1916. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*

*Blick auf den Militärfriedhof mit dem Denkmal in Pyramidenform.
Fotopostkarte. Gesendet 1916. Privatsammlung Aleksander Kumer.*

*View to the military cemetery with a monument in shape of a pyramid.
Photo postcard. Sent 1916. Private collection Aleksander Kumer.*

*Spomenik padlim na vojaškem pokopališču.
Fotografija. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Kriegerdenkmal auf dem Militärfriedhof.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Monument for the fallen at the military cemetery.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

Pogreb neznanega vojaka. Desno od krste je vidna mrliška vežica, ki je stala na tretjem polju severne vrste pokopališča. 1915–1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Beerdigung eines unbekanntes Soldaten. Rechts vom Sarg sieht man die Aufbahrungshalle, welche in Feld drei der Nordlinie des Friedhofs stand. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Funeral of an unknown soldier. Right from the coffin there is a funeral hall, which was on field three of the north line of the cemetery. 1915–1918.

Photo. Private collection Aleksander Kumer.

Pogreb. V ozadju je v celoti vidna mrliška vežica. 1915–1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Beerdigung. Im Hintergrund sieht man die ganze Aufbahrungshalle. 1915–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Funeral. In the background the whole funeral hall can be seen. 1915–1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

173. FRIEDHOFKAPELLE IM BAU (MÄI 1916) →

174. FRIEDHOFKAPELLE (JULI 1916) →

*Gradnja kapele na vojaškem pokopališču Vojne bolnišnice Strnišče.
Fotografije. Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916. PMPO.*

*Bau der Kapelle auf dem Militärfriedhof des Kriegsspitals Sternthal.
Fotografie. Album Reservespital Lukavac, 1916. PMPO.*

*Building of the chapel at the military cemetery of the War hospital Sternthal.
Photo. Album reserve hospital Lukavac, 1916. PMPO.*

175. KAPELLE →

176. KAPELLE →

V letih 1916 in 1917 so na pokopališču gradili kapelo, ki je bila posvečena Mariji Pomočnici. 11. november 1916.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

In den Jahren 1916 und 1917 wurde auf dem Friedhof eine Kapelle gebaut, welche Mariahilf geweiht wurde. 11. November 1916.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

In the years 1916 and 1917 they were building a chapel on the cemetery, which was dedicated to Mary Help of Christians on 11th November 1916.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Udeleženci slovesnosti ob posvetitvi kapele Marije Pomočnice. Kapelo je 24. oktobra 1917 posvetil takratni mariborski nadškof dr. Mihael Napotnik.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Teilnehmer an den Feierlichkeiten bei der Weihung der Kapelle Mariahilf. Die Kapelle wurde am 24. Oktober 1917 von dem damaligen Erzbischof Dr. Mihael Napotnik geweiht.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Participants at the celebration consecrating the chapel Mary Help of Christians. The chapel was dedicated to the then archbishop of Maribor dr. Mihael Napotnik on 24th October 1917.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

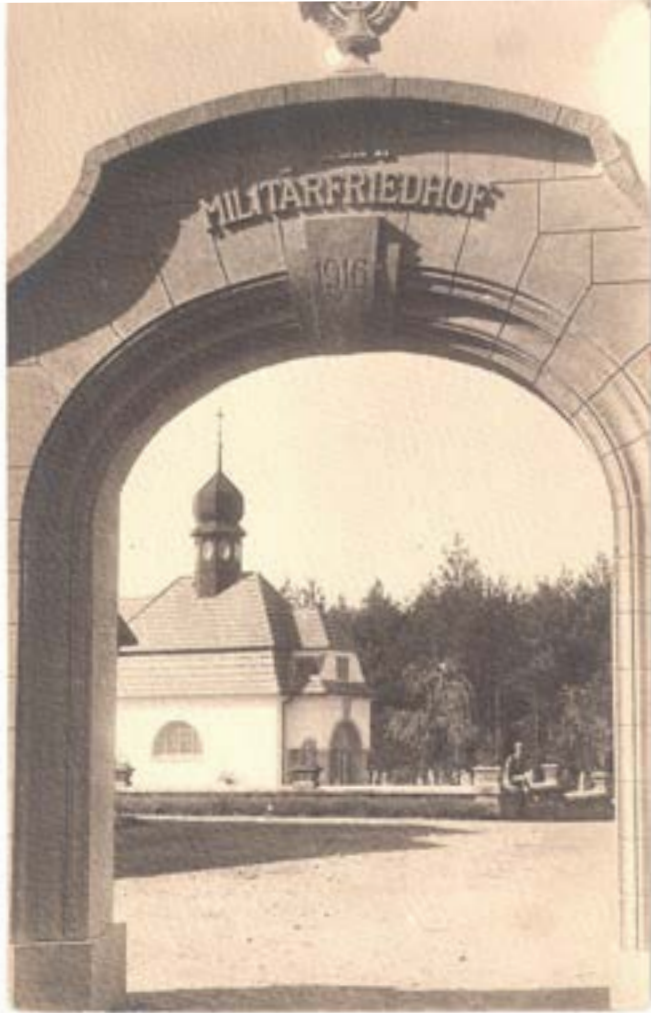

*Slovesna posvetitev pokopališčne kapele. 24. oktober 1917.
Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.*

*Feierliche Widmung der Friedhofskapelle. 24. Oktober 1917.
Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.*

*Festive consecration of the cemetery chapel on 24th October 1917.
Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.*

Vhod na pokopališče z obokanim portalom iz umetnega kamna. V ozadju je vidna kapelica. 1917-1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Eingang zum Friedhof mit gewölbtem Portal aus Kunststein. Im Hintergrund sieht man die Kapelle. 1917-1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Entrance to the cemetery with an arced portal made of artificial stone. In the background there is a chapel. 1917-1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Pokopališče po letu 1918. Spredaj so vidni ruski grobovi, zadaj muslimanski. Fotodokumentacija. INDOK center v Ljubljani.

Friedhof nach 1918. Vorne sieht man russische Gräber, hinten muslimische. Fotodokumentation. INDOK Zentrum Ljubljana.

Cemetery after the year 1918. In the front there are Russian graves, behind them are Muslims. Photo documentation. INDOK centre Ljubljana.

Vojaško pokopališče z južne strani. Viden je takratni glavni vhod (kamniti portal). 1917–1918.

Fotorazglednica. Zasebna zbirka Aleksandra Kumra.

Südseite des Militärfriedhofs. Man sieht den damaligen Haupteingang (Steinportal). 1917–1918.

Fotopostkarte. Privatsammlung Aleksander Kumer.

Military cemetery from the south side. You can see the former main entrance (stone portal). 1917–1918.

Photo postcard. Private collection Aleksander Kumer.

Urejanje vojaškega pokopališča med drugo svetovno vojno. Fotodokumentacija PMPO.

Grabpflege auf dem Militärfriedhof während des zweiten Weltkriegs. Fotodokumentation PMPO.

Care of graves at the military cemetery during World War II. Photo documentation PMPO.

Premirje

Waffenstillstand Cease fire

Avstro-ogrška vojska je po porazu z italijansko vojsko na bojišču zadnje ofenzive vzdolž reke Piave, ki je trajala od 24. do 26. oktobra 1918, razpadla. 500.000 vojakov avstro-ogrške armade je padlo v italijansko ujetništvo. Notranji položaj monarhije je bil zaradi dolgotrajne vojne, njenih vsakodnevnih posledic, vojaških neuspehov, nezadovoljstva narodov s svojim upravno-ureditvenim položajem, pravicami in dolžnostmi v večnacionalni državi zaskrbljujoč in se je še slabšal, saj so bili socialni oziroma etnični nemiri, ki so se združili s protivojnimi protesti, navzoči v mnogih krajih Avstro-Ogrske. Monarhija je bila pred razpadom. Slovanski narodi v monarhiji so z različnimi oblikami izražali težnjo po samostojni neodvisni lastni državi. Tako je cesar Karel po zadnjem porazu avstro-ogrške vojske oktobra 1918 s predstavniki antantnih sil, predvsem z ameriškim predsednikom Wilsonom, začel mirovne pogovore. Da bi rešil ozemeljsko celovitost države, je bil pripravljen monarhijo preurediti v zvezno državo, kakor je zapisal v manifestu svojim zvestim narodom 16. oktobra 1918. Vendar je bil ves trud zaman, za takšno organizacijsko-upravno spremembo je bilo že prepozno. Cesar Karel je 27. oktobra 1918 v noti, poslani predsedniku Wilsonu, narodom Avstro-Ogrske priznal pravico do svoje lastne organiziranosti. V času, ko so potekala mirovna pogajanja, so rezervne bolnišnice in vojnoujetniški delovni oddelek zapustili kompleks Vojne bolnišnice Strnišče pri Ptujju. Cesar Karel je 3. novembra 1918 sklenil premirje v Villi Giusti na beneškem bojišču. S tem dejanjem je bilo na slovenskih tleh konec prve svetovne vojne.

Po razpadu Avstro-Ogrske je Strnišče v upravljanje prevzel oddelek za socialno politiko deželne vlade Slovenije. Barakarske bolnišnične skupine so postale novi dom za primorske begunce iz medvojne taborišča v Brucku ob Leithi, za donski in krimski korpus z družinami in za železničarje, ki jih železniška uprava zaradi različnih zadržkov ni mogla takoj razmestiti po službah. Deželna vlada Slovenije je begunsko taborišče Strnišče 31. januarja 1922 zaradi slabih življenjskih razmer ukinila. Leta 1921 je v taborišču živelo okrog 1.300 ruskih beguncev. Najvišje število primorskih

beguncev, ki so živeli v Strnišču od preobrata do ukinitve, je bilo 6400. Na dan ukinitve je bivalo v Strnišču 1541 oseb, od teh je bilo 186 domačinov, 32 železničarjev, 819 Rusov, 503 primorski begunci in en begunec italijanske narodnosti. Z razpustom taborišča je slovenska oblast begunce slovenske in ruske narodnosti prepustila usodi. Večina Primorcev se je preselila v Prekmurje. Še pred uradno ukinitvijo je donski kadetski korpus decembra 1921 odšel v Bilečo, krimski kadetski korpus pa s preostalimi ruskimi begunci oktobra 1922 v kraj Bela Crkva v Banatu.

Das österreich-ungarische Heer zerfiel nach der Niederlage mit den italienischen Streitkräften auf dem Schlachtfeld der letzten Offensive entlang des Flusses Piave, welche vom 24. bis zum 26. Oktober 1918 dauerte. 500.000 Streitkräfte von Österreich-Ungarn kamen in italienische Gefangenschaft. Die interne Stellung der Monarchie war aufgrund des langandauernden Krieges, dessen tagtäglichen Folgen, militärischen Misserfolgen, der Unzufriedenheit der Völker mit deren Verwaltungs- und Ordnungsposition, Rechten und Pflichten in einem Vielvölkerstaat besorgniserregend und verschlechterte sich stetig, da soziale bzw. ethnische Unruhen, welche mit den antikriegsprotesten zusammentrafen, in vielen österreich-ungarischen Orten stattfanden. Die Monarchie stand vor dem Zerfall. Die slawischen Völker in der Monarchie haben auf verschiedene Art und Weise das Bestreben nach einem selbstständigen, unabhängigen, eigenen Staat ausgedrückt. So hat Kaiser Karl nach der letzten Niederlage der österreich-ungarischen Streitkräfte im Oktober 1918 mit den Vertretern der Entente-Mächte, vor allem mit dem amerikanischen Präsidenten Wilson, Friedensgespräche begonnen. Um die territoriale Integrität zu retten, war er bereit die Monarchie in einen Bundesstaat umzuwandeln, so wie er es im Manifest für sein treues Volk am 16. Oktober 1918 niedergeschrieben hatte. Jedoch war alle Mühe für so eine organisatorische Verwaltungsänderung vergebens. Kaiser Karl hatte am 27. Oktober 1918 in einer Note, welche er an Präsident Wilson schickte, dem österreich-ungarischen Volk

das Recht zu einer eigenen Organisiertheit anerkannt. In der Zeit, als die Friedensverhandlungen stattfanden, haben die Reservespitäler und der Kriegsgefangensektor den Komplex des Kriegsspitals Sternthal bei Pettau verlassen. Kaiser Karl hat am 3. November 1918 Waffenstillstand geschlossen in der Villa Giusti auf dem venezianischen Schlachtfeld. Mit diesem Akt war auf slowenischem Boden Ende des Ersten Weltkriegs.

Nach dem Zerfall von Österreich – Ungarn übernahm Sternthal den Sektor für soziale Politik der slowenischen Landesregierung zur Verwaltung. Die Baracken-Krankenhaus-Gruppen wurden zum neuen Heim für Flüchtlinge aus dem Küstenland, aus dem Zwischenkriegslager Bruck an der Leitha, für den Korps des Don und Krim mit Familien und für Eisenbahner, welche die Eisenbahnverwaltung aufgrund verschiedener Vorbehalte nicht sofort für den Dienst einteilen konnte. Die slowenische Landesregierung hat das Flüchtlingslager Sternthal am 31. Januar 1922 aufgrund von schlechten Lebensverhältnissen geschlossen. Im Jahre 1921 lebten im Lager etwa 1.300 russische Flüchtlinge. Die größte Zahl an Flüchtlingen aus dem Küstenland, welche in Sternthal vom Umbruch bis zur Schließung lebten, betrug 6400. Am Tag der Schließung wohnten in Sternthal 1541 Personen, davon waren 186 Einheimische, 32 Eisenbahner, 819 Russen, 503 Flüchtlinge aus dem Küstenland und ein Flüchtling italienischer Nationalität. Mit der Auflösung des Lagers haben die slowenischen Behörden die slowenischen und russischen Flüchtlinge sich selbst überlassen. Die meisten aus dem Küstenland Primorje wurden ins Übermurgebiet übersiedelt. Noch vor der offiziellen Auflösung ist der Kadettenkorps des Don im Dezember 1921 nach Boletsch gegangen, die Kadetten des Korps Krim sind mit den restlichen russischen Flüchtlingen im Oktober 1922 nach Weißkirchen ins Banat gegangen.

The Austro-Hungarian army broke down after it had been defeated by the Italian army on the battlefield of the last offensive along the river Piave, which lasted from 24th until 26th October 1918. 500,000 soldiers of the Austro-Hungarian army came into Italian captivity. The internal situation of the monarchy was concerning according to the long-lasting war, its daily consequences, military failures, dissatisfaction of the nation with its administrative-managerial situation, rights and duties in the multinational state and it got worse due to social or so to say ethical riots, which were

accompanied by anti-war protests that were present in many places in Austria-Hungary. The monarchy was just before its breakdown. The Slavic nation in the monarchy showed their striving for an independent own state in different ways. Then emperor Karl started peace talks after the last defeat of the Austro-Hungarian army in October 1918 with the representatives of the Triple Entente, most of all with the American president of the United States. To save the territorial integrity he was willing to transform the monarchy into a federal state like he wrote down in the declaration to his faithful nation on 16th October 1918. All the effort proved useless it was too late for such an organisational-administrative change. Emperor Karl acknowledged the right to their own state of being organised to the Austro-Hungarian nations in a note on 27th October 1918, sent to president Wilson. During this time when the peace talks were held the reserve hospitals and the work division of POW left the complex of the War hospital Sternthal near Ptuj. Emperor Karl concluded peace on 3rd November in the Villa Giusti at the Venetian battlefield. With this act World War I ended on the Slovenian territory.

After the breakdown of Austria-Hungary Sternthal took over the administration of the department for politics at the state government in Slovenia. The barrack hospital groups became a new home for the refugees from the coastal region from the inter-war camps Bruck ob Leitha, for the Don and Crimean corps with their families and for railway worker who could not be classified into jobs by the railway administration due to different kinds of restraints. The state government of Slovenia abolished the refugee camp Sternthal on 31st January 1922 due to poor living conditions. In 1921 in the camp there lived about 1,300 Russian refugees. The highest number of refugees from the coastal region who lived in Sternthal from the transition until the abolishment was 6400. On the day of closing down the camp there lived 1541 people in Sternthal, 186 of them were locals, 32 railway worker, 819 Russians, 503 refugees from the coastal region and one refugee with Italian nationality. With the abolishment of the camp the Slovenian authorities abandoned the refugees of Slovenian and Russian nationality to their fate. Most refugees from the Slovene Littoral moved to Prekmurje. Before the official abolishment the cadet corps from the Don had went to Bileća in December 1921, the cadet corps from Crimea went with the rest of the refugees to the place Bela Crkva in Banat in 1922.

Nataša Kolar

Viri

Quellen References

Arhiv Slovenije (AS)

AS 95 Veliko županstvo Mariborske oblasti
Oddelek za notranje zadeve (ONZ) – Sekretariat
Zapisniki gremijalnih sej, Strnišče 1921

Österreichisches Staatsarchiv Wien (ÖStA)

Kriegsarchiv (KA) :
Kriegsministerium (KM) 1914–1918
Abt 8: Bauwesen
Abt 9: Kanzleidirektion,
geistliche Angelegenheiten
Abt 10: Kriegsgefangene
Abt 14: Sanitätswesen
Militärkommando Graz (Mil Kdo Graz)
MA 1918, K 670, K 672, K 949, K 956
Terr GenKdo Graz BauAbt TR 58 6 1, 2a
Tehnik im Weltkrieg: MS. TIWK, K 22-Nummer 185

Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA)

Ministerium der Innern (MDI)
Präsidium MDI 1915, Nr. 6887/MJ 15

Steiermärkisches Landesarchiv Graz,

Landschaftliches Archiv Rezens, VII,
K 1850, VII 7296/15 reg

Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož (PMPO)

Zgodovinski oddelek:
Topografija A–L, Kidričevo
ZG 4061: Album rezervne bolnišnice Lukavac, 1916,
fotograf Albin Pogačnik starejši
LR 1427: Situacijski načrt k barakarskemu taborišču v
Strnišču, merilo 1 : 2880 (Lageplan zum Barackenlager in
Strnišče, Maszstab 1 : 2880)

Zgodovinski arhiv na Ptuj

SI_ZAP/0110, Osnovna šola Hajdina, TE 53. Kronika OŠ
Hajdina, str. 178.

Zasebna zbirka/ Privatsammlung / Private collection

Aleksander Kumer, Kidričevo
Fotorazglednice / Fotopostkarte / Photo postcard
Vojne bolnišnice Strnišče / Kriegsspitals Sternthal / War hospital
Sternthal

Tiskani viri / Gedruckte Quellen / Printed sources

Straža, 2. 4. 1915, str. 5.
Straža, 9. 4. 1915, str. 5.
Slovenski gospodar, 1. 4. 1915, str. 4.

Literatura

Literatur Literature

Brigitte Biwald, Von Helden und Krippeln, das österreichisch-ungarische Militärsanitätswesen im Ersten Weltkrieg, öbt&hpt, Wien, 2002, 688 str.

Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, Narodna vlada, Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo: 1918–1921: za objavo pripravil Peter Ribnikar. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998–2002, 1918–1912; 3. del: od 22. mar. 1920 do 9. jul. 1921, Ljubljana 2002.

Nataša Kolar, »Oj, fanti, kaj pa zdaj?«, Vojaška taborišča in rezervne bolnišnice v Strnišču med letoma 1915 in 1918, Ptuj, Pokrajinski muzej, 2007, 24 str.

Nataša Kolar, Prispevki k zgodovini Kidričevega v luči prve svetovne vojne, v: Zbornik občine Kidričevo, Kidričevo, Občina, 2010, str. 149–154.

Marija Hernja Masten, Zgodovina prostora občine Kidričevo s prikazom nekdanje občine Sveti Lovrenc na Dravskem polju, v: Zbornik Občine Kidričevo, Kidričevo, Občina, 2010, str. 122–141.

Vida Rojic, Iz zgodovine Strnišča in Kidričevega, Časopis za zgodovino in narodopisje, nova vrsta 20 (LV), letnik 1984, str. 57–121.

Miro Simčič, 888 dni na soški fronti. Spopadi na Krasu in visokogorju. Na novo odkriti vojaški zemljevidi, fotografije in posebna poročila. Ljubljana, Orbis, 2006, 333 str.

Christian Steeb, Birgit Strimitzer, Der Souverener Malteser-Ritter-Orden in Österreich, Leykam, Graz, 1999, 512 str.

Slovenci + prva svetovna vojna, 1914–1918, uredil Marko Štepec, Ljubljana, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2010.

Slovenska kronika XX. stoletja, 1900–1941, Nova revija, Ljubljana 1995, 457 str.

Petra Svobljak, »Zapleni vse, česar ne razumeš, utegnili bi škodovati vojevanju«. Delovanje avstrijske cenzure med Veliko vojno, v: Cenzurirano, Zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes, Ljubljana, 2010, str. 55–65.

David Stevenson, 1914–1918, Der erste Weltkrieg, Artemis & Winkler, Düsseldorf, 2006, 799 str.

Dr. Hans Weiland, Leopold Kern, In feindes Hand, Die Gefangenschaft in Weltkriege in Einzeldarsellungen, Besuch von Kriegsgefangenenlagern in Österreich-Ungarn, 1932, 456 str.

Svetovni splet / World wide web / World wide web

Der Militärarzt, Zeitschrift für das gesamte Sanitätswesen der Armeen, ur. dr. Adolf Kronfeld, 1916, 50 Jg., str. 22, 91, 138, 159, 230, 298, 547; 1917, 51 Jg., str. 22 in 23. [online]. Dostopno na: Österreichische Nationalbibliothek, ANNO, Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften, <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=dma> (1. 8. 2017).

Krajevna imena / Ortsnamen / Place names

Dunaj (nemško Wien)

Halič (ukrajinsko Halych, poljsko Halicz)

Klatovo (češko Klatovy, nemško Klattau)

Kutna Gora (češko Kutná Hora, nemško Kuttenberg)

Lukavac (bosansko Lukavac)

Mlada Boleslav (češko Mladá Boleslav, nemško Jungbunzlau)

Pardubice (češko Pardubice, nemško Pardubitz)

Sanok (poljsko Sanok, poljsko Sanok)

Strnišče (nemško Sternthal oziroma Sterntal)

Vršovice - Nusle (češko Vršovice-Nusle, nemško Werschowitz-Nusl)

Galicija (poljsko Galicija, nemško Galizien)

Kratice / Abkürzungen / Abbreviations

DPDSK Delavsko prosvetno društvo Svoboda Kidričevo / Verein für Arbeit und Bildung Svoboda Kidričevo / The Association for work and education Svoboda Kidričevo

INDOK Informacijsko-dokumentacijski center za dediščino / Informations-Dokumentationszentrum für Erbsachen / Information-documentation centre for heritage

K.u.k. Army cesarska in kraljeva armada / kaiserlich und königliche Armee / Imperial and Royal Army

PMPO Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož / Landesmuseum Ptuj - Ormož / Regional museum Ptuj - Ormož

POW vojni ujetniki / Kriegsgefangene / Prisoner of war

Östa Avstrijski državni arhiv Dunaj / Österreichisches Staatsarchiv Wien / Austrian State Archives

OBČINA KIDRIČEVO

POKRAJINSKI MUZEJ PTUJ ORMOŽ

DPD SVOBODA KIDRIČEVO

Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja: Evropa investira v podeželje

*Izvedbeni načrt barakarske Vojne bolnišnice Strnišče, 1916.
ÖStA/KA Terr GenKdo Graz BauAbt TR 58 6 1,2a.*

*Umsetzungsplan des Barackenkriegsspitals Sternthal, 1916.
ÖStA/KA Terr GenKdo Graz BauAbt TR 58 6 1,2a.*

*Implementation plan for the barrack War hospital Sternthal, 1916.
ÖStA/KA Terr GenKdo Graz BauAbt TR 58 6 1,2a.*

BARACKEN-SPITAL
in
STERNTAL
LAGEPLAN

